

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI VE EĞİTİM
FAALİYETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR

HAZIRLAYAN
Celal SÜRGEÇ

ELAZIĞ–2010

ONAY SAYFASI
T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI VE EĞİTİM FAALİYETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez / / tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy
çokluğu ile kabul edilmiştir.

DANIŞMAN

Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR

ÜYE

Doç. Dr. İskender OYMAK

ÜYE

Doç. Dr. Gıyasettin ARSLAN

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
...../...../..... tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Diyanet İşleri Başkanlığı ve Eğitim Faaliyetleri

Celal SÜRGEÇ

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Din Eğitimi Bilim Dalı

2010 - Sayfa: X+106

Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye’ye mahsus bir kurum değil, aksine kökenleri Osmanlı tarihine kadar uzanan bir yapıdır. Kültür ve uygarlığımızın modern bir ifadesi olan Başkanlık, bu yönüyle geçmişle de ilişkilendirilebilir. Başkanlık, tam olarak Osmanlı devletindeki Şeyhülislamlık kurumunun bir devamı sayılmaz. Çünkü başkanlık, temel çalışma alanları din eğitimi, dini idare ve yargı olan Şeyhülislamlıktan yapısal olarak farklılaşır. Cumhuriyet döneminde Şeyhülislamlığın bütün bu fonksiyonları farklı alanlara kaydırıldı. Din işleri için ilk dönemlerde, Şer’iye ve Evkaf Vekâleti kuruldu.

Diyanet İşleri Başkanlığı, 3 Mart 1924’te kuruldu. Başkanlık, Kurtuluş Savaşı boyunca, Cumhuriyet rejiminin temel prensipleri çerçevesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kurulan ilk ve öncelikli kurumlardan biridir. Kurumun ilk amacı, dini konularla ilgili ilk elden bilgilerle insanları iyi bir şekilde bilgilendirmek ve kamu düzenini sağlamanın yanı sıra sağlıklı bilgiyle dini hizmetleri gerçekleştirmektir.

Günümüzde Başkanlık, birçok etkinlik gerçekleştirmekte ve dini konularda kamu hizmeti sağlamaktadır. Özellikle de eğitim alanında Başkanlık, cami, Kur’an kursu, hapisane vb. yerlerde genel din eğitimi hizmetlerini yürütmektedir.

Bu tez, Başkanlığın kurumsal yapısı ve eğitim çalışmalarını konu edinmektedir. Çalışmanın ilk bölümü, Başkanlığı kuruluşundan günümüze kadar incelemeyi hedefler.

Bu açıdan, Osmanlı devleti dönemindeki din hizmeti, başkanlığın kuruluşu, günümüze kadarki aşamaları ve kurumsal yapısı incelenmeye çalışıldı.

İkinci bölümde cami, Kur'an kursu, eğitim merkezleri, ceza evleri ve yurtdışında gerçekleştirilen temel dini eğitim hizmetleri incelendi.

Anahtar Sözcükler: Diyanet İşleri Başkanlığı, din eğitimi, din hizmeti.

SUMMARY

Masters Thesis

The Presidency of Religious Affairs and Education Services

Celal SÜRGEÇ

University of Fırat

The Institute of Social Sciences

The Department of Philosophy and Religious Sciences

Religion Education Sciences

2010 - Page: X+106

The Presidency of Religious Affairs is not a novelty in Turkey; its roots can be found in Otoman history. The Presidency, which is a modern expression of our culture and civilization, can be associated with the past in this regard. It is not exactly a continuation of the Otoman institution of Şeyhulislamlık (the Office of the Sheikhu'l-Islam). Because the Presidency differs in terms of structural from Şeyhulislamlık, which Religious education-management and justice were the major areas of activity for its. In the Republican period, all of its functions were separated. Then, for religious affairs In the first periods, Ministry of Şer'ıye and Evkaf was founded.

The Presidency of Religious Affairs was established on 3 March 1924. It is one of the first and primary organizations founded by the Turkish Parliament on the ground of fundamental principles of the republican regime, during the War of Independence. Its first aim was to make people well-informed about religious issues on the one hand, and to carry out the religious services within a sound knowledge as well as properly maintained public unity and order on the other.

Currently, the Presidency puts into practice a lot of efficiencies and gives public service on religious issues. Particularly, in the field of education the Presidency carries out general religious education in mosques, Qur'anic Courses, prison and so on.

This thesis deals with the construction and educative works of the Presidency. The first part of this study aimed to explain the Presidency from beginning days to present-day. It is examined the religious services in Ottoman period, the foundation of the Presidency, stages of its until now and its organizational construction.

In the second part, it is examined the major religious educational services carried out in mosques, Qur'anic Courses, Centers of Education, prisons and abroad.

Key Words: The Presidency of Religious Affairs, religious education, religious services.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	I
ÖZET	II
SUMMARY	IV
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR.....	IX
ÖNSÖZ	X
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
2. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlandırmalar.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN KURULUŞU VE GÜNÜMÜZE KADAR GEÇİRDİĞİ AŞAMALAR

1.1. Osmanlı Devletinde Din Hizmetleri	3
1.2. Şer'îye ve Evkaf Vekaleti'nin Kuruluşu	8
1.2.1. Din Hizmeti	9
1.2.2. Din Eğitimi	11
1.2.3. Dini Yayınlar	13
1.3. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kuruluşu	16
1.3.1. Başkanlığın Kuruluş Amacı	20
1.3.2. Başkanlığın Görev ve Sorumlulukları.....	21
1.4. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Günümüze Kadar Geçirdiği Aşamalar	22
1.5. Diyanet İşleri Başkanlığının Teşkilat Yapısı	35
1.5.1. Başkanlığın Merkez Teşkilatı.....	37
1.5.1.1. Başkanlığın Ana Hizmet Birimleri.....	37

1.5.1.2. Danışma ve Denetim Birimleri	39
1.5.1.3. Başkanlığa Bağlı Yardımcı Birimler	40
1.5.2. Başkanlığın Taşra Teşkilatı	41
1.5.3. Başkanlığın Yurt dışı Teşkilatı:	43
1.6. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Temel İlke ve Hedefleri.....	44

İKİNCİ BÖLÜM

2. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN EĞİTİM FAALİYETLERİ

2.1. Camiler.....	50
2.2. Kur'an Kursları.....	55
2.2.1. Uzun Süreli Kur'an Kursları	59
2.2.2. Yaz Kur'an Kursları	61
2.2.3. Hafızlık Eğitimi	63
2.3. Eğitim Merkezleri.....	64
2.3.1. Hizmet Öncesi Eğitim Faaliyetleri.....	65
2.3.2. Hizmet içi Eğitim Faaliyetleri	66
2.3.2.1. Uzun Süreli Hizmet içi Kursları.....	66
2.3.2.1.1. İhtisas Kursları	66
2.3.2.1.2. Aşere-Takrip-Tayyibe (Kıraat) Kursları	72
2.3.2.1.3. Tashih-i Huruf Kursları	74
2.3.3. Diğer Hizmet-içi Eğitim Kursları	77
2.3.3.1. Kur'anı-ı Kerim Hizmet-içi Eğitim Kursları	77
2.3.3.2. Yabancı Dil Ağırlıklı Hizmet içi Eğitim Kursları.....	78
2.4. Cezaevleri.....	79
2.5. Yurtdışı Eğitim Hizmetleri.....	82
2.5.1. Din Hizmetleri Müşavirlik ve Ataşeliklerinin Görevleri	86

2.5.2. Din Görevlilerinin Görevleri	88
2.5.3. Camide Verilen Din Hizmeti	89
2.5.3.1. Din Eğitimi ve Kur'an Kursları	90
2.5.3.2. Din Eğitiminde Karşılaşılan Bazı Problemler ve Çözüm Yolları	91
2.5.3.3. Hutbe, Vaaz ve Cami Dersleri	91
2.5.3.4. Cami Dışı Din Hizmetleri	92
2.5.3.4.1. Cezaevi Ziyaretleri	93
2.5.3.4.2. Hastane Ziyaretleri	94
2.5.3.4.3. Yaşlılar Yurdu Ziyaretleri	94
2.5.3.4.4. Aile Ziyaretleri	94
2.5.3.4.5. Okul Ziyaretleri	95
2.5.3.4.6. Konferans, Seminer ve Toplantılara Katılım	95
2.5.3.4.7. Diğer Din Mensupları ile Diyalog	95
SONUÇ	97
BİBLİYOGRAFYA	99
ÖZGEÇMİŞ	106

KISALTMALAR

A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
Ans.	: Ansiklopedi
As.	: Aleyhisselam
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
Dem	: Değerler Eğitim Merkezi
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
FÜİFD	: Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
h.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İfav	: İlahiyat Fakültesi Vakfı
İKÜ	: İstanbul Kültür Üniversitesi
İsam	: İslami Araştırmalar Merkezi
İsav	: İslami Araştırmalar Vakfı
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
Mad.	: Maddesi
Meb.	: Milli Eğitim Bakanlığı
nşr.	: Neşreden
Ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
Sav.	: Sallallahu aleyhi ve selem
TDK.	: Türk Dil Kurumu
Tdv.	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
trs.	: Tarihsiz
Vb.	: Ve benzeri
Ve diğ.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayınevi

ÖNSÖZ

İnsan hayatının en fazla ihtiyaç duyduğu alanlardan biri olan din ve onun eğitimi, insanlık tarihi boyunca sürekli gündem konularından biri olmuştur. Çünkü din, insanın kesinlikle ihmal edemeyeceği ve yerine başka bir değeri koyamayacağı, başlı başına bir değerler sistemidir. Bu sistemin belli dönemler içerisinde algılanması ve uygulanmasındaki bazı farklılıkların ötesinde temelde ciddi bir farklılığa rastlanmamaktadır. Bu nedenle de genel anlamda din eğitimi, özel anlamda ise İslam dininin eğitimi ve buna yönelik din hizmeti yapılırken, bu genel ilke sürekli göz önünde bulundurulmuştur.

İslam dini, kendi karakteristik yapısı ve uygulamaya dayalı yönleriyle ilk günlerinden itibaren güçlü bir eğitim hamlesi başlatmıştır. Bu manada ilk Müslümanların evleri okul olarak kullanılmış ve İslam dininin ilk öğretileri, bu ev-okul yapılanmalarında yeni Müslümanlara aktarılmıştır. Bu eğitim seferberliği, hicretle beraber, Mescid-i Nebevi'nin inşası ve burada kurulan, aynı zamanda ilk formal eğitim kurumu olarak da düşünebileceğimiz Suffa ile kurumsal kimliğine kavuşmuştur. Bu eğitim hamlesi Dört Halife dönemi, Emeviler, Abbasiler ve Selçuklular döneminde geliştirilmiş ve nihai olarak Osmanlılar döneminde zirveye ulaşmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşuyla din eğitimi ve din hizmeti büyük oranda önce Şer'îye ve Evkaf Vekaleti, ardından da Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülmüştür.

Çalışmamız bu tarihi süreç içerisinde Cumhuriyet dönemi din hizmetleri ile ilgilidir. Ancak konuya açıklık kazandırması bakımından Osmanlının son dönemine değinmiş bulunmaktayız. Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Osmanlının son dönemi dahil Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluşuna kadar geçen süreci, Başkanlığın kuruluşunu ve günümüze kadar geçirdiği aşamaları incelemeye çalıştık. İkinci bölümde Başkanlığın eğitim faaliyetlerini genel hatlarıyla ele aldık.

Çalışmam boyunca sürekli desteklerini gördüğüm danışman hocam Prof. Dr. Şuayip Özdemir'e ve çalışmamın şekillenmesinde katkıları olan herkese teşekkürü bir borç bilirim.

Celal SÜRGEÇ

ELAZIĞ-2009

GİRİŞ

Temelde insanın her iki dünyada mutluluğunu hedefleyen din, bütün yönleriyle insanı kuşatmaktadır. İnsanın yapması gereken, hem birey hem de toplum olarak dini doğru, yerinde ve yeterli düzeyde öğrenmesi ve öğretmesidir. Bu ihtiyacın doğal bir sonucu olarak insan, dinini sağlıklı yollarla, aşırılıklara kaçmadan öğrenebileceği yapılanmalara ihtiyaç duymuştur.¹

Ülkemizde din hizmetlerini yürütmekle görevli olan Diyanet İşleri Başkanlığı böyle bir ihtiyaç sonucu kurulmuş ve örgütlenmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı örgütünü oluşturan işlemler organik bakımdan değerlendirildiğinde, bunların bir kısmının yasama, bir kısmının da yürütme işlemi olduğu görülmektedir. Kurumun örgütü ilk yıllarda bütçe kanunları ya da benzeri düzenlemeler içinde inşa edilmiş; ilk kez 1935'te kendine özgü bir kanuna kavuşmuştur. 2800 sayılı Kanun ve bunda değişiklikler yapan 3665 ile 5634 sayılı Kanunları, kurumun tarihinde bir kilometre taşı olan ve halen de değişikliklerle birlikte yürürlükte olan 633 sayılı Kanun izlemiştir.²

Anayasa'nın ilgili maddesi gereği³ genel idare içerisinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevi, 22.06.1965 tarih ve 633 sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun"la "İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek" olarak belirlenmiştir.⁴

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Çalışmamızın konusu, insanımızın din hizmeti taleplerini karşılamakla görevli olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın eğitim hizmetleridir. Başkanlığın temel eğitim alanları ve buralara yönelik olarak gerçekleştirdiği faaliyetleri ayrıntılı olarak ele alacağız.

Bu araştırma ile Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulmasına etki eden temel tarihi gereksinimleri ortaya çıkarmayı, Osmanlı Devletinde din hizmetlerini yürüten Meşihat

¹ Bkz., Kemalettin Taş, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 19.

² İstar B. Tarhanlı, *Müslüman Toplum Laik Devlet-Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı*, İstanbul, 1993, s. 61.

³ Bkz., Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 1982, Madde: 136, Kurtiş Matbaası, İstanbul, 1990, s. 104.

⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı Mevzuatı, DİB Yay., Ankara, 1989, K-1/1.

Makamı ile geçiş dönemindeki şer’iye ve Evkaf Vekaleti’nin kurumsal yapısını, işleyiş ve fonksiyonlarını incelemeyi amaçlamış bulunmaktayız.

3 Mart 1924’te kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kuruluşundan itibaren günümüze kadar geçirmiş olduğu kurumsal ve fonksiyonel değişikliklerin neler olduğu, din eğitimi konusunda hangi aşamalardan geçtiği ve din hizmetleri bağlamında yürüttüğü faaliyetlerin genel çerçevesi ile ortaya konulması araştırmamızın amaçlarındandır.

Başkanlığın görev alanına giren yeni din hizmeti alanlarının neler olduğu ve bu manada ne tür bir yapılanmanın gerekli olduğunun sınırlarının belirlenmesi araştırmamızın amaçları arasında yer almaktadır.

2. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlandırmalar

Çalışmamız kaynak incelemesi ve yorumlamasına dayanmaktadır. Konuyla doğrudan ilgili ulaşabildiğimiz kitap ve makaleler okunarak gerekli görülen yerler çalışmada kullanılmıştır. Bunun dışında konuyla ilgili diğer eserlerden de yararlanılmıştır.

Çalışmamızın “Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Kuruluşu ve Günümüze Kadar Geçirdiği Aşamalar” başlıklı birinci bölümünde, Osmanlı Devleti dönemindeki din hizmetleri, Cumhuriyete geçiş sürecinde kurulan şer’iye ve Evkaf Vekaleti, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın tarihi gelişimi ve Başkanlığın teşkilat yapısı ele alınmıştır.

“Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Eğitim Faaliyetleri” başlıklı ikinci bölümde, Başkanlığın temel eğitim alanları olarak, cami, Kur’an kursu, cezaevleri ve yurt dışı eğitim hizmetleri ele alınarak incelenmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı çok geniş bir alanda faaliyet göstermektedir. Biz alışmamızı Başkanlığın eğitim faaliyetleri ile sınırlamış bulunmaktayız.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN KURULUŞU VE GÜNÜMÜZE KADAR GEÇİRDİĞİ AŞAMALAR

Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluşundan günümüze kadar görev alanı ile ilgili olarak önemli hizmetler gerçekleştirmiştir. Ancak son yıllarda dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de her alanda yaşanan hızlı değişme ve gelişmeler karşısında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın gerçekleştirdiği din hizmetlerini toplumun dini alandaki ihtiyaç ve beklentilerini karşılaması açısından ele almanın, tartışmanın ve bu hizmetleri bilimsel ve rasyonel bir zemine oturtmanın önemi ortadadır. Bu bağlamda ülkemizde, sosyal dinamizm ve çevresel şartların meydana getirdiği hızlı değişim süreci, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın daha nitelikli ve kaliteli din hizmeti sunmasını kaçınılmaz bir zaruret haline getirmiştir.⁵

Diyanet işleri Başkanlığının kuruluşu ve günümüze kadar geçirdiği aşamalara ve sunduğu hizmetlere değinmeden önce Osmanlıdaki din hizmeti uygulamalarına yer vereceğiz.

1.1. Osmanlı Devletinde Din Hizmetleri

Din hizmeti, Osmanlı devletinde o dönemin şartları içinde etkin bir şekilde sunulmuştur. Osmanlı döneminde, devletin sınırlarının genişlemesi, birçok milletin aynı devlet çatısı altında yaşaması ve devletin temelde teokratik bir yapıya sahip olması Şeyhülislamlık gibi önemli bir kurumun oluşmasına yol açmıştır. Onuncu yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Şeyhülislam tabirinin genel anlamda kullanımı artmış ve Fatih devrinden itibaren Meşihat Makamı, ilmiyenin en önemli makamı olmuştur. Şeyhülislam, Müderris, Kadı, Kazaskerlerin başı ve din işlerinin en yüksek mercii haline getirilmiş, imtiyaz ve yetkileri arttırılmıştır.⁶

⁵ Bkz., Şuayip Özdemir, *Müftülerin Gözüyle Din Hizmetleri*, DEM Yayınları, İstanbul, 2007, s. 16, Nurullah Altaş, “Diyanet İşleri Başkanlığında Görev Yapan Müftülerin Yeterlikleri”, (Yayınlanmamış tebliğ), *Din Görevlilerinin Yeterlilikleri Konulu Tartışmalı İlmi Toplantı*, 11-12 Mart, Kayseri, 2004 s. 14.

⁶ Bkz., J. H. Kramers, “Şeyhül-İslam”, *İA*, C. 11, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, s. 486, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara, 1988, s. 175.

Fatih Sultan Mehmet'in kanunnamesinde Şeyhülislamlar, "serdar-ı ulema" olarak kabul edilerek manevi bir üstünlüğe layık görülmüş, bütün medrese işlerinde ve müderrisler ile yüksek dereceli kadıların tayinlerinde yetkili kılınmış, Kazaskerlerin üstünde yer almışlardır.⁷

Osmanlı yönetim sisteminde Şeyhülislam'ın devlet protokolündeki yeri vezir-i azamdan sonradır. Bu bakımdan mevki olarak sadrazamlar Şeyhülislam'ın üstünde yer almıştır. Şeyhülislamlar bazen sadrazam tarafından atanırken bazı istisnai durumlarda da Padişah tarafından atanmışlardır. Şeyhülislamları atama yetkisinin sadrazamda olması, vezir-i azamların Şeyhülislam karşısında güçlü olmasını sağlamıştır. Ancak sadrazamların azledilmeyerek katledilmelerinde Şeyhülislamların fetvalarının etkili olması bu iki makam arasındaki ilişkileri dengelemiştir.⁸

Osmanlı devletinde padişah ve halife olan sultan, hem din hem de dünya işlerinin başkanıdır. Padişah aynı anda halife, devlet başkanı ve orduların başkomutanıdır. Ulemanın ve din işlerinin uygulamadaki başkanı ise Şeyhülislam'dır. Ulema, adalet, eğitim-öğretim, fetva, ibadet ve dini hizmetler alanında görevli ve yetkilidir. Şeyhülislam, kadılar, müftüler, imamlar, müezzinler, müderrisler ve diğer ilgililerin tamamı iktidar kontrolünde bir kamu görevlisidirler.⁹

Şeyhülislamlar, yapılan işlerin, alınan kararların dine uygun olup olmadığı konusunda fetva vererek etkinliklerini göstermişlerdir. Bununla beraber Osmanlı devletinde değişik dönemlerde farklı uygulamalar olmuştur. Şeyhülislamların, hükümet üyesi olarak kabinede görev aldığı dönemler olduğu gibi siyasetten men edilme, siyasetin dışında kalmasını sağlamak için kabinede görev verilmediği dönemler de olmuştur.¹⁰

Şeyhülislamların yürüttüğü tüm görev ve yetkiler, biri siyasi, idari, hukuki ve dini konularda fetva vermek, diğeri ise; başında bulunduğu ilmiye örgütünü yönetmek olmak üzere iki guruba ayrılmaktadır.¹¹

⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara, 1982, s. 449, Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Devleti Teşkilatı", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. XII, İstanbul, 1986, s. 423.

⁸ Davut Dursun, *Yönetim İlişkileri Açısından Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din*, İstanbul, 1989, s. 235-236.

⁹ Ejder Okumuş, *Türkiye'nin Laikleşme Serüveninde Tanzimat*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1999, s. 164.

¹⁰ Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi: Osmanlı Devletinin Siyasi, Medeni, Kültür, Teşkilat ve Sanat Tarihi*, C. VII, Ötüken Yay., İstanbul, 1994, s. 109-133.

¹¹ Dursun, *Siyasi İdari Sistemlerin İlişkileri Açısından Din Bürokrasisi*, İşaret Yayınları, Ankara, 1992, s. 154-155.

Şeyhülislam halk tarafından ibadet, dini müesseseler, ticaret, ilim, kıyafet, yiyecekler, aile hayatı, arazi meseleleri, suçlar, şahitlik, cenaze, gayri Müslimler gibi dini ve özel meseleler hakkında sorulan sorulara fetva verirdi.¹²

Bu bağlamda Şeyhülislam'ın birinci derecedeki görevinin örfi ve dini meselelere hüküm vermek olduğu açıklığa kavuşmuştur. Diğer bir görevi de yönetim tarafından alınan kararların hukukiliği, yapılacak savaş ilanına cevazı, siyaseten katl meselelerinde bunların meşrulaştırılması, bazı idarecilerin hal edilmesinde tavsiye ve teşvikte bulunması gibi konulardır.¹³

Şeyhülislam'ın fetva verme görevinin yanı sıra diğer bir önemli görevi de ilmiye teşkilatını yönetmektir. İlmiye Teşkilatının görevlerini; dini ve hukuki danışmanlık, eğitim ve öğretim, yargılama ve yönetim şeklinde üç kısımda toplamak mümkündür. Dini ve hukuki danışmanlık hizmetlerini Şeyhülislam ve müftüler, eğitim ve öğretim hizmetlerini müderrisler; yargılama ve yönetim hizmetlerini ise kadılar yerine getirmişlerdir.¹⁴

Söz konusu hizmetlerin gerçekleşmesine yardımcı olmak üzere Şeyhülislama bağlı geniş bir sekreter kadrosu bulunmaktaydı. Dini ve hukuki danışmanlık, eğitim ve öğretim, yargılama ve yönetim görevlerini bünyesinde toplayan ilmiye teşkilatının hiyerarşik yapısı şu şekildedir;

- 1- Şeyhülislam (Başkent-İstanbul müftüsü)
- 2- Kadı asker (Rumeli ve Anadolu Kadı askerleri)
- 3- İstanbul Kadısı
- 4- Vilayet Kadıları, Müftüler ve Müderrisler
- 5- Sancak Kadıları
- 6- Naipiler
- 7- Cami ve Mescitlerdeki din görevlileri.¹⁵

Şeyhülislam'ın idari görevi; Kadı, müderris ve müftülerin atama ve terfilerini yapmaktır.¹⁶ 16. Yüzyılın son çeyreğine kadar müderris, müftü ve kadıların atamaları

¹² Hakkı Dursun Yıldız ve diğerleri, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. XII, Çağ Yayınları, İstanbul, 1986, s. 427.

¹³ F. Mehmet Halife, *Silahtar Tarihi*, C. I, İstanbul, 1928, s. 157, Komisyon, Mecelle (Sad. Ali Hikmet Berki), Ankara, 1959, md.1811.

¹⁴ Mehmet Bulut, "Osmanlı Devletinde Dini Teşkilatlanma ve Yaygın Din Eğitimi", *Diyanet İlmi Dergi*, C. 35, Sayı: 2, Ankara, 1999, s. 103.

¹⁵ Dursun, *Din Bürokrasisi*, s. 152-153.

¹⁶ Dursun, *Din Bürokrasisi*, s. 155.

sadrazam tarafından yürütülürken bu tarihten sonra vilayet, sancak ve kaza müftüleri, mevali kadıları, Mevlevi şeyhleri ve Kadı askerlerin atamaları Şeyhülislamlara bırakılmıştır.¹⁷

Görüldüğü gibi Şeyhülislamlık günümüzün hem adliye, hem de milli eğitim bakanlıkları görevini üstlendiği gibi Diyanet İşleri Başkanlığı görevini de yerine getirmiştir. Bütün bu görevlerle yükümlü tutulan Şeyhülislam sadece belli bazı tayin ve fetva işlerinin tedvini ile yetinmiyordu, medreselerin idare ve kontrolünden de sorumluydu.¹⁸

Bu anlamda Şeyhülislamlık devlet içerisinde etkin bir rol üstlenmiştir. Bu haliyle Şeyhülislamlık en üst karar mercii ve otorite olarak toplum ve devlet üzerinde büyük söz sahibi, hatta padişahın bile üzerinde etkiye sahipti. Çünkü onun fetvası herkesi bağlamaktaydı. Öyle ki yeni çıkacak yasa ve tüzük, Şeyhülislam oluru alınarak ancak yürürlüğe girebiliyordu.¹⁹

Halen her türlü idari ve sosyal olaylara karşı dini duygularla göstereceği reaksiyonları kontrol altına alarak, onları vicdanen rahatlatmak, olumsuz görüş ve akımlara karşı bilinçlendirip güçlendirmek, idareye bağlılığı gerçekleştirmek gibi işlevleri yerine getiren Şeyhülislamlık kurumu, diğer taraftan da devletin meşruiyetini sağlamaktaydı. Bu görevi yerine getiren kimselerin şahsiyetleri tartışılmazdı. Bu yönleriyle Şeyhülislamlar kendilerini kabul ettirir, en sert padişahları bile etkileri altına alır, onlara doğru yolu göstermek için en sert sözleri söylemekten sakınmazlardı. Örneğin ilk Şeyhülislam olan Molla Fenari, mahkemede namaza devam etmediğinden dolayı Yıldırım Beyazıt'ın şahitliğini reddetmiş, bu yüzden Karaman'a gitmiş, fakat Yıldırım, bu kıymetli ilim adamının gönlünü alarak Bursa'ya geri getirtmiştir.²⁰

Konuyla ilgili başka bir örnek de Yavuz Sultan Selim'in, hazine-i amire muhafızlarından, 150 kişinin katline karar vermesine Zembilli Ali Efendinin karşı çıkması ve çağrılmadığı halde divana girerek böyle bir cezanın adalete aykırı olduğunu söylemesidir. Bu itiraz sebebiyle Yavuz Sultan Selim görüşünden dönmüştür.²¹

¹⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, s. 179-180.

¹⁸ Mubahat Kütükoğlu, *1869'da Faal İstanbul Medreseleri*, İstanbul, 1977, s. 3.

¹⁹ Rabhacela Lewis, *Osmanlı Türkiye'sinde Güdülerle Hayat*, (Çev. Mefkure Doroy), İstanbul, 1973, s. 23, Halil Cin, Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, C. I, Timaş Yayınları, İstanbul, 1988, s. 159.

²⁰ Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982, s. 17.

²¹ Taşköprülüzade, *Şekaiikün-Numaniye*, Beyrut, 1975, s. 174.

Şeyhülislamlığın etkinliği ile ilgili olarak Kanuni Sultan Süleyman döneminde Birgivi Mehmet efendinin de etkisiyle Şeyhülislam İbn Kemal ve Ebu's-Suud efendilerin fetvalarıyla bazı uygulamalara gidilmiş olması, yine bu kurumun etkinliğine örnek olarak gösterilebilir.²²

Devletin güçlü olduğu dönemlerde etkinliğini sürdüren Şeyhülislamlık kurumu, devletin güç kaybetmeye başlamasıyla birlikte etkinliğini yitirmeye yüz tutmuştur. Hatta devletin güç yitirmeye başlaması onları bazı olumsuz durumlara itmiştir.

Buna örnek olarak; III. Mehmet'in şu ifadeleri gösterilebilir; “Dünyada sözüne sadık bir kimse bulamadım. Evvela Şeyhülislam Bostan efendiye iltifat eyledim; derhal bir cahil kardeşini Rumeli kazaskeri tayin etti ve iyi bir eğitim görmemiş oğlunu Selanik kadılığına rica eyledi. Bundan başka pederinin hocası Saadettin Efendiye din ve devlet hayırhahı diye rivayet eyledi, derhal o da genç bir oğlunu Anadolu Kazaskeri ve küçük oğlunu Edirne kadılığına arz edip mollalar arasında beni bednam, kendisini ve evladını dünyaya rezil etti.”²³

Bütün bu olumsuz durumların ortaya çıkmasında o dönemdeki siyasi karışıklıklar ve devlet idaresindeki zaafaların etkisi büyüktür. Şeyhülislamlar bazen bizzat kendilerinden kaynaklanan sebeplerle, bazen de maruz kaldıkları boşluklar sebebiyle bazı olumsuzluklara alet olmuşlardır.

1648 yılında Sultan İbrahim'in tahtan indirilmesi ve 20 gün sonra öldürülmesinde Şeyhülislam Abdurrahim Efendinin rolü büyük olmuş ve Sultan İbrahim onun fetvasıyla öldürülmüştür.

Yine Sultan II. Osman bir fetva ile kardeşinin katlini tecviz etmesi hususunu reddetmesinden dolayı Şeyhülislam Esad Efendinin bütün yetkisini elinden alacak kadar ileri gitmiştir.²⁴

Osmanlı devletinin gerilemesiyle birçok kurumda olduğu gibi Şeyhülislamlık kurumunda da bir bozulma süreci yaşanmıştır. Bu bozulmalar; etkisinin azalması, görevi kötüye kullanma ve idam edilmeleri gibi şekillerde olmuştur. Osmanlıdaki yenileşme hareketi 18. Yüzyıl başlarından lale devrine kadar uzanır. Özellikle III Selim dönemindeki yenileşme hareketleri artık süreklilik kazanmış, bir devlet politikası haline

²² Hüseyin Gazi Yurdaydın, *İslam Tarihi Dersleri*, AÜİF Yayınları, Ankara, 1971, s. 108-111.

²³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, s. 179-180.

²⁴ Kramers, “*Şeyhülislam*”, *İA*, C. X1, s. 487, Dursun, *Yönetim Din İlişkileri Açısından Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din*, s. 243.

dönüşmüştür. Bu dönemden sonra din-devlet ilişkileri gündeme gelmiş ve tartışılmaya başlanmıştır. Fransız İhtilali ile birlikte ortaya çıkan laiklik, din ve devlet ayrılığı gibi kavramları gündeme getirmiştir.²⁵

Bu yeni süreç içerisinde tartışmalı bir hale gelen bu makam, din ve devlet işleri ayrışması başlığı altında lehte ve aleyhte görüş belirten birçok kimse tarafından gerek ilmi meclislerde, gerek basın yayın organlarında gerekse de bizzat mebuslar meclisinde tartışmalara neden olmuştur. Mehmet Akif, Mehmet Şerif, Ziya Gökalp, Halim Sabit, Ahmet Naim, Ahmet Şirazi efendi, Elmalılı Hamdi Yazır, Reşit Rıza ve daha birçokları fikirlerini ortaya koymuşlardır.²⁶

1.2. Şer’iye ve Evkaf Vekaleti’nin Kuruluşu

Osmanlıdan Cumhuriyete geçerken diğer kurumlarda olduğu gibi dini kurumlarda da bir değişiklik süreci yaşanmıştır. Osmanlıdaki Şeyhülislamlık Kurumu Cumhuriyet ile birlikte Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde teşkilatlanmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı, 3 Mart 1924 tarihinde kurulmuş ise de; 1920–24 yılları arasında din işlerinin devlet düzeyinde yürütülmesinden Şer’iye ve Evkaf Vekâleti sorumlu olmuştur. Bu kurum Osmanlı dönemindeki Şeyhülislamlıktan Cumhuriyet dönemindeki Diyanet İşleri Başkanlığı’na geçişte önemli bir ara kurum olmuştur.²⁷

TBMM’nin 23 Nisan 1920’de Ankara’da açılmasından sonra kurulan yeni hükümetin 3 Mayıs 1920’de oluşturulan ilk İcra Vekilleri Heyeti’nde, Osmanlı Devleti’ndeki Şeyhülislamlık ve Evkaf Nezareti’nin yetki ve sorumluluklarını yüklenmek üzere²⁸ Şer’iye ve Evkaf Vekaleti adıyla bir bakanlık yer almış ve 3 Mart 1924’e kadar Meşîhat Makâmı ile Evkâf Nezareti’nin yetki ve sorumluluklarını bu bakanlık üstlenmiştir.²⁹

²⁵ Niyazi Berke, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 1978, s. 87-125, Bernard Levis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s. 57-58.

²⁶ Ali Abdurrazzak, *İslam’da İktidarın Temelleri*, Birleşik Yayınları, İstanbul, 1995, s. 180, Şerif Mardin, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, C. I, İletişim Yay, İstanbul, 1990, s. 182, Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. II, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 102, Orhan Koşoğlu, *Avrupa’nın Kısacasında Abdulhamit*, C. II, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 30.

²⁷ Ahmet Koç, “Diyanet İşleri Başkanlığı, Yaygın Din Eğitimi”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, S. 8, İstanbul, 2001, s. 140, Mehmet Aksoy, “Diyanet İşleri Başkanlığından Önceki Dini Müesseseler”, *Diyanet Aylık Dergi*, S. 159, Mart 2004, s. 13.

²⁸ Gotthard Jaschke, *Yeni Türkiye’de İslamlık*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972, s. 57.

²⁹ Bulut, “Şer’iye Vekaletinin Dini Yayın Hizmetleri”, *Diyanet İlmi Dergi*, C. 30, Sayı:1, Ankara, 1994, s. 3-4, Ali Sarıkoyuncu, “TBMM Hükümeti Döneminde Türkiye’de Din Hizmetleri” (1920-1924)”, *Diyanet Aylık Dergi*, S. 159, Mart 2004, s. 15.

Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında açılan ilk meclisin oluşturduğu hükümette Şer'îye ve Evkaf Vekâleti'ne Mustafa Fehmi Efendi getirilmiş daha sonra bu görev, sırayla Abdullah Azmi Efendi, Mehmet Vehbi Efendi, Musa Kazım Efendi ve Mustafa Feyzi Efendi tarafından yürütülmüştür.³⁰

Şer'îye ve Evkaf Vekâleti'nin görevleri 1922 mali yılı bütçe müzakereleri sırasında mecliste tartışılmış ve yapacağı hizmetlere yönelik önemli kararlar alınmıştır. Kurumun temel görevleri “fetva, adalet ve eğitim” olarak belirlenmiştir.³¹

Belirtilen bu görevler doğrultusunda Şer'îye ve Evkaf Vekâleti bünyesinde halkın dini meselelerini çözüme kavuşturmak amacıyla bir fetva heyeti oluşturulmuş, İslami bilgileri en doğru şekilde ortaya koymak, çağın çözüm getirilemeyen problemlerine çözümler araştırıp sonuçlarını yayınlamak görevlerinde bulunmak üzere “tetkikat ve telifat-ı islamiye heyeti” kurulmuş, medreselerin ve din eğitiminin idaresi içinde “tedrisat ve teftişat heyeti” oluşturulmuştur.³²

Bu kurumun “din hizmetleri, din eğitimi ve dini yayın” gibi temel alanlara yönelik görevlerine kısaca göz atmakta fayda vardır.

1.2.1. Din Hizmeti

Şer'îye ve Evkaf Vekaleti'nin esas görevlerinden biri ifta'dır. Bu amaçla oluşturulan fetva heyeti, yalnız sorulan soruları cevaplamakla kalmamış, diğer din hizmetlerinde de etkin bir rol oynamıştır. Bu kurumun ikinci başkanı olan Abdullah Azmi Efendi fetva heyetini; “fıkıh-ı celilimizin zamanın icabetine göre tecelli ve inkişafatını, diğer tabirle ezmine ve emkinenin ahval ve adatın tağyiri ile tehatdüs eden şuur ve hadisatın fıkıh-ı islamiyeye tatbikinin temine yegâne vasıta olan yüce bir heyet” olarak tarif eder.³³

Özellikle savaş yıllarında cami, okul ve diğer din eğitimi kurumlarının büyük oranda tahrib olması, din görevlilerinin ve ulemanın bizzat savaşa katılmasıyla bu alanda büyük bir eksiklik oluşmuştur. Bu gerçekten hareketle özellikle ilk meclis

³⁰ Sarıkoyuncu, a.g.m., s. 16, TBMM Zabıt Ceridesi, 1, C.1, (3.5. 1336), s. 198.

³¹ Bulut, “Birinci Meclis Dönemi Din Hizmetleri”, *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı: 28, Ankara, 1993, s. 30.

³² Bu konuda bkz., Bulut, “Şer'îye Vekaleti'nin Din Eğitimi Hizmetleri”, *Diyanet İlmi Dergi*, C. 31, Sayı:1, Ankara, 1995, s. 63 vd., Bulut, “Birinci Meclis Dönemi Din Hizmetleri”, *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı: 28, s. 30.

³³ Komisyon, *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı, Tarihçe, Teşkilat, Hizmeti Faaliyetler*, (1924-1997), DİB. Yayınları, Ankara 1999, s. 13.

döneminde konu, ayrıntılı bir şekilde tartışılmıştır. Örneğin Sivas Millet Vekili Mustafa Tâki Efendi 13.05.1920 tarihli, memleketin içinde bulunduğu din görevlisi ihtiyacını ve neler yapılması gerektiğini açıklayan takririnde şu görüşleri dile getirmiştir:

“İçtima-i dertlerimizden acilen çare ve ilaç aranması lazım gelenlerinden biri de tariki ilmin inkiraza maruz olmasıdır. İşte izah edeyim. Bugün her kasabada iki, üç ve nihayet vilayet merkezlerinde yirmi kadar ulemamız vardır. Bunların yaşlarını takriben kırk ile elli arasında farz edelim. Ortalama ömrün altmış olmasına nazaran on nihayet yirmi sene sonra ne olacak? Şimdi ulema-i kiram, birer, ikişer olsun halef yetiştirmezlerse demek ki memleketimizde bu tarikten kimse kalmayacak. Birer, ikişer olsun halef yetiştiriliyor mu? Cümlemizce malumdur ki hiçbir yerde yetiştirilmiyor. Ne talip ne de müderris, Asar-ı sabıkada imam-ı Azamlar yetiştiren kuvvet, azim ve iman kesbi za’f etti. (Eski medreselerdeki başarılı çalışmaları anlatan Tâki Efendi şu cümlelerle önergesini bitirmektedir.) Ulema-i dine halef yetiştirmenin çaresine bakılmazsa 15-20 sene sonra imamet, hitabet edecek, halkın mesail-i diniyesini öğretecek kimse kalmayacak. Allah korusun memleketimizi cahil ve dalal kaplayacak, din-i mübinimiz yerine, misyonerlerin, cizvitlerin, milyonlar sarfına da hacet kalmaksızın maksatları kaim olacaktır. Bana kalırsa Muhafaza-i din ve vatan için olan şimdiki mücadelemiz de heder olur. Bu dert yalnız dini değil aynı zamanda hem de siyasisidir. Anadolu’nun rabita-i içtimaiye ve siyasiyesinin İslamiyetten başka bir şey olmadığı pek bariz bir hakikattir. Ben sadece derdi ortaya koyuyorum. İlaç ve çare için meclisce münakaşa ve acilen tedabir ittihazını teklif ediyorum.”³⁴

İlk meclis zabıtları incelendiğinde neredeyse bütün tartışmalar eğitim özellikle de din eğitimi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Yukarıdaki konuşmalardaki tespitler iyi okunmamış ve alınan bazı suni tedbirler de yeterli olmamıştır.

Öyle ki Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki’nin “din tedrisatı ve dini müesseseler hakkında 1950’de hazırladığı bir rapor, bu gerçeği açık bir şekilde ifade etmektedir.”³⁵ Akseki’nin aşağıda vereceğimiz tespitleri din alanında bırakılan boşluğun ne tür sonuçlar doğuracağını açıklamaktadır;

“Aradan uzun bir zaman geçmiş olmasına rağmen Milli Eğitim Bakanlığı 430 No’lu kanunda taahhüt eğlediği vazifeyi yapmamış, yapamamış ve Diyanet İşleri

³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, C.1 (13.05.1336), s. 285.

³⁵ Bu rapor Sebilür-reşad Dergisinin Nisan-Haziran 1981 tarihlerinde yayınlanan IV ve V Ciltlerinin 101-108 sayıları arasında altı bölüm halinde yer almıştır.

Başkanlığı'nı yakinen ilgilendiren dini vazifelerde istihdam edilecek hiçbir eleman vermemiş olması ve Başkanlığın da bugüne kadar din adamları yetiştirecek mesleki bir müesseseye sahip bulunmaması yüzünden bugün memleketin birçok yerinde hakiki ve münevver bir din adamı bulmak şöyle dursun, camilerde mihraba geçerek halka namaz kıldırarak, minbere çıkıp hutbe okuyacak bir imam ve hatip bile bulunmamaktadır. Hatta bazı köylerimizde, ölenlerin techiz ve tekfini ile ebedi istirahatlarına tevdi gibi en basit dini bir vazifeyi ifa edecek kimseler dahi bulunmamakta ve cenazelerin kaldırılmadan günlerce ortada kalmakta olduğu senelerden beri işitilmekte ve görülmektedir. Camide halka irşat edecek hakiki bir vaiz, bir din mürşidi ve hatip ancak din ve dünya ilimleri okutularak ve insanı ifrat ve tefrite düşürmek istidadında olan bu iki nevi ilmin yekdiğerini murakabe yolları öğretilerek yetiştirilebilir. Bu şekilde yetişen bir din adamı, bir köy imamının bulunduğu yerde her bakımdan en münevver bir mürşit olabileceğinden şüphe etmemek lazımdır. Nasıl ki vaktiyle iyi yetiştirilmiş olan din adamlarımızın adetleri pek az olmasına rağmen, bugün memleketin pek çok yerinde bunlardan faydalanmakta olunduğunu görüyor ve seviniyoruz.”³⁶

Görüldüğü gibi yaklaşık olarak 30 yıl arayla yapılmış olan bu değerlendirmeler, din hizmetleri alanında hiçbir şekilde bir boşluğun bırakılmaması gerektiğini açıkça göstermektedir. Bu nedenle Şer'îye ve Evkaf Vekâleti istenilen sonuçları doğurmasa da din hizmeti alanında bir başlangıç olması açısından önem arz etmektedir.

Özellikle kuruluşunda bu bakanlıktan beklenen din görevlilerinin toplumda bir fonksiyon üstlenmeleri, cami hizmetlerinin düzenlenmesi ve özellikle de Cuma günleri vaaz ve hutbelerin verimli bir şekilde sunulmasıdır. Bunun sağlanabilmesi içinde bu alana yönelik personelin yetiştirilmesi ve eğitilmesi önem kazanır.

1.2.2. Din Eğitimi

Birinci meclis, din eğitimine ve eğitim kurumlarına oldukça sıcak bir ilgi göstermiş, savaş yıllarında bile eğitim ve öğretim hizmetlerine gereken önemi vermiştir. Ülkemiz için 1912–1922 yılları ard arda savaşların yaşandığı sıkıntılı bir dönemdir. Diğer bütün vatandaşlarımız gibi çok sayıda din âlimi, medrese hocası, yetişkin çağdaki medrese öğrencisi, cami görevlisi, savaşımlara katılmış ve sonuçta birçoğu şehit olmuştur.

³⁶ Halis Ayhan, *Türkiye’de Din Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul, 2004, s. 567-568; Komisyon, *Kuruluşundan Günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı*, s. 14, Aksoy, “*Diyanet İşleri Başkanlığından Önceki Dini Müesseseler*”, *Diyanet Aylık Dergi*, S. 159, s. 11-13.

Bunun doğal bir sonucu olarak birçok yerde minareler ezansız, mihraplar imamsız, medreseler hocasız ve öğrencisiz kalmıştır. Bu durum din hizmetleri alanında büyük boşlukların doğmasına sebep olmuştur. Bir yandan yetişme çağındaki gençler ve çocuklar eğitimden yoksun kalırken, diğer yandan cami hizmetlerini ifa edebilecek eleman sıkıntısı yaşanmıştır. Buna paralel olarak birçok cami, mescit ve medrese harabe haline gelmiştir.³⁷

Milli mücadelenin en yoğun yaşandığı günlerde TBMM özellikle de eğitim alanında bazı tedbirler almıştır. Bunların en önemlisi medreselerdeki eğitim kalitesindeki düşüşü önlemek ve bunları ıslah etmek için 8 Mayıs 1920 tarih ve 835 numaralı “Medaris-i İlmiye” nizamnamesinin çıkarılmasıdır. Meclis bu nizamname ile ülkede yaygın bir şekilde bulunan ilmiye medreselerini ıslah yolunu seçmiş ve bunun takibini de Şer’iye ve Evkaf Vekaleti’ne vermiştir.

25 maddeden oluşan bu nizamnamede, medreselerin ilmi, idari, denetim ve müfredatı ayrıntılı bir şekilde tespit edilmiş, Osmanlı devletinin son yıllarındaki medrese ıslahatının tecrübesinden yararlanılmıştır. Nizamnamenin birinci maddesinde ülkedeki bütün medreselerin teşkilatı şu şekilde belirlenmiştir;

Madde 1: Medreseler iki nevidir. Biri darü’l-hilafe medreseleri, diğeri medarisi atıkanın ıslahından hasıl olan medaris-i ilmiyedir. Daru’l-hilafe medreselerinin teşkilatı ve sureti idaresi başkaca talimata tabi olduğundan iş bu nizamname medaris-i ilmiyeye aittir.

Madde 2: Medarisi ilmiye dahi daru’l-hilafe medreseleri gibi şeriye vekaleti celilesine merbut olduğundan vekalet-i muşarunileyhin tensip edeceği mahallelerde lüzumuna göre bir veya müteaddid medrese-i ilmiye açılır.

Madde 3: Medaris-i ilmiyenin müddeti tahsil seviyesi on iki sene olup bu da iki devreye ayrılmıştır. İlk altı senesi kısım-ı evvel, diğer altı senesi kısım-ı sanidir. Kısım-ı evvelde yevmiye üçer, kısım-ı sanide ikişer ders okunur. Haftada tahsil altı gün olup tatil yalnız Cuma günlerine münhasırdır.

Madde 4: Her müftü bulunan mahallede bir medrese-i ilmiye encümeni bulunur. Medaris-i ilmiye encümeni müftünün riyaseti altında evkaf memuru ile müntehap üç zattan ibaret olmak üzere beş zattan teşekkül eder. Encümeni ilmiyenin müntehap azası

³⁷ Komisyon, *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı*, s. 12, Aksoy, “*Diyanet İşleri Başkanlığından Önceki Dini Müesseseler*”, *Diyanet Aylık Dergi*, S. 159, s. 11-13.

mahallinde bil-fiil tedrisle meşgul olmuş ulema tarafından intihap edilir. Bu sureti intihap birinci devreye ait olup buradan sonraki intihap devrelerinde medresede tedris ile meşgul olan bil-cümle müderris ve muallimler tarafından yapılır.

Medrese-i ilmiyede tedris edilecek ulum ve funun arasında, sınıflara göre saati ve ders dağıtımı değişmekle beraber tarih boyunca okutula gelen sarf ve nahiv dersleri ve kitapları yanında, hesap, coğrafya, tarih, hıfz-ı sıhha, yazı ve imla gibi dersler de konulmuştur. Aslında bu dersler 1908 sonrasındaki medrese programlarına da girmiştir.”³⁸

Bu nizamname ayrıntılı bir şekilde düşünüldüğünde devletin tamamen savaşta olduğu bir dönemde çıkarılmış olması ve ilk meclisin din eğitime verdiği önemi göstermesi açısından dikkate değerdir.

İlk meclis özellikle de medreselerin program ve idarelerini Şeriye ve Evkaf Vekâleti’ne bırakmış, ilk dönem eğitim ve din eğitimi uygulamaları medrese ve cami temelli olarak yürütülmüştür.

Görüldüğü gibi birinci meclisin gündeminin çoğunluğunu savaş ve eğitim meseleleri almaktadır. Özellikle dini eğitimi alanında mektep ve medreselerde dini ilimlerin yanı sıra müspet bilimleri de dengeli bir şekilde uygulamayı hedeflemiştir. Alınan bütün bu tedbirler, hem medreseleri modernleştirmek hem de toplumdaki kutuplaşmayı engellemek amacı gütmüştür. Bu amaca yönelik bir çok çalışma yapılmış ve çeşitli alanlarda eserler yayınlanmıştır.

1.2.3. Dini Yayınlar

Şeriye ve Evkaf Vekâleti’nin üstlendiği görevlerden biri de halkı dini konularda aydınlatmak amacıyla dini eserler hazırlayıp toplumun hizmetine sunmak olmuştur. Bu amacın bir sonucu olarak bakanlık bünyesinde ‘tedkikat ve te’lifat-ı islamiye heyeti’ adıyla on kişilik bir kurul oluşturulmuş ve yayın hizmetleri için bütçeden özel ödenek ayrılmıştır. Bu komisyon hazırlanan bir talimatname çerçevesinde hızlı bir çalışma içerisine girmiş ve 1922-23 yılları arası 10-15 ay gibi kısa sayılabilecek bir süre içerisinde on eser yayınlamıştır.³⁹

³⁸ Düstur, 3. Tertip, C.2 (1953), s.41-45; Ayhan, *Türkiye de Din Eğitimi*, s. 37.

³⁹ Bulut, “*Şer’iyye Vekaletinin Dini Yayın Hizmetleri*”, *Diyanet İlmi Dergi*, C. 30, Sayı:1, Ankara, 1994, s. 3-4.

Yayınlanan bu eserler günümüzde de halen önemini korumakta ve sık sık başvuru kaynağı eserler niteliği taşımaktadır. Bu eserler kısaca yazarlarıyla birlikte aşağıya çıkarılmıştır;

1- M. Şemseddin Günaltay, İslam Tarihi, Evkaf-ı İslamiye Matbaası İstanbul, 1938-1923.

Bu eser İslam'ın doğuşuna kadar olan tarihi olayları özetler ve 410 sayfadır.

2- İzmirli İsmail Hakkı, el-Cevabus-Sedid fi Beyan-ı Din-i Tevhid, Ali Şükrü Matbaası, Ankara, 1923.

Bu eser “Külliyat-ı Edyan Cemiyeti'nin” İslam dini hakkındaki dört sorusuna cevap verilmek üzere hazırlanmıştır ve 270 sayfadır.

3- İzmirli İsmail Hakkı, Yeni İlm-i Kelam, Şehzadebaşı Evkaf-ı İslamiye Matbaası, İstanbul, 1924.

Bu eser bir mukaddime iki bab ve bir hatimeden ibaret olup 309 sahifedir.

4- Abdu'l-Aziz Caviş, Asaru'l-Hamr, Şehzadebaşı Evkaf-ı İslamiye Matbaası, İstanbul, 1923.

Bu eser içki ve türevlerinin kişisel ve sosyal hayattaki olumsuz etkilerini ele almıştır ve 48 sahifedir.

5- Mehmet Akif, İçkinin Hayat-ı Beşerde Açtığı Rahneler, Ali Şükrü Matbaası, Ankara, 1923.

Bu eser Abdu'l-Aziz Caviş'in Arapça çalışmasının bir tercümesi olup içki konusunda Amerika ve batıda alınan tedbirleri anlatmaktadır. 63 sahifedir.

6- M. Şemseddin Günaltay, Felsefe-i Ula (İsbat-ı Vacip ve Ruh Nazariyeleri) Şehzadebaşı Evkafı İslamiye Matbaası İstanbul, 1923.

Bu eser İslam felsefesi alanında aydınlatıcı bilgilere sahip olup 533 sahifedir.

7- Ferit Kam, Mebadi-i Felsefede İlm-i Ahlak, Ankara 1923.

Bu eser yedi bölüm olup, toplam 136 sahifedir.

8- Abdu'l-Aziz Caviş, Ecvibet-i fi'l-İslam an Esileti'l-Keniseti'l-Ancilikaniye, Evkaf-ı İslamiye Matbaası, İstanbul, 1923.

Bu eser İslam dininin tanıtımı ve batı aleminin İslam dini hakkındaki maksatlı, taraflı tahripkar düşüncesine ve tutumlarına karşı İslam'ı müdafaa açısından yazılmış olup toplam 96 sahifedir.

9- Mehmet Akif, Anglikan Kilisesine Cevap, Şehzadebaşı Evkafı İslamiye Matbaası, İstanbul, 1923.

Bu eser Abdullaziz Çaviş'in çalışmasının bir tercümesi olup daha sonraki dönemlerde sadeleştirilerek Diyanet İşleri Başkanlığınca birkaç kez yayınlanmıştır.

10- Şemseddin Günaltay, İslam'da Tarih ve Müverrihler, Şehzadebaşı Evkafı İslamiye Matbaası, İstanbul, 1923.

Bu eser İslam'da tarih kültürü ve belli başlı tarihçileri ele almakta olup 464 sahifedir.⁴⁰

Şeriye ve Evkaf Vekaleti dönemi 2 Mayıs 1920 - 3 Mart 1923 tarihleri arasında toplam 3 yıl 10 ay gibi bir süreyi kapsamaktadır. Bu sürenin iki yıl üç ayı İstanbul'daki Osmanlı hükümeti ve bu hükümet içerisinde yerini koruyan evkaf-ı hümayun nezaretinin mevcut olduğu döneme rastlamaktadır. Bir taraftan iki ayrı hükümet içerisindeki mevcudiyetini devam ettirmesi ve diğer taraftan Anadolu toprakları üzerinde sürdürülen İstiklal savaşı ve Karesi, İzmit, Manisa ve Adana gibi çok önemli bazı şehirlerin düşman işgali altında bulunması sebebiyle bu vekâlet kendisinden beklenen hizmetleri tam anlamıyla yerine getirememiştir.⁴¹

A. İDARE-İ MERKEZİYE

I. VEKİL (Bakan)

II. MÜSTEŞAR

III. FETVA EMİNİ

IV. ŞÛRA-I İFTA

V. TETKİKAT VE TE'LİFAT-I İSLAMİYE HEYETİ

a. Reis

b. Heyet Azası

VI. TEDRİSAT-I UMUMİYE MÜDRÜRLÜĞÜ

a. Müdür

b. Ders Vekaleti Heyeti

c. Dersiam

VII. SİCİL VE MEMURİN MÜDÜRLÜĞÜ

⁴⁰ Komisyon, *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı*, s. 16, Bulut, *Şeriye Vekaletinin Dini Yayın Hizmetleri*, *Diyanet İlmî Dergi*, C. 30, Sayı:1, s. 3-4.

⁴¹ İrfan Yücel, "Diyanet İşleri Başkanlığı", *DİA*, C. IX, İstanbul, 1994, s. 455-456.

- a. Müdür
- b. Sicil Evrak Mümeyyizi
- c. Memurin Katibi

B. TAŞRA

1. MÜLHEKAT VE DARULHİLAFA MEDRESELERİ

- a. Müdür
- b. Katip
- c. Muid
- d. İhzarî Başmüderrisi

II. ÂLÎ MEDRESELER

- a. Müdür
- b. Hendese-i Mücesseme Müderrisi

III. VİLAYET VE EYALET MÜFTÜLERİ

- a. Müftü
- b. Müftü Müsevvidleri
- c. Kaza Müftüleri⁴²

1.3. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kuruluşu

Osmanlı imparatorluğu zamanında meşihat makamı olan Şeyhulislamlık müessesesince yürütülen din işleri ve dini hizmetler 1920-24 yılları arasındaki TBMM hükümetleri döneminde Şeriye ve Evkaf Vekâleti tarafından yürütülmüştür.⁴³ Cumhuriyetle birlikte Türkiye'de din hizmetleri bir kez daha masaya yatırılarak ülkenin din işlerini tamamen özel nedenlerle devlete bağlı olarak yürütme ihtiyacı kendini göstermiştir.⁴⁴

Cumhuriyetin ilanından önceki TBMM hükümetlerinde önemli bir statü tanınan ve cumhuriyetin ilanından sonraki birinci cumhuriyet hükümeti içinde yer alan Şeriye ve Evkaf Vekaleti aynı hükümet döneminde çıkarılan Şeriye ve Evkaf Vekaleti ile

⁴² Komisyon, *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı*, s. 20-21.

⁴³ Bulut, *Şeriye Vekaletinin Dini Yayın Hizmetleri*, *Diyanet İlmi Dergi*, C. 30, Sayı: 1, s. 3-4.

⁴⁴ Bkz., Tahranlı, a.g.e., s. 15-37, Kamil Kaya, *Sosyolojik Açıdan Türkiye'de Din-Devlet İlişkileri ve Diyanet İşleri Başkanlığı*, İstanbul, 1998, s. 143-197, Münir Koştaş, "Türkiye'de Laikliğin Gelişimi (1920'den Günümüze Kadar)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Özel sayı,- Cumhuriyetin 75. Yıldönümüne Armağan-, Ankara, 1999, s. 185-196.

Erkan-ı Harbiye Umumiye Vekaleti'nin ilgasına dair 3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı kanunla kaldırılarak; yerine Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Reisliği ile Evkaf Umum Müdürlüğü kurulmuş; ilk Diyanet İşleri Reisliğine mili mücadelede büyük hizmetleri görülen Ankara müftüsü Rifat Börekçi tayin olmuştur.⁴⁵

Bu kararın alınmasında din hizmetlerinin, politikanın dışında ve üstünde tutulması gerçeğinden hareketle inanç ve ibadetlerle ilgili bütün hükümlerin ve işlerin yetine getirilmesi hedeflenmiştir.⁴⁶

3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı kanunun Diyanet İşleri Reisliği'nin kurulmasıyla ilgili maddeleri şunlardır;

Madde 1: Türkiye Cumhuriyetinden muamelat-ı nasa dair olan ahkâmın teşri-i ve infazı TBMM ile onun teşkil ettiği hükümete ait olup; Din-i Mübin-i İslam'ın bundan maada; itikada ve ibadeta dair bütün ahkâm ve mesalihinin tedviri ve müessesat-i diniyenin idaresi için Cumhuriyetin Makarrında bir Diyanet İşleri Reisliği Makamı tesis edilmiştir.

Madde 2: Şeriye ve Evkaf Vekâleti mülğadır.

Madde 3: Diyanet İşleri Başkanı Başbakanın inhası üzerine reis-i cumhur tarafından nasp olunur.

Madde 4: Diyanet İşleri Reisliği başbakanlığa merbuttur. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütçesi başvekâlet bütçesine mülhaktır. Diyanet İşleri Reisliği teşkilatı hakkında bir nizamname tanzim edilecektir.

Madde 5: Türkiye Cumhuriyeti memaliki dâhilinde bil-cümle cevami-i ve mesacid-i şerifenin ve tekaya ve zevayanın idaresine, imam-hatip, vaiz, müezzin ve kayyımların ve sair müstahdemin tayin ve azillerine Diyanet İşleri Reisliği memurdur.

Madde 6: Müftülerin mercii Diyanet İşleri Reisliğidir.⁴⁷

Böylece kaldırılan Şeriye ve Evkaf Vekaleti'nin tesis edilen Diyanet İşleri Reisliği'nde birebir temsil edilmesi sağlandı.

Bu yeni düzenleme ile amaçlanan, dinin bilimsel temeller üzerine gelişmesini arzulayan Mustafa Kemal Atatürk'ün 1 Mart 1924 tarihli TBMM konuşmasında da

⁴⁵ Nail Aslanpay, *Diyanet İşleri Başkanlığı, 1924-1973, (Kuruluşu, Çalışması ve Birimlerinin Tanıtılması)*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1973, s. 5.

⁴⁶ Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 113.

⁴⁷ Düstur, III Tertip, C. 5, s. 665; Ahmet Faruk Kılıç, *Türkiye'de Din Devlet İlişkilerinde Yönetici Seçkinlerin Rolü*, DEM Yayınları, İstanbul, 2005, s. 105.

belirttiği gibi, din kurumunun yıpranmasını önlemek ve bununla birlikte dine mal olmuş hurafe ve yanlışlardan dini kurtararak, dinin yücelmesini sağlamaktır. Konu ile ilgili olarak Atatürk'ün 5 Şubat 1923'de Konya'daki Daru'l-Hilafe Medresesini teftişi esnasında öğrencilere hitabı onun dinden beklentilerini de açıklamaktadır:

“Memnuniyetle görüyorum ki tedris ve tederrüs cidden hakikat-ı diniyye dairesindedir. İnşallah memleketimizi ihya edecek asri ve hakiki ulema -faziletkar müderrislerimiz sayesinde- siz olacaksınız. Kıymetli ve hakiki ulemamızın mevkiî yüksektir. Ulemamızın ve erbab-ı ilim ve irfanımızın himmeti ve irşatlarıyla inşallah İbn-i Rüşd'ler, İbn-i Sina'lar, Farabi'ler, Gazali'ler milletimizin içinden çıkarak bu asrın tekamulatlarıyla mücehhez olarak ihyay-ı hakikat-ı diniye eyleyeceklerdir. Aksekili Ahmet Hamdi Efendiye tebrik ve kendilerine teşekkür ederim. Meşhuratından atıyyen memleket için memnunum.”⁴⁸

Milli Mücadele döneminde din, bütünleştirici ve kurtarıcı bir konumda karşımıza çıkmaktadır. 1920-1923 yılları arasında din, bütünleştirici ve kurtarıcı işlevinin yanı sıra yeni bir devlet kurulması sürecine de önemli katkılar sağlamaktadır.

Bu süreç içerisinde Diyanet İşleri Reisliği adeta bir ihtiyaç olarak hissedilmiş, bunu karşılamak açısından kendisinden önceki aynı kurumların kısmen devamı niteliğinde bir kurum olmuştur. Mecliste bu yeni kurumun ismi üzerine gecen tartışmayı kısaca sunacağız:

“Dini kurumların yeniden teşkilatlandırılması ve gelişmelere ayak uydurabilir bir yapıya kavuşturulması yolunda önerilen teklifler sunanların başında Ziya Gökalp geliyordu. Gökalp İslam Mecmuasının 27 Ağustos 1916 tarihli sayısında “Diyanet ve Kaza” adı altında bir makale yayınladı. Burada özetle “taksim-i amel ve ihtisas kaidesi gereğince İslam'da Diyanet İşleri ve Kaza İşlerinin ayrılmasının lüzumunu vurgulamıştır. Ama ona göre Diyanet İşleri ile kaza işleri tamamen ayrı şeylerdir. Birincisi ibadet, itikat ve ahlakla ilgili hükümleri içerirken, ikincisi tamamen sosyal, ekonomik ve siyasi konularla ilgilidir.

Bu tartışmaya Sebilü'r-Reşad kanadından İsmail Hakkı İzmirli'de aynı mecmuada yayınlanan “Diyanet ve Kaza” başlıklı yazısı ile katılmıştır.

⁴⁸ 5 Şubat 1923 tarihli, 4. sene 771 numaralı Hakimiyyet-i Milliye gazetesinden alınan bu yazı Sebilür-reşad dergisinde Ahmet Hamdi Akseki'nin “*Din Tedrisatı ve Dini Müesseseler*” hakkında 1950 yılında hazırladığı rapordan alınmıştır. Ayhan, *Türkiye de Din Eğitimi*, s. 564.

İsmail Hakkı'da Diyanet kavramının lügatte dindar olmak manasına geldiğini, terim olarak ise “İbadet, taht-ı kazaya dahil olmayan ahkam” içerdiğini belirten yazıda “Hülasa Müftünün noktayı nazarına göre verilecek hükümler Akam-ı Diyaniye, Kadıninkiler Ahkam-ı kazaiyedir.” sonucuna varır.

Şer’iyye ve Evkaf Vekaleti dönemi öncesinde “Diyanet” ismi altında cereyan eden bu tartışmalardan sonra Şer’iyye ve Evkaf Vekaleti’nin kaldırılarak yerine kurulması düşünülen müessesenin ismi üzerinde TBMM’de tartışmalar olmuştur. Yapılan uzun tartışmalar sonucunda “Diyanet İşleri Reisliği” ismi üzerinde görüş birliğine varılmıştır.”⁴⁹

Diyanet İşleri Reisliği’nin kuruluş kanununda belirtilen maddeler doğrultusundaki yeni görev alanını şöyle özetleyebiliriz: Bütün cami, mescid, tekke ve zaviyenin yönetimi ile buralarda görevli olanların tayin, nakil, terfi, azil ve denetim yetkisi Diyanet İşleri Reisliğine, vakıfların idaresi de cami vakıfları dahil Evkaf Umum Müdürlüğü’ne verilmiştir.⁵⁰

Bu yeni düzenleme ile dinin ilgi alanı daraltılmış, Bakanlık düzeyindeki siyasi yetki, idari görev haline dönüştürülmüş ve din hizmetleri genel idare içerisine dahil edilerek devlet denetimine alınmıştır.⁵¹ Bu kurum laik nitelikte bir devlet ve toplum yapısı kurmaya çalışan Cumhuriyetin attığı ilk adımdır. Böylelikle muamelatla ilgili konuların konması ve bunların yürütülmesi TBMM’ye ve hükümete verirken dinin toplum yaşamındaki yeri de gözetilmiş, kontrol altına alınmış ve öte yandan seküler yapı içinde yer verilerek işlevinin dünyevi bir nitelikte olması sağlanmıştır. Bu anlayışın sonucu olarak dinin inanç ve ibadetlerle ilgili hüküm ve işlevini yerine getirmesi ve dini kuruluşların yönetimi tamamen Diyanet İşleri Reisliğine bırakılmıştır.⁵²

Diyanet İşleri Reisliği’nin kurulmasından sonra ilk Diyanet İşleri Reisi olarak milli mücadele yıllarında ve Cumhuriyetin kurulmasında Atatürk ve silah arkadaşlarına büyük destek veren, Şeriye ve Evkaf Vekaleti Heyet-i İtfaiye Azalığı da yapan Ankara Müftüsü M. Rifat Börekçi atanmıştır, (1 Nisan 1924) Riyaset Makamında bakanlara verilen kırmızı plakalı araba tahsisi edilmiştir. Maaş durumu itibariyle de diğer devlet

⁴⁹ Zabıt Ceridesi C:7/1, s. 23, Komisyon, *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı*, s. 22, Dursun, *Din Bürokrasisi*, s. 179-185.

⁵⁰ Yücel, “İmam”, *DİA*, C, XXII, İstanbul, 2000, s. 186.

⁵¹ Kaya, a.g.e., s. 145, Tarhanlı, a.g.e., s. 41.

⁵² Kaya, a.g.e., s.145; Tarhanlı, a.g.e., s.41.

memurlarından daha yüksek bir maaş tahakkuk ettirilmiş ve protokolde de kendisine önemli bir yer tesis edilmiştir.⁵³

Şeriye ve Evkaf Vekaleti bünyesindeki “Heyet-i iftaiyye” ,”Tetkik ve Telifat-ı İslamiye Heyeti” ve “Evkaf Şurası” tarafından yürütülen hizmetleri ifa etmek üzere Diyanet İşleri Reisliğine bağlı sekiz kişiden oluşan “Heyet-i Müşavere” oluşturulmuş, 1889 tarihinde meşihata bağlı olarak faaliyet gösteren “Tetkik-i Mesahif Heyeti” de Diyanet İşleri Reisliğine bağlanmıştır.

Oluşturulan ilk müşavere heyeti üyeliklerine; A. Hamdi Akseki, Mehmet Bahaettin Efendi, Harun Hilmi Batırbaygil, Seyyid Taha Efendi, Mehmet Şükrü Çakıroğlu, Ali Vahit Uryani ve Ağa Beyzade Hacı Mustafa Efendi getirilmişlerdir.⁵⁴

1.3.1. Başkanlığın Kuruluş Amacı

Yukarıda değinildiği gibi ilk meclis hükümetinde hem Şeriye ve Evkaf Vekaleti, hem de Erkan-ı Harbiye Umumiye Vekaleti bakanlık düzeyinde temsil ediliyordu. Her iki kurumun öncelikli olarak siyaset dışı bırakılması bir ihtiyaç olarak hissedilmiş ve 3 Mart 1924 tarihinde her iki bakanlık da kaldırılarak; Şeriye ve Evkaf Vekaleti, Diyanet İşleri Reisliği ve Vakıflar Umum Müdürlüğü olarak ikiye ayrılmış, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaleti ise Genel Kurmay Başkanlığına dönüştürülmüştür. İlgili kanun teklifindeki gerekçeler şöyle açıklanmıştır:

“Din ve Ordunun siyaset cereyanları ile alakadar olması bir çok mehaziri daidir. Bu hakikat bütün medeni milletler ve hükümetler tarafından bir düstur-u esasi olarak kabul edilmiştir. Bu nokta-i nazardan yeni bir hayat varlığı temin etmek vazifesini deruhte eden Türkiye Cumhuriyeti teşkilatı siyasiyesinde zaten muhdes olan Şer’iye ve Evkaf Vekaleti ve Erhak-i Harbiye-i Umumiye Vekaleti’nin mevcut olması muvafık olmaz.”⁵⁵

Görüldüğü gibi Diyanet İşleri Reisliğinin kuruluşundaki temel amaç dinin siyasetle olan ilişkilerini adeta ortadan kaldırmak ve tamamen siyaset dışı bir dini kurum oluşturmaktır. Bu hedef hala günümüzde de varlığını korumakta ve Diyanet İşleri Başkanları her durumda siyasetin dışında olduklarını ifade etmek zorunda

⁵³ Gaffar Tetik, “1924’ten 1994’e Diyanet İşleri Başkanlığı”, *Diyanet Aylık Dergi*, S. 39, Ankara 1994, s. 15.

⁵⁴ Komisyon, *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı*, s. 24, Tarhanlı, a.g.e., s. 43-45.

⁵⁵ Gencay Şaylan, *Türkiye İslamcı Siyaset*, Verso Yayınları, Ankara, 1992, s. 83.

kalmışlardır. Örneğin kuruluşunun 80. yılında 16. Diyanet İşleri Başkanı Ali Bardakoğlu bu temel amacı şöyle açıklamıştır:

“Diyanet İşleri Başkanlığı her türlü siyasi görüş ve düşüncenin üstünde kalarak milli birlik ve dayanışmayı temin etmeyi, kardeşlik, yardımlaşma ve fedakarlık başta olmak üzere dinimizin yüce prensiplerini vatandaşlarımıza tanıtmayı, din konusunda halkımızı doğru bilgilendirmeyi, manevi ve ahlaki değerlere bağlılıklarını amaç edinmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı, din hizmetlerini ifa ederken ve yönetirken mezhep, eğilim, kültür ve cinsiyet ayrımı yapmaksızın toplumun her kesimine eşit hizmet sunmaya, kişilerin dinin gereklerini yerine getirme veya getirmeme özgürlüğüne saygılı olmaya büyük özen göstermektedir.”⁵⁶ Kısaca belirtmek gerekirse Başkanlığın kuruluş amacı, her türlü siyasi görüş ve ideolojinin dışında toplumun din ihtiyacını karşılamak ve din hizmeti sunmaktır.

1.3.2. Başkanlığın Görev ve Sorumlulukları

429 Sayılı kuruluş kanununda belirtildiği üzere Diyanet İşleri Reisliği Başbakanın teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından atanacağı (Madde 3) kuruluşun başbakanlığa bağlı olduğu, teşkilat hakkında bir nizamname düzenleneceği (Madde 4) ülke sınırları içerisindeki Cami, Mescid, tekke ve zaviyelerin idaresi ile buradaki görevlilerin tayin ve azillerine Diyanet İşleri Reisliğinin yetkili bulunduğu (Madde 5) İl ve İlçe müftülerinin başkanlığa bağlı olduğu (Madde 6) tespit edilmiştir.⁵⁷

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın görev alanı ile ilgili konularda belirtildiği gibi neredeyse dini alanların tamamından her ne kadar tarihi süreç içerisinde bazı görev ve sorumlulukları kendisinden alınmış olsa da genel anlamda dini konularla ilgili bütün görev ve sorumlulukları Diyanet İşleri Başkanlığı yürütmüştür.

Tarihi tecrübe içerisinde Diyanet İşleri Başkanlığı’nın temel görev ve sorumluluklarını şöyle özetleyebiliriz:

1- Laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncelerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek (Anayasa madde 136) İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esaslarıyla ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek.(633S.K. Madde 1)

⁵⁶ Ali Bardakoğlu, “*Diyanet 80. Yıl*”, Diyanet Aylık Dergi, S. 159, Ankara 2004, s. 1-2.

⁵⁷ Yücel, “Diyanet İşleri Başkanlığı”, *DİA*, C. IX, s. 456.

2- Toplumun din konusunda aydınlatırken dinin iki temel kaynağı olan Kur'an ve Sünnet'e dayalı sağlam bilgiyi esas almak, Müslümanlığın on dört asırlık dini tecrübesini göz önünde bulundurarak, modern hayatı ve insanlığın ortak birikimini de göz ardı etmemek.

3- Din konusunda mezhep, anlayış ve uygulama ayrımı yapmadan vatandaşlık esasına göre hizmet sunmak.

4- Sürekli bilgi üretmek, bilgiyi toplumla paylaşmak ve güncel sorunlar hakkında yerinde ve zamanında açıklama yapmak.

5- Engelli, kimsesiz, yaşlı, yoksul, hükümlü ve tutuklu gibi ilgi ve desteğe muhtaç vatandaşlarımızın yanında olmayı din hizmetinin ayrılmaz bir parçası kabul etmek.

6- İslam'ın itikadi ve ameli ilkelerini özümsemiş, eğitim ve kültür seviyeleri yüksek, kendisiyle ve toplumla barışık, beşeri ilişkilerde topluma öncü, muhatabını anlayan ve dini sorunlara pratik çözümler üretebilen, dini ve ilmi verileri birlikte kullanabilen, söz ve davranışlarıyla örnek bir hayat sergileyebilen din görevlerine sahip olmak.

7- Yurt dışında vatandaşlarımızın asimile olmadan, kendi öz kimliklerine bağlı kalmalarına ve yaşadıkları toplumla uyum içerisinde olmalarına katkı sağlamak.

8- Yurtdışında Türkiye'nin dini alandaki tecrübe ve birikimlerinin tanıtılmasını İslam dininin doğru anlaşılmasını sağlamak.

9- Gerek AB ülkelerinde ve gerekse Türkiye'de var olan dini anlayış ve uygulamalar ile ilgili tartışmaları yakından izlemek ve bu konuda Batı kamuoyuna sağlıklı bilgiler sunmak.⁵⁸

Görüldüğü gibi Diyanet İşleri Başkanlığının asıl amacı, gerek yurt içinde ve gerek yurt dışında kanunlar çerçevesinde kendi vatandaşlarına yönelik din hizmetlerini en sağlıklı bir şekilde sunmak, İslam dininin yanlış anlaşılmasının önüne geçerek en doğru bir şekilde anlaşılmasına çalışmaktır.

1.4. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Günümüze Kadar Geçirdiği Aşamalar

3 Mart 1924 yılında 429 Sayılı Kanunla kurulan Diyanet İşleri Reisliği Merkez ve Taşra Teşkilatının idari yapısı ilk defa 1927 yılı Bütçe Kanununda gösterilmiştir.

⁵⁸ www.diyaret.gov.tr/turkish/tanitim, (05.08.2008).

Merkez Teşkilatı bünyesinde Heyet-i Müşavere, Tedkik-i Mesahif Heyeti Müessesat-ı Diniyye Müdüriyeti, Memurun ve Sicil Müdüriyeti, Levazım Müdüriyeti, Tahrifat ve Evrak Müdüriyeti gibi Müdürlükler kurulmuştur.⁵⁹

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluş kanununda cami ve mescidlerin idaresi, İmam-Hatip ve diğer görevlilerin atama ve görevden alınması Diyanet İşleri Reisliğine verilmiş olmasına rağmen bu görevlerin nasıl yapılacağı açıklanmamış, Dördüncü Madde ile “Diyanet İşleri Reisliği hakkında bir nizamname tanzim edileceği ” hükmü getirilmiştir. Ancak 429 Sayılı Kanunda tanzim edileceği belirtilen nizamname uzun bir süre çıkarılamamıştır. Aradan geçen dört yıla aşkın bir zaman sonra 12.08.1928 tarihinde 6995 No’lu “Cami Hizmetleri Nizamnamesi” çıkarılarak cami hizmetleri bu nizamnameye göre tanzim edilmiştir. Bu kanunun İkinci Maddesi gereğince bu nizamname, Diyanet İşleri Reisliğinin “Teşkilat Kanunu” olarak görülmüştür. Bu kanunla Köy İmamları hariç Vilayet ve Kazadaki İmam-Hatiplik hizmetlerinin yürütülmesinin esasları ile İmam-Hatiplerin özlük ve sosyal hakları açıklığa kavuşmuştur.⁶⁰

Bu düzenleme sayesinde, önceki yıllarda meclis görüşmeleri sırasında görülen hukuki dayanaksızlık iddiaları bir çözüme bağlanmıştı. Osmanlının son döneminde başlayan dini idare teşkilatının görev ve yetkilerinin kısıtlanması faaliyeti bu dönemde de sürdürüldü. 30 Kasım 1925 tarih ve 677 Sayılı Tekke ve Zaviyeler ile Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun gereğince tekke ve zaviyelerin kapatılması sonucu, bu yerlerin yönetimi ve buralarda görevli şeyhler ve diğer hizmetler ile ilgili yetkiler ortadan kaldırıldığı gibi 8 Haziran 1931 tarih ve 1927 Sayılı Evkaf Umum Müdürlüğünün 1931 Mali Senesi Bütçe Kanunu ile (Madde 6) cami ve mescitlerin idaresi ve İmam-Hatip, Müezzin-Kayyım ve diğer hizmetlerin tayin, nakil, emeklilik ve azillerine dair bütün yetkiler Vakıflar Umum Müdürlüğüne devredildi. Başkanlık bu Genel Müdürlükle koordineli olarak sadece cami hizmetlerinin dini yönünü takip ile yetkili kılındı.⁶¹

⁵⁹ Nihat Aytürk, Yaşar Çelik, Enver Şahinaslan, “*Diyanet İşleri Başkanlığının Teşkilat Tarihçesi*”, Diyanet Dergisi, C. 25, Sayı:1, Ankara, 1989, s. 34.

⁶⁰ Ramazan Buyrukçu, *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü*, Ankara, 1995, s. 39-40.

⁶¹ Yücel, “Diyanet İşleri Başkanlığı”, *DİA*, C. IX, s. 456.

Bu kanunla Diyanet İşleri merkez örgütünde bulunan Dini Müesseseler Müdürlüğü ve Levazım Müdürlüğü personeli ve kadrolarıyla birlikte Evkaf Umum Müdürlüğüne geçmiştir.

Diyanet İşleri Reisliği'nin görev alanı ve yetkileri büyük ölçüde daralmış, Reisliğe sadece hutbe ve vaaz metinlerini kontrol etme görevi kalmıştır. Bu durum Diyanetin etkinliğini ciddi bir şekilde sarsmış ve pasif bir konuma düşmesine yol açmıştır. Bu Kanunun 6. Maddesi şöyledir: “Türkiye Cumhuriyeti dahilindeki cami ve mescidlerin idaresi ve bunların hademesi Evkaf Umum Müdürlüğüne devredilmiştir. Bu hademenin tayin ve azilleri 12 Ağustos 1928 tarihli cami hademeleri nizamnamesine tevfikan Evkaf Umum Müdürlüğüne icra ve tasdik olunur”. Aynı kanunun 8. Maddesi şöyle devam etmektedir: “ 6. Madde mucibince Evkaf Umum Müdürlüğüne devredilen hizmetler için Diyanet İşleri Reisliği teşkilatında dahil bulunan ve merbut (E) cetvelinde derece, adet ve maaşları gösterilen memurlar almakta oldukları maaşlarla Evkaf Umum Müdürlüğüne devredilmiştir.” Bu kanunla Evkaf Umum Müdürlüğüne geçen Cami Görevlilerinin sayısı 4503'tür.⁶²

1931 yılında yapılan bu düzenleme ile Diyanet İşleri Reisliği yetkileri neredeyse tamamen elinden alınmış bir konumda bulunmaktaydı.

Aynı yıllarda Türkiye’de din eğitimi açısından büyük bir boşluğu dolduran İstanbul Daru’l-Fünun İlahiyat Fakültesi de (1933) kapatılmış, Cumhuriyet Dönemi eğitim tarihimizin oldukça önemli bir konusu olan din eğitimi tartışmalı bir hale gelmiştir

Din eğitimi ve din hizmetlerindeki duraksamalar ve tereddütler o zamanın genel havasının yanı sıra laiklik anlayışının uygulaması olarak görülmüştür. Bu uygulama bir takım olumsuzlukların ortaya çıkmasına yol açmış, devletin bu tutumu halk tarafından yadırganmış ve kendi imkanlarıyla devlet okulları dışında ve gizli olarak din eğitimi ve öğretimi yapmanın imkanları aranmıştır.

Yetişmekte olan nesillerin okullarda ve camilerde doğru ve yeterli din eğitim ve öğretimi alamayışlarından doğan manevi boşluk, yabancı ve zararlı akımların beslenmesi gibi bir tehlike ile karşı karşıya gelmiştir. Böylece Ülkemizde din öğretimi

⁶² Aslanpay, a.g.e., s.10-11.

düzensiz bir şekilde gizli, metotsuz ve öğretilecek konuların seçiminde belirsizliğe yol açmıştır.⁶³

Bütün bu tehlikeler göz önünde bulundurulduğunda Diyanet İşleri Reisliği'nin kuruluşundan 11 yıl sonra 14 Haziran 1935 tarih ve 2800 Sayılı Diyanet İşleri Reisliği Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun ile Teşkilat Kanununa kavuşması önemli bir gelişme sayılabilir. Bu kanunda teşkilatın yapısı, kadro durumu, merkez ve taşra görevlilerinin nitelikleri, tayin ve usulleri gösterilmiştir. Görevler ise kanunun İkinci Maddesi gereğince düzenlenen 11 Kasım 1937 tarih ve 7647 Sayılı Kararname ile yürürlüğü konan Diyanet İşleri Reisliği Teşkilatının Vazifelerini gösteren nizamname ile belirlenmiştir.

Her il ve ilçe merkezinde Başkanlığa bağlı bir müftü bulunmasını hükme bağlayan ve mahallinde yapılacak Müftü seçimi usulünü belirleyen bu Kanun, idari yapıda bir değişiklik getirmedir. Ancak Merkez ve Taşra Teşkilatı kadrolar, derece, unvan ve sayı olarak yeniden tespit edildi; Merkez Teşkilatının 29, Taşra Teşkilatının 451 olmak üzere toplam kadro sayısı 480 oldu.

Müşavere Heyetinin üye sayısı ise sekizden beşe düşürüldü. 5 Temmuz 1939 tarih ve 3665 Sayılı Kanunla ilk defa bir Reis Muavinliği kadrosu ihdas edildi.⁶⁴

İkinci dünya savaşından sonra Türkiye'de çok partili siyasal hayata geçilmesi vatandaşlara Din ve Diyanetle ilgili isteklerini hükümet ve partilere ulaştırma imkanı sağladı. Cumhuriyet Halk Partisi Hükümeti, o güne kadar bu konuda takip ettiği temel politikasını değiştirerek 1949 yılında İmam-Hatip kurslarını ve Ankara Üniversitesi'ne bağlı İlahiyat Fakültesini açtı. Bu teşebbüs Türkiye ve dünya şartlarının getirdiği zorunlu bir durumdu. Din eğitim kurumlarının neredeyse tamamının kapalı olduğu bu dönem içerisinde her konumda, hem de iktidar partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde din eğitimi konusunda şiddetli tartışmalara sahne olmaktaydı. CHP 7. Kurultayında H. Suphi Tanrıöver'in konuşması din eğitimi konusundaki ihtiyacı açıkça hissettirmektedir: "Türk İnkılabı, ne Fransız İnkılabı, ne de Rus İnkılabı gibi, dini tahribata uğratan bir inkılap değildir. Biz Islahat hareketimiz sırasında ordularımıza el attık, yalnız bir müesseseye el uzatmadık, yakın ıslahat tarihimizi ele alıyorum,

⁶³ İsmet Parmaksızoğlu, *Türkiye de Din Eğitimi*, Ankara, 1966, s. 28, Fehmi Yavuz, *Din Eğitimi ve Toplumuz*, Ankara, 1969, s. 45-46.

⁶⁴ Yücel, "Diyanet İşleri Başkanlığı", *DİA*, C. IX, s. 456, Komisyon, *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı*, s. 25, Tarhanlı, a.g.e., s. 46.

medreseler bunun dışında kaldı. Acaba tababet ve ordumuz için yaptığımızı, din teşkilatımız için de yapsaydık meyvelerini almaz mıydık.

Avrupa'nın en eski üniversitelerini ele alalım Sorbon'dan başlayarak-ki sekiz asırlık bir tarihe maliktir. Comprige –Oxford ve dokuz asırlık bir tarihe malik olan Heidelberg Üniversiteleri evvelce birer medrese idi. Bu medreseler, harekete ön ayak olmuş, mütemadiyen ıslahat yapılarak, bugünkü halini almışlardır.

Bizim tarihimizde de bu medreselerin ıslahı yoluna gidilseydi, dokuz asırlık üniversitelerimiz vardı diye övünebilirdik. Ta Alpaslan'dan başlayarak Üniversitelerimiz, istihale ede ede, son zamana kadar ilmi hareketleri takip edilseydi, bugün bu kabil olmayacaktı. Halbuki biz medreseleri kapattık, İmam-Hatip Mekteplerini kapattık.

O halde acaba biz İmam-Hatip mekteplerini açmazsak dünyanın bütün üniversitelerinde olduğu gibi, ilim mahiyetinde olarak İstanbul Üniversitemizde İslam Tarihi, İslam Felsefesi Tarihi, Mukayeseli Tarihi Edyan okutmazsak ve nihayet bir de Yüksek Öğretim Din Mektebi açmazsak, acaba bu zavallı ekalliyetler son müdafaalarını yapmak için muhtaç oldukları adamları nereden tedarik edecekler.

Yalnız memleketin dahili ihtiyacı için değil dışarıda bıraktığımız ekalliyetler için de bu medreseleri düşünmek zorundayız”.⁶⁵

Bütün bu tartışmaların ışığında 1950 Genel Seçimine birkaç gün kala 23.03.1950 tarih ve 5634 Sayılı Kanunla Diyanet İşleri Teşkilatı ile ilgili bir takım yenilikler yapılmıştır.

a- Kurumun İsmi “Diyanet İşleri Başkanlığı” olarak değiştirilmiştir.

b- Müşavere Heyeti “Müşavere ve Dini Eserleri İnceleme Kurulu,” Mushafları Tetkik Heyeti “Mushafları İnceleme Kurulu,” Zat İşleri Müdürlüğü, “Zat İşleri Sicil ve Levazım Müdürlüğü,” Yazı İşleri Müdürlüğü, “Yazı İşleri ve Evrak Müdürlüğü” olarak isimlendirilmiştir. Ayrıca Hayrat İşleri Müdürlüğü ile Yayın Birimleri Müdürlüğü kurulmuştur.

c- İlk defa “Gezici Vaizlik” ihdas edilerek bütün vaizler maaşlı kadroya geçirilmiştir.

⁶⁵ CHP IV. Kurultay Tutanağı, s. 450-458.

d- Camiler ve Cami Görevlileri ile ilgili 1931 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğüne devreden görev ve yetkiler Başkanlığa iade edilmiştir. 4503 Cami Görevlisi Başkanlık bünyesine alınmıştır.

e- Köy ve Kasabalarda kadrosuz olarak İmamlık yapılması, Başkanlık ve Müftülerin yazılı iznine bağlanmıştır.

f- Başkanlık Merkez Teşkilatına 52, Taşra Teşkilatına 889 olmak üzere toplam 941 kadro tahsis edilmiştir.

g- Bu Kanunla Yayın Hizmetlerini kullanmak üzere 250.000 TL limitle Dini Yayınlar Döner Sermayesi kurulmuştur.⁶⁶

Bu kanunla yaklaşık 20 yıl önce Vakıflara devredilen cami ve mescidlerin yönetimini geri alan Başkanlığın bu örgüt ve kadro yapısı 1965 yılına kadar devam ettirilmiştir. 1960 ihtilalından sonra yapılan 1961 Anayasası Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Genel İdare içinde yerini aynen muhafaza ederek özel kanunda gösterilen görevleri yerine getireceği hususunu ifade etmiştir. 1961 Anayasasının 154. Maddesi esas alınarak hazırlanan Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri hakkında 633 Sayılı Kanun 22.06.1965 tarih ve 12038 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak 15.08.1965'te yürürlüğe girmiştir. Kanunla bu zamana kadar yapısı, görevleri ve yetkileri iyice belirlenmiş olan Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili çok geniş düzenlemeler yapılmıştır. 633 Sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunla daha önceki 13 Kanunda dağınık halde bulunan hükümler yürürlükten kaldırılmış, Başkanlıkla ilgili mevzuat tek bir metinde toplanmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili bir teşkilat kanunu çıkarma ihtiyacı kendisini büyük oranda hissettirmiş, mevcut haliyle bu kurumunun toplumun dini ihtiyacını karşılayamayacağı belirtilmiştir. 1960 ihtilalından sonra Milli Birlik Komitesi Üyelerinden Ahmet Yıldız tarafından Temsilciler Meclisine sunulan bir Kanun Teklifi bu ihtiyacı açık bir şekilde ortaya çıkarmıştır: “Diyanet İşleri Başkanlığının 1938 tarihinde çıkarılmış bulunan Teşkilat ve Vazifeleri hakkındaki Kanunun bugünkü cemiyetimizin ihtiyaçlarına cevap vermediği diğer müteferrik Kanunlar ve Tüzüklerle idare edilmeye çalışılan vazifelerin istenilen nitelikte olmadığı, kadroların bütün vatan sathında bu teşkilatın kurulmasında gözetilen gayeyi gerçekleştirmeye elverişli bulunmadığı, cüzi olan ücret ve maaşların, dini kültür bakımından kifayeti olmayan ve

⁶⁶ Komisyon, *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı*, s. 25.

noksan bulunan elamanlarla İslam dininin ulvi esaslarına refakat edecek bir zihniyeti sağlamaya mani olduğu, buna mukabil iş bu teşkilatın laik ve demokratik devlet bünyemizde bütün din ve mezhep mensuplarının müracaat yeri olması gerektiği, din ile ilgili işlerin aynı zamanda ilmi etüdünü yapacak, halkı hurafelerden kurtaracak bir kudret ve seviyeye gelmesinin zaruri olduğu bunun için batı ülkelerindeki emsallerine uygun şekilde bu vazifeyi başaracak din adamlarına ihtiyaç bulunduğu malumlarıdır.”⁶⁷

Bu tür teklif, tasarı ve tartışmalarla 1965 yılına kadar gelinmiş ve Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilatı hakkında Cumhuriyet Senatörü Ahmet Yıldız ve 24 arkadaşının, Erzurum Millet Vekili Tahsin Telli’nin ve Konya Millet Vekili İhsan Kabadayı ve 10 arkadaşının tekliflerinden oluşan 3 Kanun Tasarısı hazırlanmıştır. Ayrıca Devlet Bakanlığı da hazırladığı bir teklifi 20.03.1964’de Bakanlar Kurulunda görüşerek Meclis Başkanlığına sunmuştur.

Tasarının esasları şöyle özetlenmektedir:

1- Anayasamızın laiklik, din ve vicdan hürriyeti anlayışına uygun olarak genel idare içerisinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın görev ve yetkilerini belirtmek.

2- Kuruluşundan bu yana çeşitli ekler ve birçok değişiklikler görmüş olan Diyanet İşleri Başkanlığı Mevzuatını ve ihtiyaçlarını tek bir kanunda toplamak.

3- Devlet Memurları seviyesinde kadro ve mali imkanlar sağlamak suretiyle Diyanet İşleri Görevlilerini bir takım sıkıntılı durumlardan kurtarmak, diğer taraftan her türlü manevi müspet ilimlerle mücehhez yetişen gençler için bu teşkilatı cazip hale getirmek.

4- Dini konuların çeşitli dallarında bilimsel araştırma ve inceleme yeterliğine sahip din işleri görevlilerini artırarak çalışma sonuçlarını halkın aydınlatılmasına ve hizmetine arz etmek ve böylece İslam dininin asla tecviz etmediği taassup ve hurafeleri bertaraf etmek suretiyle halkımızın inanç ve ahlak ilkelerindeki birlik ve bütünlüğü sağlamak.⁶⁸

Bütün bu teklifler meclis tarafından birleştirilerek 633 Sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun yürürlüğe girmiştir.

Bu kanunun ihtiva ettiği önemli yenilikler, bütün görevler için belli nitelik ve tahsil şartı getirmesi, müşavere ve dini eserleri inceleme kurulu yerine başkanlığın en

⁶⁷ Sebilü’r-Reşad, C.13, S. 325, s. 389.

⁶⁸ Aslanpay, a.g.e., s. 39-40, A. Şeref Gözübüyük, *Açıklamalı Türk Anayasaları 1961 Anayasası* Madde 154, Turan Kitapevi, Ankara, 2000, s. 175.

yüksek karar ve danışma organı olarak üyelerin seçimle belirlenip, Bakanlar Kurulu Kararıyla tayin edilen Din İşleri Yüksek Kurulunun Teşkili, Teftiş Kurulu, Hukuk Müşavirliği, Din Hizmetlerini ve Din Görevlilerini Olgunlaştırma Dairesi, Personel Dairesi, Donatım Müdürlüğünün Kurulması, Bucak ve Köy Camileri için ihtiyaç karşılancaya kadar 200 İmam-Hatip kadrosu verilmesinin hükme bağlanmasıdır. Kanuna bağlı cetvellerde Başkanlığın kadroları yeniden tespit edilerek Merkez Teşkilatına 203, Taşra Teşkilatına 19490 olmak üzere toplam 19693 kadro tahsis edilmiştir.⁶⁹

633 Sayılı Kanunun 1. Maddesi Diyanet İşleri Başkanlığının görevlerini açıklamaktadır. Kanun maddeleri şöyledir:

“İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütme, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere; Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur.”⁷⁰

Başkanlık bu tarihten sonra yapacağı bütün etkinliklerde bu maddeyi en büyük dayanak olarak kullanmış ve bütün icraatlarında bu maddeyi esas almıştır. 1967 Yılında yayınlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı Cami Görevlileri Yönetmenliği” yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmenlik ile İmam-Hatiplerin görevleri, göreve atanma şartları ve yeterlilikleri, tayin ve terfi, izin ve ceza gibi özlük ve sosyal hakları yeniden belirlenmiştir. Daha sonraki yıllarda yeni ihtiyaçlar da göz önüne alınarak yeni birimler kurulmuştur. Bakanlar Kurulu Kararıyla yeni birim olarak Araştırma Plan ve Program Bütçe Baş Müşavirliği (1971), Din Hizmetler ve Din Görevlilerini Olgunlaştırma Dairesi bünyesinde Dış Hizmetler Müdürlüğü (1971) ve Hac İşleri Müdürlüğü (1976) kurulmuştur.⁷¹

Kurulan bu yeni birimlere bağlı olarak Diyanet İşleri Başkanlığı’nın çalışma sahaları genişlemiş ve Başkanlık bir çok alanda aktifleşmiştir. Bunların en önde gelenleri yurtdışına din görevlisi gönderme, personelin eğitim durumunu yükseltmek için eğitim merkezi kurma ve o güne kadar düzensiz bir şekilde yürütülen Hac Organizasyonları düzenleme olmuştur.

⁶⁹ Yücel, “Diyanet İşleri Başkanlığı”, *DİA*, C. IX, s. 457.

⁷⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı Mevzuatı, K-1/1.

⁷¹ Yücel, “Diyanet İşleri Başkanlığı”, *DİA*, C. IX, s. 457.

Başkanlığın Yurtdışına ilk defa geçici statüde din görevlisi göndermesi 1971 yılından itibaren Ramazan ve Kurban Bayramları vesilesiyle başlamıştır.⁷²

Başkanlığın ilk Eğitim Merkezi Bolu'da açılmış (1973), bunu sırasıyla Ankara, İstanbul (Haseki), Elazığ (Harput), Antalya, Kastamonu, Manisa ve Konya Eğitim Merkezleri takip etmiştir.

Bunlardan İstanbul ve Konya Eğitim Merkezlerinde ihtisas eğitimi görme imkanı sağlanmıştır.⁷³

1978 Yılı Hac Mevsiminde Türkiye Diyanet Vakfı ile ortaklaşa deneme mahiyetinde bir hac seferi düzenlenmiş, Organizasyonun başarılı ve faydalı görülmesi üzerine 1979'da Hac Dairesi kurulmuş ve Bakanlar Kurulu Kararı ile bu tarihten sonra hac seferlerinin düzenlenmesi Diyanet İşleri Başkanlığına verilmiştir. Ancak 1989 yılından itibaren (A) Grubu Seyahat Acentelerine belli oranda hacı götürme yetkisi tanınmıştır.⁷⁴

633 Sayılı Kanun, 1982 anayasası ve 2088 No'lu Kanunlarla iki defa ta'dil edilmiştir. İmam-Hatip Lisesi mezunu yeterli sayıda görevli bulunmadığı için vekaleten göreve alınan yaklaşık 12,000 İlkokul mezunu İmam-Hatip 24.12.1979 tarih ve 2088 Sayılı Kanunla asalete geçirilmiştir. 11.05.1979'da yürürlüğe giren 24.04.1976 tarih ve 1982 Sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun"un bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu Kanuna 4 Geçici Madde eklenmesine dair Kanun yurtdışı teşkilatı kurulması, Hac işlerinin tedvini, il disiplin kuruları teşkili, din hizmetleri sınıfında diğer memurlar gibi "Memurun Muhakematı Hakkında Kanun Hükmüne tabi olması gibi önemli yenilikler getirerek Başkanlığa yeni hizmet imkanları kazandırmış ise de ; Anayasa Mahkemesinin 18.12.1979 Gün ve E:79/25-K:79/46 Sayılı Kararı ile Usul Yönünden iptal edilmiştir. Ortaya çıkan kanun boşluğunu doldurmak üzere hazırlanan tasarılar henüz kanunlaşmamıştır.

Başkanlığın hali hazırda organik fonksiyonel yapısı 18.07.1984 tarih ve 190 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname eki, Kadro Cetveli ve 3046 Sayılı "Bakanlıkların Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun"'a göre düzenlenmiştir.⁷⁵

⁷² Diyanet İşleri Başkanlığı, *Yurtdışı Din Hizmetleri Raporu*, Ankara, 1993, s. 3.

⁷³ Yücel, "Diyanet İşleri Başkanlığı", *DİA*, C. IX, s. 457, Tarhanlı, a.g.e., s. 52.

⁷⁴ Komisyon, *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı*, s.27.

⁷⁵ Komisyon, *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı*, s.27.

1982 Anayasası ise, Diyanet İşleri Başkanlığının “Laiklik İlkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışmayı ve bütünleşmeyi amaç edinerek, Özel Kanunda gösterilen görevleri yerine getirmesi” ilkesini ortaya koymuştur.⁷⁶ Ancak Teşkilata ait Özel Kanun Meclisten geçip yürürlüğe girmediğinden bu kanun da boşlukta kalmıştır.⁷⁷

Günümüze gelinceye dek Diyanet İşleri Başkanlığı 1982 Anayasasında belirtilen konumunu ve 1965 yılında çıkarılan 633 Sayılı Teşkilat Kanunundaki görevlerini koruyarak devam ettirmiştir.

Bu süreç içerisinde Diyanet İşleri Başkanlığının Laik bir devlet yapısı içerisindeki konumu sürekli tartışılmış, ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığının kendi yapısı içerisindeki din hizmeti alanındaki yeterliliği sürekli gündeme getirilmiştir.

Şu gerçek asla unutulmamalıdır ki Diyanet İşleri Başkanlığı yapısal olarak bir kamu kurumudur ve devlet mekanizması içerisinde bürokratik sistemin bir parçasıdır.

Olaya din devlet ilişkisi açısından bakıldığında din ve devletin karşılıklı durumları tarihsel süreçte her toplumda değişiklik göstermektedir. Bu durum bazı toplumlarda din ile dünya işlerinin ayrışması, bazı toplumlarda ise din hürriyeti yani devlet mekanizmasının vatandaşın din hürriyetini koruması şeklindedir.

Türkiye’nin kendine has koşulları devletin dine ve dini yaşama saygı duyması ve onu kişilerin vicdanına bırakması şeklinde karşılıklı bir durum arz etmektedir.⁷⁸

Bu yapı içerisinde gerek 1961 ve gerekse 1982 Anayasalarında Kurumun Özel Kanunla düzenleneceği ifade edilmesine rağmen, söz konusu düzenlemeleri içeren Teşkilat Kanunu bugüne kadar çıkartılamamıştır.

Diyanetin hizmetlerini yürütürken karşılaştığı en büyük problem kendisine ait bir kanununun olmamasıdır. Bu sıkıntılar bizzat Diyanetin kendi yetkilileri tarafından dile getirilmekte ve kanunun kalan maddelerinin Başkanlığın bugünkü teşkilat yapısıyla yürüttüğü hizmetlere cevap vermesinin imkansızlığı vurgulanmaktadır.⁷⁹

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın devlet içerisindeki yeri ve toplumdaki etkinliği açısından bazı görüş ve değerlendirmeler bizim için önem arz etmektedir.

⁷⁶ Bkz., Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 1982, Madde: 136, s. 104.

⁷⁷ Mevlüt Özcan, *Din Görevlisinin El Kitabı*, Sabır Yay., İstanbul, 1989, s. 42.

⁷⁸ A. Kurtkan Bilgiseven, *Sosyoloji Açısından Tasavvuf ve Laiklik*, Kutsun Yayınevi, İstanbul, 1977, s. 167, Yünni Sezen, *Sosyoloji Açısından Din*, İfav Yayınları, İstanbul, 1992, s. 170.

⁷⁹ Hamdi Mert, “Diyanet İşleri Başkanlığının Türkiye’nin Manevi Hayatındaki Yeri, Resmi Statüsü ve Fonksiyonu” *Din Eğitimi ve Din Hizmetleri Semineri*, DİB Yayınları, Ankara, 1991, s. 413-435.

Türkiye Cumhuriyeti 12. Diyanet İşleri Başkanı Süleyman Ateş şunları söylemektedir: “Diyanet İşleri Başkanlığı, mevcut yasalara göre kurulmuş siyasi gruplardan, cereyandan uzak olmalıdır. Başkanlığın siyasi bir grubun tekeline girmesi Kanunun bu kuruluşa olan güvenini sarsar.

a- Bunun için Diyanet İşleri Başkanı, bir Müsteşar ve Genel Müdür gibi siyasilerin atamasıyla değil, Papalık seçimine benzer bir seçimle iş başına gelmelidir. Birkaç yılda bir yenilenmesinde fayda gördüğüm bu seçimin, şöyle bir yöntemle yapılmasını öneriyorum: Mevcut Müftüler tarafından seçilecek 20 temsilci Müftü; hayatta olan eski Diyanet İşleri Başkanları; Dini Yüksek Okul ve Fakültelerin seçeceği ikişer öğretim üyesi tarafından oluşan heyetin seçeceği iki veya üç kişi, doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Böylece Diyanet İşleri Başkanı siyasi etkiden büyük ölçüde uzak kalabilir.

b- Benim zamanımda ve benden önceki Diyanet İşleri Başkanlarının protokoldeki yeri çok gerilerde idi. Bunun düzeltilmesi için başyazılarını yazdığım Diyanet Gazetesinde “Başbakana Açık Mektup” başlıklı bir yazıyı yayınladım. Bu yazıda Diyanet İşleri Başkanlığı ile Genel Kurmay Başkanlığının, vaktiyle birer Bakanlık iken, bu kutsal kuruluşların, siyaset üstü olması için aynı gerekçe ile Başbakanlığa bağlı birer kuruluş haline getirilmiş olduğunu; Kanun gerekçesinde önce Diyanetin sonra Genel Kurmay Başkanlığının anıldığını; şimdi Genel Kurmay Başkanlığının protokolde Başbakandan sonra geldiğini, oysa Diyanet İşleri Başkanının normal genel müdürlerin de bir çoğundan geride olduğunu anlatmış ve durumun düzeltilmesini istemiştım.

c- İmam-Hatip Liselerinden mezun olan 19-20 yaşlarındaki gençlerin köyde, kentte temel dini görevi olan İmamlığa getirilmesi kanaatimce sakıncalıdır. Gençliğin deli çağında olan bu insanlar, olgunluk isteyen bir mesleğe atanmadan önce ameli bir eğitimden ya da bir staj devresinden geçirilmelidir.

Din adamlığı belli kurallarla Kur'an ve mevlit okumaktan ibaret değildir. İmam halka önder insan demektir. Bundan dolayı imamın, vaizin ve müftülerin her haliyle dini yaşaması, sivri duyguları manevi eğitim ile törpülenmiş, bencillikten uzaklaşmış, hoşgörü ruhunu almış, olgunlaşmış insan olması gerekir.

İmam-vaiz adaylarını hoşgörü ve olgunluğa erdştirmek için en az iki üç yıl sakin yerlerde kurulacak eğitim tesislerinde, gerçekten olgun eğitimcilerin gözetimi altında

ameli bir eğitimden geçirmek gerekir. Ta ki kesif eğitim altında rehberlerin yüksek ahlakını alsınlar ve rehberliğe hazırlansınlar.

d- Bir de Özerklik meselesi var. Ben Diyanet İşleri Başkanlığının özerk olması taraftarıyım. Ama bugün Türkiye’de dini teşkilat, siyasetin etkisi altındadır. Son zamanda mantar gibi biten dini gruplar, zaten kendi kendilerini özerk Diyanet haline getirmektedir.”⁸⁰

Yine 13. Diyanet İşleri Başkanı Tayyar Altıkulaç bu temel iki sıkıntıya değinerek şöyle devam etmektedir: “Mevzuat meselesine gelince, eski Mevzuatla bugünün mevzuatı arasında önemli bir fark olduğunu sanmıyorum. Mevzuattan önce kafaları değiştirmek gerekiyor. Anayasa dini inançların yerine getirilmesini teminat altına almıştır. Ama kafaları henüz değiştiremediğimiz için sıkıntı çekmeye, kavram kargaşası yaşamaya devam ediyoruz.

İl ve İlçe Müftülerinin protokoldeki yerlerinin Mülki Amirden hemen sonra gelmesi gerektiği kanaatindeyim. Buna hiçbir engel bulunmadığı gibi, böyle bir değişiklikliğin yapılması halkımızı da son derece mutlu edecektir. Diyanet İşleri Başkanına gelince Başkanlık, genel idare içinde yer aldığı ve Başbakanlığa bağlı olduğu sürece, sanmıyorum Diyanet İşleri Başkanı Başbakanlık Müsteşarının önüne geçirilmeyecektir. Başkanlığın hizmet fonksiyonunda en büyük problem yetişmiş insan unsurudur. Asıl hedef bu insanı bulmak, bu insanı yetiştirmek olmalıdır. Mesele sistem meselesi değildir. Bu konuda alınacak en önemli tedbirler genç İmam-Hatiplerin eğitimi ve özellikle pratik noksanlıklarının giderilmesi ile ilgilidir. Halkla zaman zaman görülen uyumsuzlukların temelinde yine bu eksiklik vardır.

Her konuda olduğu gibi özerklik konusunda da hayalci olmak yerine gerçekçiliği seçmek zorundayız. Bu gün Türkiye şartlarında “Özerk Bir Diyanet” yerine “Kaygan Zeminden Kurtarılmış Bir Diyanet ” üzerinde durmalıyız.”⁸¹

Türkiye Cumhuriyetinin 14. Diyanet İşleri Başkanı M. Said Yazıcıoğlu bu konuda şöyle demektedir: “İnsanımız Diyanet İşleri Başkanlığından, Yüce İslam Dininin en doğru ve güvenilir biçimde kendilerine anlatılmasını, öğretilmesini istemektedir. Bugün dini konulardaki problemlerin çözümü Başkanlıktan istenmekte ve beklenmektedir. Bu beklentilere cevap verebilmek, şüphesiz çok iyi yetişmiş uzman kadrolar sayesinde olmuştur.

⁸⁰ Süleyman, Ateş, “Nasıl Bir Diyanet”, *Diyanet Aylık Dergi*, S. 11, Ankara, 1991, s. 11.

⁸¹ Tayyar Altıkulaç, “Nasıl Bir Diyanet ”, *Diyanet Aylık Dergi*, S. 11, Ankara, 1991, s. 35-36.

Başkanlık mevzuatının her yönüyle yeterli olduğu bir müessese düşünemiyorum. Aynı şekilde Diyanet İşleri Başkanı, İl ve İlçelerde Müftülerin protokoldeki yerinin olması gerektiği gibi olduğu kesinlikle söylenemez.

Konuyu iki yönüyle düşünüyorum. Öncelikle yapılacak olan bir mevzuat düzenlemesi ile protokol işinin düzenlenmesi, söz konusu makamların manevi otoriteleri ile mütenasip bir yer tahsis edilmesidir. İkinci ve bana göre daha önemlisi müessesenin kendisiyle ilgilidir. Çeşitli vasilerle şunu ifade etmeye çalışıyorum. Başkanlığın 80.000 personelinden, görevi ne olursa olsun her kademedeki görevlinin görev yaptığı köyde, kasabada, şehirde, toplum üzerisindeki sevgisi, saygınlığı ve insanların gönlündeki yeri Diyanet İşleri Başkanlığımızın Türkiye genelindeki saygısını, otoritesini ve yerini belirler.”⁸²

Görüldüğü gibi Diyanet İşleri Başkanlığının temel problemleri, yasal düzenlemelerin eksikliği ve yetişmiş personelin azlığından kaynaklanmaktadır. Bu problem, Başkanlığın kuruluşundan günümüze kadar sağlıklı bir şekilde çözülebilmemiş değildir. Çünkü 1950’li yılların Diyanet İşleri Başkanının dile getirdiği problemlerle, 1980’li yılların Başkanlarının değindiği problemler neredeyse aynıdır.

15. Diyanet İşleri Başkanı M. Nuri Yılmaz’ın görüşleri şu şekildedir: “Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluşundan itibaren milletçe dayanışmayı ve bütünleşmeyi amaç edinerek ve her türlü siyasi görüş ve düşüncenin üstünde kalarak dinimizin birlik, beraberlik, fedakarlık ve yardımlaşma gibi yüce prensiplerini halkımıza benimsetmek, İslam’ı güzel ahlak sistemi içinde vatandaşlarımızın mutlu olmalarını, dini ve milli sorumluluk içinde çalışmalarını, insani ve manevi değerlere ve milli ülkülere bağlılıklarını sağlamak için başarılı, etkin ve yaygın bir din hizmeti sunmaktır.”⁸³

16. Diyanet İşleri Başkanı Prof Dr. Ali Bardakoğlu ise konuya şu şekilde açıklık getirmektedir: Diyanet İşleri Başkanlığının dini bilginin oluşturulması ve aktarılmasında bir kamu kuruluşu olarak özel bir rolü vardır. Başkanlık Türkiye’deki Müslümanların dini hizmetlerinin sağlanmasından ve bu hizmetlerin düzenlenmesinden sorumludur.

Burada Diyanetin üç temel özelliği ön plana çıkmaktadır.

1- Diyanet bir Kamu Kurumudur, Devlet Mekanizması ve bürokratik sistemin bir parçasıdır. Devlet örgütlenmesi içinde Diyanet, Türkiye’de kabul gören aşağıdaki kurallara göre laiklik ile ters düşmemektedir.

⁸² M. Said Yazıcıoğlu, “Nasıl Bir Diyanet” *Diyanet Aylık Dergi*, S. 11, Ankara, 1991, s. 33-34.

⁸³ Komisyon, *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı*, s. 6.

- a- Din, devlet işlerinde baskın ve etkin olmamalıdır.
- b- Bireylerin dini yaşamlarındaki kısıtlanamaz, özgürlükler ve din hürriyeti koşulu Anayasal koruma altında bulunmaktadır.
- c- Dinin istismarı ve kötüye kullanımının engellenmesi, Kamu menfaatinin korunması için gereklidir.
- d- Devlet Kamu düzeni ve Kamu Haklarının koruyucusu olarak dini hak ve özgürlükleri güvence altına almak yetkisine sahiptir.

2- Diyanet bağımsız bir kurumdur. Çünkü akademik faaliyetlerinde, İslami konulardaki entellektüel tartışmalarda, dini bilgileri üretmede ve onu topluma yaymada özgür olmaktan yanadır. Dışarıdan nasıl görünürse görünsün, benim Başkanlığımdaki Diyanetin din hizmetlerini özgürce yerine getireceğini vurgulamak isterim.

3- Diyanet sivil bir kuruluştur. Türk Toplumunun dini yaşamdan kaynaklanan talep ve gereksinimlerinden ortaya çıkmıştır.⁸⁴

Görüldüğü gibi Diyanet İşleri Başkanlarının ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, Türkiye’de Diyanet modeli hem geleneksel uygulamalara uygun, hem de Müslüman toplumu rejim için tehlike olmayacak sınırlar içerisinde tutmanın en güvenilir yolu olarak düşünülmüştür. Görev ve fonksiyonundaki azalmalara rağmen Diyanetin devletin merkezi bürokrasisi içindeki yeri sürekli korunmuştur.⁸⁵

Bu merkezi konumuna rağmen Diyanet yukarıdaki konuşmalarda da görüldüğü gibi hala çözümlenmeyen bazı problemleri aşabilmiş değildir. Bunlar din devlet ilişkileri kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığının siyasetle olan ilişkisi, devlet bürokrasisi içindeki konumu ve işlevi ile personelin eğitim durumlarıdır.

1.5. Diyanet İşleri Başkanlığının Teşkilat Yapısı

Kamu hizmetleri anayasa, kanunlar, kanun hükmünde kararnameler, yönetmelikler, genelgeler ve talimatlar çerçevesinde yürütülür. Her hangi bir kamu kurum ve kuruluşu öncelikle anayasa kanunlarına dayanarak şekillenir. Teşkilatın görevleri, yetki ve sorumlulukları anayasa kanunlarıyla belirlenir. Bunlara ek olarak

⁸⁴ Ali Bardakoğlu, “İslam’da İlimcilik: Türkiye Tecrübesi, Diyanetin Bir Kamu Kuruluşu, Bağımsız Bir Sivil Kurum Olarak Misyon ve Vizyon’u ”, www.diyamet.gov.tr/bildiri.

⁸⁵ Şükrü Karatepe, “Osmanlıda Din ve Devlet İlişkisi”, *Din Devlet İlişkisi Sempozyumu Bildirileri*, Beyan Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 20.

kanunların uygulanmasını gösteren tüzük, yönetmelik ve yönergeler çıkarılmak suretiyle kamu hizmetlerinin etkin sürekli ve verimli bir biçimde yürütülmesi sağlanır.

Bir kamu hizmeti olan toplumu din konusunda aydınlatma görevi de anayasa ve kanunlar çerçevesinde yürütüldüğü takdirde hizmette verimlilik ve etkinlik sağlanır.

Türkiye Cumhuriyetinin ilk Anayasası olan, Teşkilatı Esasi Kanunu devletin resmi dininin İslam olduğunu belirtmesine rağmen (Madde:2) topluma din hizmetlerinin ne şekilde hangi kuruluşlarla verileceği, başka bir ifade ile devletin dini olan İslam konusunda toplumun nasıl aydınlatılacağı hususu ile ilgili olarak herhangi bir düzenleme yapılamamıştır.

1961 Anayasası, 3 Mart 1924 tarih ve 429 Sayılı Kanunla Kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı'nı anayasal bir kuruluş olarak Türk idare sistemine katmıştır.

1961 Anayasasının 154. Maddesindeki “Genel idare içerisinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı özel kanunda gösterilen görevlerini yerine getirir.” ifadesi ile Diyanet İşleri Başkanlığı Anayasa içerisindeki konumunu kazanmıştır.⁸⁶

1982 Anayasası aynı şekilde Diyanet İşleri Başkanlığının 1961 Anayasasındaki konumunu korumuş fakat uyması gereken bazı kuralları da belirtmiştir.

Bunlar:

a- Laiklik İlkesine Sadakat

b- Bütün Siyasi ve Düşüncelerin Dışında Kalmak

c- Milletçe Dayanışmayı ve Bütünleşmeyi Amaç Edinmektir.⁸⁷

Başkanlığın Anayasadaki bu konumuna ilaveten çeşitli dönemlerde görev ve sorumlulukları ile ilgili olarak kanunlar yayınlanmıştır.

1924, 1929, 1935, 1950 ve 1965 yıllarında bu anlamda çeşitli kanunlar yayınlanmıştır. Fakat 1982 Anayasası 136. Maddesinde belirtilen “Özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirir” hükmü doğrultusunda henüz bu Özel Kanun çıkarılabilmiş değildir.

Başkanlığın şu andaki mevcut organik ve fonksiyonel Teşkilat Yapısı ise 14 Aralık 1983 Tarihli Resmi Gazetenin Mükerrer Sayısında yayınlanan 190 Sayılı Genel Kadro Usulü Hakkında Kanun Hükmünde Kararnameye eklemek üzere Bakanlar Kurulunun 18.07.1984 Tarih ve 84/8360 Sayılı Kararı Eki Kadro Cetveline 3046 Sayılı

⁸⁶ Gözübüyük, a.g.e., s. 175.

⁸⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 1982, Madde: 136, s. 104.

Bakanlıkların Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanuna göre düzenlenmiştir. Fakat yeni ihtiyaçlar ve günün şartlarına göre yeni birimler oluşturulmuştur.⁸⁸

Başkanlık yukarıdaki kararname ekinde merkez, taşra ve yurtdışı teşkilatları şeklinde organize olmuştur.

1.5.1. Başkanlığın Merkez Teşkilatı

Merkez teşkilatı Başkanlık Makamının yanı sıra Ana Hizmet Birimleri, Danışma ve Denetim Birimleri ile Yardımcı Birimlerden meydana gelir. Başkanlık Makamı Diyanet İşleri Başkanı ile 5 başkan yardımcısından oluşur. Başkan, teşkilatın bütün çalışmalarını düzenlemek, yürütmek ve denetlemekle görevlidir. Başkan yardımcıları ise Başkan tarafından verilen görevleri yaparlar.

1.5.1.1. Başkanlığın Ana Hizmet Birimleri

1- Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı: Başkanlığın en yüksek karar ve danışma organıdır. Kurul Başkanı, Başkan ve Vekili 14 Üye ve çeşitli uzmanlardan oluşur. Başkanlığın ana hizmet politikasını tespit eder, dini soruları cevaplandırır, dini konularda inceleme ve araştırma yapar, Başkanlıkça yayınlanacak yazılı, sesli ve görüntülü yayınların neşrine karar verir.

2- Mushafları İnceleme Kurulu Başkanlığı: Gerek Başkanlık ve gerekse çeşitli kişi ve kuruluşlarca Türkiye’de bastırılacak olan Kur’an-ı Kerimleri, Mushaf Cüzlerini ve Kur’an-ı Kerim Mealleri ile tefsirlerinde yayınlanacak ayetlerin kontrolünü yapmak suretiyle “Resm-i Osmani” veya “Aliyyü’l-Kari” hatlarına uygun olmasını ve hatasız

⁸⁸ Komisyon, *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı*, s. 40-55.

basılmasını sağlar ve mühürler. Yurtdışından ithal edilecek veya yurtdışında bastırılacak mushafların, mushaf cüzlerinin ve ayetlerin yayınlanacağı Kur'an-ı Kerim Mealleri ve Tefsirlerinin gerekli kontrol ve incelemesini yaptıktan sonra yurda sokup sokulmayacağına karar vermek.

3- Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı: Toplumu din konusunda aydınlatmak üzere her çeşit teknik imkan ve araçtan faydalanmak suretiyle din hizmetlerini mevzuat ve Başkanlıkça belirtilen prensiplere uygun olarak yürütür. Dini ve Milli bütünlüğümüzü korumak için dini konularda konferans, seminer ve toplantılar düzenler. İrşat Hizmetleri, Din Hizmetleri ve Vakit Hesaplama Şube Hizmetlerinden oluşan bu daire kameri aybaşlarını, dini günleri ve namaz vakitlerini belirler, gerektiğinde Kible tespitlerini yapar.

4- Din Eğitimi Dairesi Başkanlığı: Her kademedeki Başkanlık personelinin mesleki yeterliliklerini geliştirmek ve hizmet verimini artırmak amacıyla yıllık hizmet öncesi eğitim planı hazırlar ve uygulanmasını sağlar. Kur'an Kurslarının ve Eğitim Merkezlerinin açılış eğitim, öğretim, denetim ve yönetimi ile ilgili işleri yürütür. Din Eğitimi, Hizmet İçi Eğitim ve Program Geliştirme Şube Müdürlüğünden oluşur.

5- Hac Dairesi Başkanlığı: Hac İşleri, Umre İşleri ve Hac Eğitimi ve Rehberlik Şube Müdürlüklerinden oluşur. Hac ve Umre ibadetlerini yerine getirmek isteyen vatandaşların bu yolculukları ile ilgili her türlü iş ve işlemlerini yurtiçinde ve yurtdışında planlar ve yürütür. Hac Komisyonu ve Hac İşleri Yüksek Kurulunun kuruluş ve çalışmaları ile ilgili işleri yapmak ve alınan kararların uygulanmasını sağlamak, Hac ve Umre konusunda ilgili Kurum ve Kuruluşlarla işbirliği yapmak özellikle Türkiye Diyanet Vakfı ile gerekli koordinasyonu sağlamak, Hac ve Umre programlarının uygulanması sırasında görülen aksaklık ve noksanlıkları tespit ederek gerekli tedbirlerin alınmasını temin etmek bu kurumun görevleri arasındadır.

6- Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı: Derleme ve Yayın, Sürekli Yayınlar ve Kütüphane Şube Müdürlüklerinden meydana gelen bu daire, Başkanlığının yazılı, sesli ve görüntülü yayın işlerini yürütür. Sesli görüntülü, sürekli ve basılı yayın yapmak suretiyle toplumu din konusunda aydınlatmakla görevli olan Yayın Dairesinin diğer görevleri şunlardır: Yayın yoluyla toplumu din konusunda aydınlatma, Dini ve Milli bütünlüğün korumasına yardımcı olmak amacıyla Yayın İşleri Başkanlığının yayın politikasına ve ilgili mevzuata uygun olarak yürütmek, gerekli araştırma ve incelemeyi

yapmak, ihtiyaç duyulan konularda sesli, görüntülü ve yazılı yayını hazırlamak ve hazırlatmak, yayın hizmetleri ile ilgili olarak kısa ve uzun vadeli plan ve programlar hazırlamak ve uygulamak, din ile ilgili yayınları derlemek ve bu konuda ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmak ve Başkanlığın kütüphane hizmetlerini yürütmek.

7- Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı: Dış İlişkiler, Yurtdışı Din Hizmetleri ve Yurtdışı Din Eğitimi Şube Müdürlüklerinden oluşur. Başkanlığın yurtdışı temaslarını ve yurtdışındaki vatandaş ve soydaşlara götürülecek din hizmetleri ile ilgili işleri yürütür. Başkanlık Hizmetleri konusunda inceleme ve temasta bulunmak üzere ülkemize gelen yabancı kişi ve heyetlere rehberlik eder.⁸⁹

1.5.1.2. Danışma ve Denetim Birimleri

1- Teftiş Kurulu Başkanlığı: Kurul Başkanı, Müfettiş ve Müfettiş Yardımcılarından meydana gelir. Müfettişler kuruluşun bütün işlerini her türlü hizmet ve faaliyetlerini Başkan adına teftiş eder, hizmeti ve hizmetlileri denetler, inceleme ve soruşturma yapar, Teftiş Kurulu Başkanlığının hizmetleri ile ilgili Kanun, Tüzük, Yönetmenlik, Genelge, Karar ve Emirlerin uygulama durumlarını teftiş eder, denetler, inceler ve tahkik eder.

2- Hukuk Müşavirliği: Başkanlığı ilgilendiren sözleşme ve anlaşma tasarılarını incelemek, Başkanlık Kuruluşu ile Gerçek ve Tüzel Kişiler arasındaki her türlü anlaşmazlıkları inceleyerek mütalaa bildirmek, memurların vazifelerinden doğan kanuni soruşturmalara ilişkin işleri yapmak, Başkanlıkça açılan ve Başkanlığın muhatap olduğu idari ve Adli Davalar için gerekli bilgileri hazırlamak ve hazineyi ilgilendirmeyen davalarda Başkanlığı temsil etmekle görevlidir.⁹⁰

3- İç Denetim Birimi Başkanlığı: Başkanlığın iç kontrol sisteminin yeterliliğini inceler ve değerlendirir, risk yönetimi için öneriler geliştirir ve risk yönetim metotlarının uygulama ve etkinliğini inceler. Başkanlığın faaliyetlerinin mevzuatta belirlenen hedef ve politikalara uygunluğunu denetler, performans değerlendirmelerini yapar. Muhasebe kayıtları ile mali tabloların doğruluğunu ve güvenirliliğini inceler.

⁸⁹ Yücel, “Diyanet İşleri Başkanlığı”, *DİA*, C. IX, s. 457-458, Komisyon, *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı*, s. 27, <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/dy/Diyanet-Isleri-Baskanligi-Ana-Menu-merkez-teskilati>, 18.12.2009.

⁹⁰ Hasan Yavuzer, *Çağdaş Din Hizmetleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı (Dini Otorite ve Teşkilatların Sosyolojik Analizi)*, Laçın Yayıncılık, Kayseri, 2006, s. 63.

Diyanet İşleri Başkanlığının yurtdışı ve taşra dahil tüm birimlerinin işlem ve faaliyetlerini, risk esaslı, denetim planı ve programı kapsamında sistematik, sürekli ve disiplinli yaklaşımlarla denetim standartlarına uygun olarak iç denetime tabi tutar.

4- Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı: Başkanlık Hizmetlerinin etkili ve verimli hale getirilebilmesi konusunda idari işlemlerin kolaylaştırılması için çalışma ve araştırmalar yapar. Başkanlık Birimleri tarafından koordineli olarak yürütülmesi gereken iş ve hizmetleri koordine eder ve yürütür. Uzun vadeli planlar, kalkınma planları, hükümet programı ve yıllık programlarda Başkanlık hizmetleri ile ilgili olarak yer alması gerekli görülen hizmet ve tedbirlerin ilmi araştırma esaslarına göre tespitini sağlar. Başkanlığın yıllık çalışma programlarını ve strateji planlamasını hazırlar ve uygulanmasını takip eder. Başkanlık hizmetleri ile ilgili istatistiki çalışmalar yapar, iç mali kontrol hizmetlerini yerine getirerek Başkanlığın bilgisayar ve internet hizmetlerini yürütür.⁹¹

1.5.1.3. Başkanlığa Bağlı Yardımcı Birimler

1- Personel Dairesi Başkanlığı: Atama, Kadro, Sicil, Tahsis, Disiplin ve Değerlendirme Şube Müdürlüklerinden oluşur. Başkanlığın insan gücü planlaması ve personel politikası ile ilgili işleri yapar. Başkanlık personelinin atama, özlük işleri, emeklilik ve benzeri işleri yürütür.

2- İdari ve Mali İşler Dairesi Başkanlığı: İdari ve Sosyal İşler, Mali İşler, Malzeme, Genel Evrak ve Arşiv Şube Müdürlükleri ile Daire Tabipliği ve Daire Mühendisliğinden meydana gelir. Başkanlığın Bütçe teklifini hazırlar, Başkanlık için gerekli araç, gereç ve donatım malzemelerini sağlar. Sağlık, temizlik, aydınlatma, ısıtma, bakım, onarım, taşıma hizmetleri, genel evrak, arşiv, teknik ve mühendislik işleri ile ilgili işlemleri yürütür. Başkanlığın genel evrak ve arşiv hizmetlerini, kamu konutlarının tahsisi ile ilgili işlemleri, teberrukât eşyası ve demirbaş malzemelerle ilgili hizmetleri ifâ eder.⁹²

3- Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü: Başkanlıkça basımına karar verilen eserlerin basımı, yayını, satışı, tanıtımı, sevk ve dağıtımını sağlar. Başkanlık

⁹¹ <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/dy/Diyamet-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-merkez-teskilati>,25.12.2009

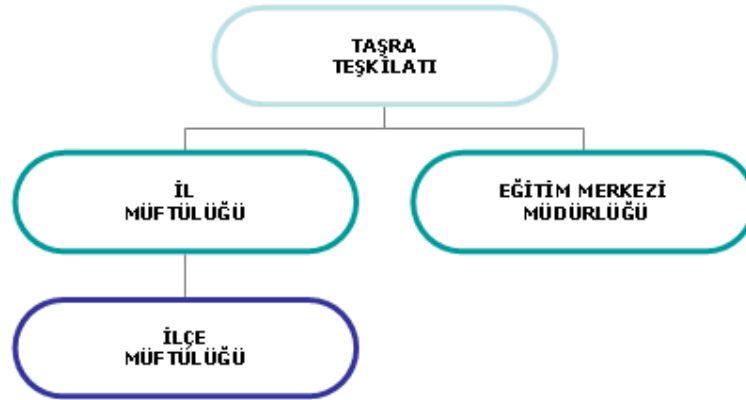
⁹² <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/dy/Diyamet-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-merkez-teskilati>-26.12.2009.

yayınevinde satılması uygun görülen yayınların satın alma işlerini yapmak, okuyucuya zamanında ulaşmasını temin etmek gibi görevleri bulunmaktadır.⁹³

4- Protokol Şubesi Müdürlüğü: Başkanlık Makamının protokol işlerini ve Başkanlığın basın ve halkla ilişkilerini yürütür. Basın toplantıları ile ilgili işleri yürütmek, günlük, haftalık, aylık gazete ve dergilerden Başkanlığı ilgilendiren konularda çıkan yazıları derlemek, değerlendirmek, makama sunmak ve takdire göre bunları yerine getirmekle görevlidir.

5- Basın ve Halkla İlişkiler Şube Müdürlüğü: Başkanlıkla ilgili basın ve yayın organlarında yer alan dinî ve meslekî haber ve yazıları derler, değerlendirir, Başkanlık Makamı'na sunar, gerektiğinde birer suretini ilgili birimlere intikal ettirir. Basın açıklamaları, bülten ve tekzip işlerini yürütür. Önemli gün ve gecelerde yayınlanacak mesajları hazırlar ve Makamın onayı ile ilgili basın-yayın organlarına ulaştırır. Basın-yayın kuruluşlarının Başkan veya uygun göreceği Başkanlık yetkilileri ile görüşme, röportaj ve program taleplerini takip ederek sonuçlandırır. Başkanın basın toplantıları ile ilgili hazırlıkları yapar. Basından gelen soruları ilgili yerlere intikal ettirerek cevapların zamanında hazırlanmasını ve soru sahiplerine ulaştırılmasını sağlar. Halkla ilişkiler konusundaki diğer iş ve işlemleri yürütür.⁹⁴

1.5.2. Başkanlığın Taşra Teşkilatı

⁹³ Yavuzer, a.g.e., s. 65.

⁹⁴ <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dy/Diyaret-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-merkez-teskilati>, 21.12.2009

Diyanet İşleri Başkanlığı Taşra Teşkilatı, il müftülükleri, ilçe müftülükleri ve eğitim merkezi müdürlüklerinden oluşur. İl Müftülükleri Diyanet İşleri Başkanlığına, İlçe Müftülükleri ise İl Müftülüklerine bağlıdır. İl Müftülüklerinde İl Müftüsü ve buna bağlı olarak İl Müftü Yardımcısı, Vaiz, Şube Müdürü, Hac Müdürü, Kur'an Kursları Müdürü, Murakıp, Sayman, Şef, Memur, Kur'an Kursu Yöneticisi, İmam-Hatip, Müezzin-Kayyım ve çeşitli unvanlarda diğer personel bulunmaktadır. İlçe Müftülüklerinde, İlçe Müftüsü ve buna bağlı olarak Vaiz, Şef, Memur, Kur'an Kursu Yöneticisi, İmam-Hatip, Müezzin-Kayyım ve çeşitli unvanlar da diğer personel bulunmaktadır.

İl ve İlçe Müftülüklerinin görev, yetki ve sorumlukları aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

- 1- İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek.
- 2- İbadet yerleri ile Kur'an kurslarını yönetmek, düzenlemek ve denetlemek.
- 3- Vaaz, hutbe, konferans ve benzeri faaliyetlerle toplumu din konusunda aydınlatmak, Dini ve Milli bütünlüğü bozucu akımlara karşı gerekli tedbirleri almak, bu konuda yetkili makamlara gerekli tekliflerde bulunmak.
- 4- Ramazan ayı, Dini gün ve gecelerde camilerde yapılacak vaazlar ile okunacak mukabele ve mevlitlerin programlarını yapmak ve bu görevleri yapacak kişileri tespit etmek.
- 5- Dini konularda toplumu aydınlatmak amacıyla cami içinde ve dışında yapılacak vaaz, hutbe, konferans, seminer ve kursların programını yapmak ve bu işlerde görev alacakları tespit etmek.
- 6- İbadete açılması istenen cami ve mescitlere Cuma ve Bayram Namazları kılınmak üzere tahsis edilen yerlere gerekli müsaadeyi vermek, ihtida ile ilgili işlerle personel hareketlerini yürütmek gibi hususlar yer almaktadır.⁹⁵

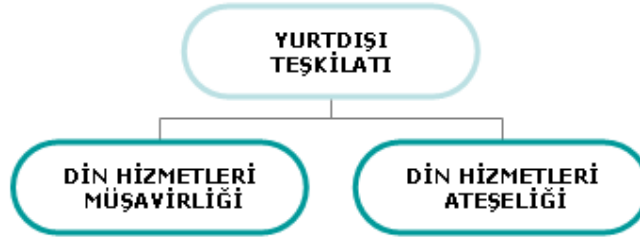
Taşra Teşkilatının diğer bir kurumu olan Eğitim Merkezi Müdürlükleri, bulunduğu yerdeki Mülki Amirlere ve doğrudan Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olarak faaliyette bulunmaktadır.

Eğitim Merkezleri İhtisas Kursları ile hizmet öncesi hizmet içi kursları düzenleyen merkezler olarak teşkilatlanmıştır.

⁹⁵ <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/mevzuaticerik.asp?id=2297>.

Eğitim Merkezlerinin amacı Başkanlık görevlilerinin hizmette etkinliğini ve verimliliğini artırmak, yeni görevlere intibaklarını sağlamak ve onları daha üst görevlere hazırlamak olarak açıklanmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek üzere 657 Sayılı Devlet Memurları Kanununun 216. maddesi uyarınca Başkanlıkça uygun görülen yerlerde Başkanlığa bağlı olarak 17 Eğitim Merkezi açılmıştır.⁹⁶ Başkanlığımız ihtisas eğitim merkezlerinin sayısı 5'tir. Bunlardan İstanbul Pendik Haseki ve Konya Selçuk Eğitim Merkezlerinde sadece hizmet içi eğitim ihtisas kursları, diğer 3 eğitim merkezinden Erzurum Mehmet Nuri Yılmaz, Kayseri ve Trabzon Akçaabat Darıca Eğitim Merkezlerinde ise hizmet içi eğitim ihtisas kurslarının yanında diğer 10 eğitim merkezi ile birlikte personelimize yönelik kısa süreli hizmet içi eğitim kurs ve seminerleri düzenlenmektedir.⁹⁷ Son olarak 19 Aralık 2009 tarihinde Rize eğitim merkezi açılmıştır.⁹⁸

1.5.3. Başkanlığın Yurt dışı Teşkilatı:

Diyanet İşleri Başkanlığı yurtdışı teşkilatı, vatandaş ve soydaşlarımızın bulunduğu ülkelerde Büyükelçiliklerimiz nezdinde Din Hizmetleri Müşavirlikleri, Başkonsolosluklarımız nezdinde de Din Hizmetleri Ataşelikleri olarak teşkilatlanmıştır.⁹⁹

⁹⁶ Yücel, “Diyanet İşleri Başkanlığı”, *DİA*, C. IX, s. 457-458, Komisyon, *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı*, s. 27, Yavuzer, a.g.e., s. 59-66.

⁹⁷ <http://www.diyane.gov.tr/turkish/dy/Diyanet-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-tasra-teskilati>, 21.12.2009

⁹⁸ http://www.diyanehaber.com/haber_detay.asp, 19.12.2009

⁹⁹ <http://www.diyane.gov.tr/turkish/dy/Diyanet-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-yurtdisi-teskilati>- 26 Aralık Cumartesi, 2009

1.6. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Temel İlke ve Hedefleri

Diyanet İşleri Başkanlığı Anayasa ve ilgili Kanunla kendisine verilen görevleri yerine getirirken bazı ilkelere riayet etmek durumundadır. Bunları şu şekilde özetleyebiliriz:

1- Başkanlığın her kademesinde görev yapan bütün personel, hem vatandaş hem de devlet memuru olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Kanunlarına sadakatle bağlı kalmak görevi ile ilgili hükümlerini uygulamakla mükelleftir. Hiçbir din görevlisi Anayasa ve Kanunlara aykırı olan, ülkemizin bağımsızlığına, birliğine ve bütünlüğüne zarar verebilecek herhangi bir söz ve eylemde bulunamaz. Bu yönde faaliyet gösteren hareket, grup ve teşekküllere katılamaz, dolaylı da olsa onlara ve eylemlerine destek olmaz ve yardım edemez.

2- Hiçbir din görevlisi, siyasi parti, grup ve oluşumlara üye olmayacak, politik faaliyetler içinde yer almayacak, hepsine karşı tarafsız ve eşit mesafeli kalacak, herhangi bir siyasi parti, kişi, kuruluş ve zümrenin yararını, zararını hedef alan söz, fiil ve davranışlar sergilemeyecek, görevini yerine getirirken dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç ve mezhep ayrımı yapmayacak, siyasi ve ideolojik amaçlı beyan ve eylemlerde bulunmayacak ve bu kabil eylemlere asla katılmayacaktır.

3- Bütün din görevlileri, hizmet içinde ve dışında devlet memurluğu sıfatına, Başkanlığın mensubiyet ruhuna İslam ahlakına yakışır tarzda hareket edecek iş ve işlemlerinde iş sahiplerine, vatandaşlara, amirlerine, memurlarına ve hizmetine muhatap olan herkese ve her kesime karşı adil, eşit, dürüst, hoşgörülü ve güler yüzlü davranacaktır. Ayrıca söz, fiil ve davranışlarıyla temizlik, düzen, tertip ve kılık kıyafeti ile dini anlamda topluma örnek ve rehber olmak gibi çok önemli bir misyon üstlendiğinin idrak ve şuuru içinde olacaktır.

4- Laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncelerin, dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmektir.

5- Milletimizi maddi ve manevi yönden zaafa uğratarak toplum düzenini bozan, kötü ve zararlı alışkanlıklar ve gayri ahlaki davranışlardan uzaklaşmak için aydınlatıcı yol gösterici mahiyette rehberlikte bulunmak.

6- Çağımızdaki teknolojik gelişme ve iletişim imkanlarından tarihi tecrübe ve birikimlerinden yararlanarak bilgiye dayalı ibadet, ahlak ve eğitim eksenli din hizmeti sunmak.

7- Yurtiçinde ve yurtdışında din hizmeti sunan özel ve resmi kurum ve kuruluşların faaliyetlerini izlemek, değerlendirmek, gerektiğinde işbirliği yapmak;Türk Cumhuriyetleri, Balkan, Kafkas Ülkeleri, Türk ve Müslüman Topluluklarındaki, soydaş ve dindaşlarımızın da dini konularda aydınlatılmasına yardımcı olmak.

8- Başkanlık merkez, taşra ve yurtdışı teşkilatlarında açık bulunan kadrolara hizmetin özelliğine uygun nitelikte ehliyetli elemanlar seçmek.”¹⁰⁰

Görüldüğü gibi, Diyanet İşleri Başkanlığı, anayasa ve kanunla kendisine verilen görevleri, belirli ilke ve hedefler ışığında yerine getirmeyi amaç edinmektedir. Bu temel ilkeleri İslam dininin ruhuna uygun olarak ve anayasada kendisine verilen görevler çerçevesinde yerine getirir. Bu ilkeler doğrultusunda bütün, mezhep, meşrep, eğilim ve siyasi görüşlerin üzerinde kalmaya özen göstererek, cinsiyet, ırk ve bölge ayrımı yapmaksızın toplumun her kesimine eşit hizmet sunmak, milli birlik ve beraberliği esas almak suretiyle İslam’ın inanç, ibadet ve ahlak konularında en doğru bilgilendirmeyi amaç edinmektedir. Gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışında din hizmetini yürütmeye çalışırken yukarıda zikredilen ilkeler doğrultusunda hareket etmektedir.

¹⁰⁰ *Diyanet İşleri Başkanlığı Mevzuatı, Genelge 2005, 9-2005.*

İKİNCİ BÖLÜM

2. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN EĞİTİM FAALİYETLERİ

Her insan doğumundan ölümüne kadar süren bir yetiştirme ve yetiştirme süreci içindedir. Dünyaya doğuştan sahip olduğu birçok yetenek ve ihtiyaçları ile birlikte gelen insan, ilk günlerinden itibaren fiziksel ve sosyal bir çevre ile kuşatılmıştır. İnsanın yaşamak zorunda olduğu çevrenin içinde yer alabilmesi, o çevrenin şartlarına karşı sahip olduğu bu yeteneklerini geliştirmesi ile mümkündür.

Eğitimin her aşamasında insanın doğuştan gelen yetenekleri ile dış çevrenin etkileri birlikte düşünülmelidir. İnsan, yaradılış özelliklerine göre çevresinden gelen etkilere karşı pasif yahut aktif olarak tepkiler gösterir.

Aktif olarak gösterebileceği tepkiler, kendisine yapılan etkileri reddetmesi, benimsememesi, gücü yetiyorsa tesirsiz hale getirebilmesidir. Bu etkileri kısmen benimser veya kısmen reddedebilir. Zamanla kabul eder veya reddetmeye çalışır. Olaylar karşısında pasif bir tavır takınarak çevresel etkiyi olduğu gibi benimseyebilir. Bu durum bazen insanın kendi istemli davranışı olurken bazen istem dışı tepkilerden de kaynaklanabilir.

Ömür boyu devam eden bu insan-insan, insan-çevre ve insan-yaratıcı ilişkisi sonucu kişi sürekli olarak bir takım bilgiler, beceriler, alışkanlıklar, davranış, düşünüş, duyuş ve inanış şekilleri kazanmaktadır. Bütün bu etkiler belirli yönleriyle eğitimin konusu haline gelmektedir. Bu eğitimin yönünü belirleyen etkenler toplumdan topluma ve zamandan zamana değişiklik göstermektedir. Fakat eğitim araştırmacıları eğitimin yönünü belirleyen temel faktörleri şu ana başlıklar etrafında toplamışlardır:

- a- Milli birlik duygusu,
- b- Dini ve kültürel miras dahil olmak üzere temel inançlar ve gelenekler,
- c- Genel ekonomik durum,
- d- İleri eğitim düşüncesi, bilimsel ve teknolojik gelişmeler,
- e- Dil problemleri (Anadil ve yabancı dil öğretimi)
- f- Siyasi yapı,
- g- Evrenselleşme, küreselleşme ve globalleşme arayışları.¹⁰¹

¹⁰¹ Ayhan, *Türkiye de Din Eğitimi*, s. XII.

Bütün bu etkilerin birlikte, önem ve önceliklerine göre dikkate alınması, bu yönde bir eğitim programının hazırlanması ve kişisel-sosyal ihtiyaçların göz önünde bulundurularak bu programın uygulanması başarılı sonuçlar doğurur.

Bu anlamda eğitim, yetişkin bireylerin, gelişim devresinin başlangıcını yaşayan bireylere bilgi, beceri ve topyekûn kültür unsurlarını aktarma süreci olarak tanımlanabilir. Bu eğitim tanımına ek olarak bazı eğitimcilerin eğitim tanımlarını ele almak gerekir.

Hilmi Ziya Ülken: “Eğitim, ruhu ve karakteri yapıp, kişiye ve millete bütün değerleri kazandırır.” şeklinde bir tanım getirmektedir.¹⁰² Ferhan Oğuzkan’a göre eğitim, yeni kuşakların, toplum yaşayışında yerlerini almak için hazırlanırken, gerekli bilgi, beceri ve anlayışlar elde etmelerine ve kişiliklerini geliştirmelerine yardım etme etkinliğidir.¹⁰³ Selahattin Ertürk’e göre eğitim, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir.¹⁰⁴ Beyza Bilgin’e göre ise eğitim, insanda istenilen davranış geliştirme sürecidir. İslam düşünürlerinden Gazali, eğitimi insanın doğasında bulunan güçleri ortaya çıkarma ve bunlara işlerlik kazandırma olarak tarif eder.¹⁰⁵

Yaygın eğitime gelince, bu konuda pek çok tanım yapılmaktadır. Bunlardan bir kaç tanesine yer verebiliriz.

Haydar Taymaz, “Örgün eğitim sistemine hiç girmemiş, bu sistemin herhangi bir kademesinde bulunan veya bu kademelerden birinden ayrılmış olan kişilere ilgi ve gereksinme duydukları alanlarda yapılan eğitimidir.”¹⁰⁶ tanımını vermektedir.

Cevat Geray, “Yetişkinlere ve okul dışındakilere yönelik düzenli, dizgeli ve örgütlü bir eğitim çabası”¹⁰⁷ olarak tarif etmektedir.

Yaygın Eğitim Özel İhtisas Komisyonu Raporunda şu tanıma yer verilmektedir:

“Örgün eğitimlerini eksik bırakanlara, eğitim nimetinden hiç faydalanmayanlara olduğu kadar, eğitim ve öğretimde her kademeye ulaştıkları halde yine de daha bir şeyler öğrenmek isteyen birey ve toplumlara hitap eden bir öğretim şeklidir.”¹⁰⁸

¹⁰² Hilmi Ziya Ülken, *Eğitim Felsefesi*, İstanbul, 1967, s. 2.

¹⁰³ A. Ferhan Oğuzkan, *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, Emel Matbaası, Ankara, 1983, s. 46.

¹⁰⁴ Selahattin Ertürk, *Eğitim Program Geliştirme*, Meteksan Yay., Ankara, 1993, s. 12.

¹⁰⁵ Beyza Bilgin, Mualla Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, Aktif Yayıncılık, Ankara, 1991, s. 26.

¹⁰⁶ Haydar Taymaz, *Hizmetiçi Eğitim, Ders Notları*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara, 1978, s. 6.

¹⁰⁷ Cevat Geray, *Halk Eğitimi*, Ankara Ün. Eğitim Fak. Yay., No:73, Ankara, 1978, s. 1.

Bir yaygın eğitim türü olarak yetişkin eğitimi iki alan içerisinde tanımlanabilir:

1- Resmi ya da Özel kuruluşlarca yetişkinlere türlü alanlarda bilgi kaynaklı ve anlayışlarını geliştirmek amacıyla düzenlenip yürütülen planlı eğitim etkinlikleridir.

2- Yetişkin yurttaşların çalışma güçlerini arttırmak, yaşayış düzenlerini yükseltmek, ulusal ve insancıl değerlerini geliştirmek amacıyla okul eğitiminin dışında yada yanında yapılan eğitim ve öğretim çalışmalarına verilen isimdir.¹⁰⁹

Bütün bu eğitim tariflerinden şu üç noktaya varmak mümkündür.

1- Kültür alanında devralınan mirasın ilerlemeye engel olmayanlarını gelecek kuşaklara aktarmak ve böylece toplumun kalıcılığını sağlamak.

2- Kişide beden ve ruh kabiliyetlerini uyandırmak, geliştirmek, ona bir takım bilgi ve beceriler kazandırmak.

3- Yetişmekte olan nesillere şahsi imkân ve yeteneklerini-kendini mutsuzluğa itecek şekilde zorlamadan-sonuna kadar kullanılmasını öğreterek toplumun içinde arzu ettiği bir yere gelmesini ve geldiği bu yeri de severek topluma katılımını sağlamak.¹¹⁰

Bu tarifler çerçevesinde kişi için şimdiki ve gelecek yaşamını hazırlayan bir süreç olan eğitimin bazı amaçlarından söz edilebilir. Bunları şöyle özetleyebiliriz:

1- Eğitilene duygu, düşünce, gereksinme ve sorunlarını türlü araçlarla anlatabilmesi için iletişim yeterliliği kazandırmak.

2- Eğitilene toplumsallaşabilmesi ve diğer insanlarla olumlu ilişkiler kurabilmesi için, işbirliği yeterliliği kazandırmak.

3- Eğitilene sorunlarını çözebilmesi için gereken bilgiyi toplayabilmesi, becerileri kazanabilmesi, sorunlarına olumlu ve yapıcı bir tutumla mücadele edebilmesi için öğrenme ve araştırma yeterliliği kazandırmak.

4- Eğitilene kendi kendine bakabilmesi, çevre sağlığı için gerekenleri yapabilmesi, başkalarının sağlığını tehlikeye atmaması için sağlıklı yaşama yeterliliği kazandırmak.

5- Eğitilene kendine ve topluma hizmet edebilmesinde temel öge olan bir mesleği seçebilmesi, mesleği başarı ile yürütebilmesi, kazandıklarını tutumlu olarak

¹⁰⁸ Milli Eğitim Bakanlığı, *Yaygın Eğitim Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, 1966, s. 42.

¹⁰⁹ Oğuzkan, a.g.e., s. 46.

¹¹⁰ Ayhan, *Eğitim Bilimine Giriş*, Şule Yay., İstanbul, 1995, s. 18.

kullanabilmesi, yurt zenginliğini kendi mesleği içinde değerlendirebilmesi için üretim yeterliliği kazandırmak.¹¹¹

Hayat boyu devam eden bir süreç olarak eğitim, yapıldığı çevreye göre isimlendirilmekte ve bazı farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle eğitim kendi içerisinde Örgün ve Yaygın olarak iki kısma ayrılır. Örgün eğitim belli bir çağdaki nüfusa nitelik kazandırmak ve üst okula hazırlamak amacıyla verilen okul içi eğitimidir. Okullarda Milli Eğitimin amaçlarına göre belli bir yaş grubunda olan bireylere verilen eğitime örgün eğitim adı verilir. Okul öncesi öğretim, ilköğretim, ortaöğretim ve yüksek öğretim, örgün eğitime dahildir. Örgün eğitimde genel, mesleki ve teknik eğitim programları uygulanır.¹¹²

Diğer bir eğitim türü olarak yaygın eğitim milli eğitim temel kanununda şöyle tanımlamaktadır: “Herhangi bir örgün eğitim kurumuna gitmeyen veya bitiren ya da örgün eğitimin bir kademesinden ayrılan bireylerin ilgi ve gereksinimlerini karşılamaya ve belli bir meslek kazandırmaya yönelik kısa süreli eğitim etkinlikleridir.”¹¹³

Görüldüğü gibi yaygın eğitim örgün eğitimle birbirini tamamlayacak gerekli hallerde aynı özellikleri kazandırabilecek ve birbirinin her türlü imkânlarından yararlanacak biçimde bir bütünlük içinde düzenlenir. Yaygın eğitim eğer dini içerik kazanırsa bu yönde yapılan çalışmalar yaygın din eğitimi olarak adlandırılır.¹¹⁴

O halde yaygın din eğitimi, şöyle tarif edilebilir: “Yetişkinlere ve okul dışındakilere dini bilgiler kazandırmak ve dini anlayışlarını geliştirerek hayatın dini boyutunu yorumlamalarına yardımcı olmak amacıyla yürütülen planlı, programlı ve örgütlü bir din eğitimi çabasıdır.”¹¹⁵

Bu tanımdan hareketle gerçekleştirilecek yaygın din eğitiminin etkinlik alanları farklılık gösterir. Bu faaliyet alanları neredeyse örgün eğitim veren kurumların dışındaki bütün kurumları kapsar. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1- Aile, 2- Kur'an Kursları, 3- Camiler, 4- Kitle İletişim Araçları, 5- Ceza ve Tutuklu Evleri, 6- Hastaneler, 7- Yurtlar ve Büyük İşletmeler, 8- Yurtdışı.¹¹⁶

¹¹¹ İbrahim Ethem Başaran, *Eğitime Giriş*, Gül Yay., Ankara, 1992, s. 20.

¹¹² Bkz., *İkinci 5 Yıllık Kalkınma Planı*, DPT, Ankara, 1972, s. 163.

¹¹³ *Milli Eğitimin Temel Kanunu*, MEB Basımevi, Ankara, 1987, s. 19.

¹¹⁴ Özdemir, *Cezaevlerinde Din Eğitimi*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 32.

¹¹⁵ Cemal Tosun, *Din ve Kimlik*, TDV Yay., Ankara, 1993, s. 53.

¹¹⁶ *Din Eğitimi Alt Komisyonu Raporu*, Ankara, 1983, s. 28.

Görüldüğü gibi yaygın din eğitimi kurumları hayatın her alanında yaygınlık gösteren ve dini bir kültür ve kimliğin oluşmasında etkin rol oynayan temel kurumlardır. Ortak bir kültür ve kültür oluşumuna katkıda bulunan bu kurumlar insan hayatının tamamında etkinlik gösterir. Bu nedenle de örgün eğitim kadar büyük bir öneme sahiptirler.

Yaygın din eğitimi kurumlarının ülkemizdeki faaliyetlerinden Diyanet İşleri Başkanlığı sorumludur.

Çalışmamızın konusu olan eğitim kurumları ise; her türlü etkinliğinden Başkanlığın sorumlu olduğu kurumlardır. Bu anlamda yaygın din eğitimi kurumları da şunlardır.

1- Camiler, 2- Kur'an Kursları, 3- Cezaevleri ve Çocuk Islah Evleri, 4- Eğitim Merkezleri, 5- Yurtdışı Eğitim Hizmetleri.

2.1. Camiler

Camilerin İslam eğitim tarihinde hayati bir yeri vardır. Çünkü Peygamberimiz (sav) Mekke'den Medine'ye hicret ettikten sonra bir cami inşa etmiş ve bu camiye üç bölüme ayırmıştır. Bu bölümler ibadet için geniş bir mekân, peygamberimizin kalacağı odalar ve eğitim-öğretim için ayrılan Suffe'dir.

Peygamberimiz döneminden itibaren camiler birçok etkinliğin yerine getirildiği ve belki de yeni gelişmeye başlayan dinin yayılmasını sağlayan dinin eğitim etkinliklerinin yapıldığı fonksiyonel bir mekân olmuştur.

Camiler Allah'a kulluğun ve insanlara duyulan sevginin gösterildiği, ilahi huzura çıkmak için insan eliyle yapılan en kutsal mekânlardır. Sosyal yönüyle cami, bir olma ve birlik içerisinde olma bilincinin öğretilip yaşatıldığı, hem kişisel hem de toplumsal yönden gelişme merkezidir.¹¹⁷

İşte kutsal bir ibadet ve eğitim kurumu olan cami, İslam'ın ilk döneminden itibaren büyük gelişmeler göstermiş ve sistemli bir eğitim kurumu olarak faaliyetini sürdürmüştür.

Buralarda Kur'an, hadis, fıkıh, kelam gibi ilimlerin yanında felsefe, tıp ve astronomi gibi sosyal ve tabii ilimler de zamanla öğretilmiştir. Zaman içerisinde

¹¹⁷ Ahmet Onay, *Türkiye'nin Cami Profili*, DEM Yay., İstanbul, 2008, s. 22.

mabetlerdeki ilim halkalarına ilgi artmış, hatta bazı camilerde birden fazla ders halkası oluşmuştur.¹¹⁸

Bu durum İslam eğitim tarihinin Kur'an ve sünnet temeli üzerine kurulmasıyla yakından ilgilidir. Çünkü bunların eğitimi için, yine dini bir kurum olan cami ve mescitler, hem ibadet ve hem de eğitimi bir arada götürmüşlerdir. Küçük mescitlerde Kur'an okumanın yanında, vaaz ve hutbelerde yaygın din eğitimi yapılmaktaydı. Tarihi seyir içerisinde büyük mescit ve camilerde gerçek anlamda özgün din eğitimi yapılmaktaydı. Zaman içerisinde öğrenim yeri olarak medreseler kurulduysa da camiler ya hemen yanında bitişikte, ya da bizzat medresenin tamamlayıcı bir parçası olarak onun içerisinde bulunmaya devam etmiştir.

İslam dünyasının değişik bölgelerindeki camiler içerisinde eğitim-öğretim faaliyetleri dolayısıyla bilhassa hatırlanması gerekenler arasında Şam, Bağdat, Kahire, Tunus, Kurtuba, Buhara, Semerkant, İsfahan ve İstanbul gibi merkezdekiler en başta gelirler. Bunların belli başlı camilerindeki ilim halkalarında dönemlerinin önde gelen alimleri ders vermiş, çok sayıda ve zaman zaman farklı yaşlarda, değişik sosyal statüdeki ilim talipleri öğrenim görmüş, kendilerini geliştirmişlerdir. Nitekim İslam aleminin büyüklüklerinde ittifak ettiği başta İmam-ı Azam Ebu Hanife, İmamı Şafi, İmam Malik, Hasan-ı Basri ve pek çok din aliminin öğrenim hayatlarında camiler mühim bir yer tuttuğu gibi, bizzat onların da camilerde ders vermeye devam ettikleri bilinmektedir.

Camilerin eğitim ve öğretimle ilgileri söz konusu edildiğinde hatırlanması gereken bir konu da buralardaki kitap ve kütüphanelerdir. İslam tarihinde hayatın çeşitli alanlarını hedef alan vakıflar kurulduğu, çeşitli yardımlaşma kurum ve kuruluşlarının oluşturulduğu bilinmektedir. Hâlbuki ilim adamları günümüzde olduğu gibi, çoğu defa yetersiz maddi imkânlarla hayatlarını sürdürdüklerinden bu gibi kuruluşlara paralarıyla katkıda bulunmamaktaydılar. Bununla birlikte onlar da yazdıkları eserlerin birer nüshasını, sadaka-i cariyeye olmak üzere uygun gördükleri bir camiye bırakabiliyorlardı. Gerek bu şekilde gerekse satın alma suretiyle birçok camide oldukça zengin kütüphaneler oluşmuştur. Örneğin Merv'deki Aziziye ve Kemaliye isminde iki vakıf

¹¹⁸ Hüseyin Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, İnsan Yay., İstanbul, 2003, s. 23.

camii kütüphanesinin kurulmuş olduğunu ve bunlardan birinde o dönem şartlarında pek büyük bir yekûn oluşturan 12.000 cilt kitap bulunduğunu ifade edebiliriz.¹¹⁹

Camiler sadece din eğitimin yapıldığı kurumlar değildi. Kur'an ve Hadisi anlamadaki öneminden dolayı daha ilk asırlardan itibaren edebiyat, bilhassa eski Arap şiiri de bu derslerin arasına girmiştir. Tabiinden Said Bin Müseyyeb, Mescid-i Nebevi'deki meclisinde sık sık Arap şiiri üzerine dururdu. Daha sonraki dönemlerde camilerde nazari tıp dersleri dahi verilmiştir. Örneğin V (XI) yüzyılda Hakim Biemrillah devrinde İbnu'l-Haysem Ezher Camiinde tıp dersleri veriyordu.

Ayrıca camilerin kütüphane işlevi görmeleri ve buraya bağışlanan eserlerin halkın hizmetine sunulması eğitim merkezleri olmaları açısından önemlidir.

Horasan'ın en büyük şehri olan Merv'deki on kütüphanenin ikisi camide bulunuyordu. Mısır camilerinin bazılarında oldukça büyük kütüphaneler mevcuttu. Kalatulabel'deki muhtelif ilimlere dair pek çok kitap, Müeyyediyye camisindeki kütüphaneye nakledilmiştir. Ayrıca Muhammed El Barizi 1000 Dinar tutarındaki 500 cilt kitabını buraya bağışlamıştır. Sultan da mükâfat olarak Barizi'yi cami İmam-Hatipliğine ve kütüphane Müdürlüğüne getirmiş, bu görevin kendisinden sonra evladına kalmasını emretmiştir.¹²⁰

Selçuklu ve Osmanlı dönemine gelindiğinde, örgün eğitimin medreselere kaymasının yanı sıra, Camiler toplumun odak noktasını oluşturmaya devam etmişlerdir.¹²¹ Çünkü halk içerisinde herkesin mutlaka uğradığı ve içerisinde bulunduğu camiler, insanlara her türlü bilgi ve mesajın kolaylıkla ulaştırılabildiği dini kurumlardır.

Camiler ibadetlerin yerine getirildiği dini törenler ve daha başka sosyo-kültürel etkinliklerin yapıldığı yer olmasının yanı sıra Asr-ı saadetten beri camiinin temel fonksiyonu eğitim olagelmıştır.¹²² İşte Osmanlı Devletinde camiler bütün bu yönleriyle topluma hizmet etmişlerdir.

Ayrıca Osmanlı Devleti ve diğer İslam devletlerinde dini ve milli birçok anlamlara sahip olan cami, hayatın her alanında yer almıştır.

¹¹⁹ Bkz., Nesimi Yazıcı, "Eğitim Merkezi Olma Yönüyle Camilerimiz", *Diyanet Aylık Dergi*, Ekim-2007, Ankara, s. 11-12.

¹²⁰ Ahmet Önkol, Nebi Bozkurt, "Cami" mad., *DİA*, TDV Yay., C. VII, İstanbul, 1993, s. 51.

¹²¹ Bkz., M. Faruk, Bayraktar, "Yaygın Eğitimde Din Öğretimi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, S.5, İstanbul, 1998, s. 347.

¹²² Geniş bilgi için Bkz. Tosun, "Yetişkin Din Eğitiminin Önemli Merkezi Cami", *Diyanet Aylık Dergi*, S. 148, Ankara Ekim-2003, s. 38-39.

Osmanlı döneminde bir şehir, ister fethedilmiş olsun, ister yeni kurulmuş olsun ona Türk ve Müslüman damgasını vuran en önemli yapı cami idi. Camilerin tarih boyunca üstlendikleri bu rolü her yerde görmek mümkündür. Nitekim Bosna Sancağındaki Vakıf hizmetlerinden bahsedilirken, bu konuya temasla şöyle denilmektedir: “XVI. yüzyılın sonlarında en sık ve en iyi inşa edilen camii ve mescitlerdir. Dua, manevi eğitim ve halkı yakından ilgilendiren konuların ilanı bu binalarda yapılırdı. Bu yapılar yakın doğu ve İslami kentlerin giriş noktalarıdır. Camii ve mescitler bu döneme ait sosyal yaşamın tüm temel bileşenlerini sarmalamakta idi.”¹²³

Osmanlı’da cami görevlileri arasında en büyük sorumluluk “İmam” adı verilen görevliye aittir. İmam sosyal hayatın en önemli unsurlarından biri idi. Kısaca mahallenin her şeyi ondan sorulurdu. Bu dönemde devlet, her türlü emir ve yasağı, imam ile camii vasıtasıyla halka bildiriyordu. Bu emir ve yasaklar genellikle yatsı namazı esnasında halka bildirilirdi. Zira devlet ve toplum, mahallede ergenlik çağına gelmiş bütün erkeklerin yatsı namazı vaktinde camide olacağını bilirdi. Bildirilmesi istenen bir emrin mevcudiyeti halinde imam günün son ibadeti olan yatsı namazını müteakip; “Ey Cemaat! Dağılmayınız, hükümetin bir emri vardır, şimdi söyleyeceğim.” der ve kendisine verilen emri ilan ederdi.¹²⁴

Görüldüğü gibi camilerin Osmanlı döneminde fonksiyonları, ilk dönemdekiler ile neredeyse aynıdır. Fakat medreselerin gelişmesiyle yaygın eğitim alanındaki boşlukları yine camiler doldurmuştur. Medreselerin fiziksel olarak yetersiz kaldığı durumlarda veya medrese programı dışındaki genel derslerdeki eğitim camilerde yapılmaktaydı.

Büyük camilerin yanı başındaki medreselerin müderrisleri genellikle ikinci namazlarından sonra cami cemaatine ders veriyorlardı. Bunun yanı sıra medreselerin bulunmadığı diğer bölgelerde din eğitimi yine camilerde verilmekteydi.¹²⁵

Cumhuriyet döneminde camilerin her türlü yönetim ve denetim işlemleri 1920 yılında TBMM Hükümeti kararıyla kurulan Şeriye ve Evkaf Vekâletine devredilmiştir. Daha sonra 3 Mart 1924 Tarih ve 429 Sayılı Kanunla bu vekâlet ilga edilerek yerine

¹²³ Ziya Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, M.Ü. İlahiyat Fak. Yay., İstanbul, 2003, s. 164-167, Kazıcı, *Osmanlı’da Eğitim-Öğretim*, Bilge Yay., İstanbul, 2004, s. 194.

¹²⁴ Bkz., Osman Nuri Ergin, *Türkiye’de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul, 1936, s. 108, Kazıcı, *Osmanlı’da Eğitim Öğretim*, s. 194.

¹²⁵ Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C.1, İstanbul 1977, s. 82-86, Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara, 1984, s. 71.

Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Reisliği Makamı tesis edilmiştir. Bu kanunla Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde bütün cami, mescit, tekke ve zaviyelerin yönetimi ile imam-hatip, vaiz, şeyh müezzin-kayyım ve diğer görevlilerin tayin ve azillerine Diyanet İşleri Başkanlığı görevli kılınmıştır. Cami vakıflarının tamamı önce Başkanlığa daha sonra da yeni kurulan Vakıflar Umum Müdürlüğüne bağlanmıştır. 30 Kasım 1925’de türbe, tekke ve zaviyelerin kapanması Diyanet İşleri Reisliğinin yetki alanını daraltmıştır. Ayrıca ücretlerin çok düşük olması ve boşalan kadroların yerine atama yapılmaması bazı ciddi sıkıntılar doğurmuştur.

Bu sıkıntılı süreç 1960’lı yıllara kadar sürmüş ve 633 Sayılı Teşkilat Kanunu ile camilerin her türlü kontrol ve denetimi Diyanet İşleri Başkanlığına bırakılmıştır.

Günümüzde ise; camilerin açılması, idaresi ve kontrolü Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülmektedir.¹²⁶

Diyanet İşleri Başkanlığı 2005 Genelgesine göre; bütün camiler Başkanlığın izni ile ibadete açılır ve Başkanlıkça yönetilir. Cami ve mescitlerin yönetimi Başkanlığa devredildikten sonra usulüne göre müftülüklerce beraatları verilir. Hukuki ve hükmi şahıslar tarafından yapılan camiler Başkanlığa devredildikten sonra ibadete açılır, camilerin yönetimi İmam-Hatiplere bırakılır.¹²⁷

Bu süreç içerisinde özellikle de İslam’ın ilk dönemlerinden itibaren Osmanlı dönemine kadar camiler çok yönlü fonksiyonlar icra etmesine rağmen günümüzde camiler büyük oranda ibadet mekânı olarak fonksiyonlarını sürdürmektedir. Bunun yanı sıra özellikle de son dönemlerde alınan bazı tedbirler sayesinde Yaz Kur’an Kursları şeklinde yaygın din eğitimi faaliyetleri de yürütülmektedir.

Ayrıca hutbe, vaaz, sohbet ve cami dersleri şeklinde klasik irşat hizmetleri de cami aracılığıyla yerine getirilmektedir.

Bu yönü ile Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı M.Şevki Aydın’ın şu değerlendirmeleri dikkate değerdir: “Başkanlığımızın en önemli yaygın din eğitimi faaliyeti alanlarından biri camilerdir. Camilerde yapılan vaaz ve okunan hutbelerde vatandaşlarımız dini konularda aydınlatılmaya çalışılmakta ve onlara ihtiyaç duydukları dini bilgiler verilmektedir.”¹²⁸

¹²⁶ Önkal, Bozkurt, “Cami”, *DİA*, C. VII, s. 54.

¹²⁷ *Diyanet İşleri Başkanlığı 2005 Genelgesi*, Ankara, 2005, s. 11-12.

¹²⁸ M. Şevki Aydın, “Diyanet İşleri Başkanlığınca Yürütülen Eğitim Hizmetlerini Yeniden Düşünmek”, *Yarınlara İçin Düşünce Platformu*, Türk Milli Eğitim Sisteminde Din Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu, Ankara, 2004, s. 4.

Din eğitimi açısından düşünüldüğünde camiler, İslam Tarihi boyunca toplumun din eğitimi ihtiyacına büyük katkılar sağlamıştır. İlk dönemlerdeki çok fonksiyonlu yapılarını günümüze kadar sürdürememiş olsa da temel dini bilgilerin öğretildiği yegâne mekân olma rollerini sürekli korumuşlardır. Günümüzde de ibadetlerin yanı sıra bu alanlarda yaygın din eğitimi kurumlarından biri olarak işlevini sürdürmektedir.

2.2. Kur'an Kursları

Yüzyıllar boyunca İslam ilimlerinin öğretildiği merkezler, İslam medeniyetinin tamamlayıcı yönünü teşkil etmiş ve kendi alanları içerisinde bir boşluğu doldurmuşlardır. Bir eğitim kurumu olarak camiler merkezi konumlarını korumakla beraber bunlara ek olarak çeşitli eğitim kurumları ilk dönemlerden itibaren var olmuştur.

İslam'ın ilk dönemlerinde hicretten önce Darul-Erkam'ın yanı sıra bazı sahabelerin evlerinde Kur'an ve dini bilgilerle ilgili eğitim verildiği bilinmektedir. Ayrıca Medine Döneminde Mescid-i Nebevi'deki Suffe'nin ihtiyacı karşılamaması üzerine Medine'nin bazı mahallelerinde Daru'l-Kurra'lar açılmaya başlanmıştır. Rivayete göre Mahrame b. Nevfel'in evinin bir kısmı ve tamamı Kur'an öğretimine tahsis edilmiştir. Darul-Kurra denen bu eve Bedir savaşıdan bir süre sonra Medine'ye gelen Abdullah b. Ümmi Mektum misafir olmuştur. Sonradan cami dışı din eğitiminin ilk örneği olarak bu ev hatırlanacaktır. Ayrıca Medine'de peygamberimizin sağlığında açılan dokuz küçük mescit de aynı zamanda Darul-Kurra olarak kullanılmıştır.¹²⁹

Peygamberimiz zamanında başlayan Kur'an eğitimi faaliyeti dört halife döneminde de aynı hızla devam etmiş ve bu dönemde de "Kur'an" merkezli eğitim uygulamaları yapılmıştır.

Hiz. Ebu Bekir döneminde, Kur'an-ı Kerim'in Zeyd b. Sabit başkanlığındaki bir komisyon tarafından toplanması ve Hiz. Osman döneminde de hazırlanmış olan bu nüshanın İslam memleketlerine dağıtılması Kur'an eğitimi yönünden oldukça ileri bir gelişmedir.

¹²⁹ Mevlana Şibli, *Büyük İslam Tarihi*, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), C.I, Eser Neşriyat, İstanbul, 1977, s. 157, S. Hüseyin Nasr, *İslam ve Bilim*, (Çev. İlhan Kutluer), İnsan Yayınları, İstanbul 2006, s. 3, Selahattin Parlador, "Eğitim", *Asr-ı Saadette İslam*, (ed. Vecdi Akyüz), C.III, Beyan Yay., İstanbul, 2006, s. 19.

Emeviler döneminde ise; çocuklar için müstakil okullar açılmış, Hicri II. asırdan itibaren Kur'an eğitim ve öğretiminin yapıldığı "Daru'l-Huffaz" ve "Daru'l-Kuttap"lar inşa edilmek suretiyle İslam beldelerinde bu eğitim faaliyetlerine devam edilmiştir.¹³⁰

Günümüzde anlaşıldığı şekliyle ilk yatılı okullar Selçuklular Döneminde medreselerin yaygınlaşmasıyla ortaya çıkmışlardır. Buralarda temel dini bilgiler verilmekte ve Kur'an eğitimi yapılmaktaydı.¹³¹

Ayrıca bu dönemde ve Karamanoğulları zamanında "Darul-Hüffaz" adıyla kurulan medreseler sırf Kur'an okuma eğitim ve öğretimine tahsis edilen kuruluşlardır.

Osmanlı eğitim ve öğretiminde İhtisas Medreselerinin bir bölüme de yine Darul-Kurralardır. Öğrenciler burada yüksek seviyede tecvid ve kıraat ilimlerini öğrenirlerdi.

Osmanlı'lar döneminde zamanın ilk Darul-Kurrası Bursa'daki Ulu Cami'de kurulmuş, başına Yıldırım Beyazıt tarafından asrın büyük kıraat bilginlerinden sayılan İmam Cezeri Şam'dan davet edilerek getirilmiştir.

Yükselme devrinde Fatih, Kanuni ve sonraki dönemlerde açılan medreselerin Darul-Kurra bölümlerinde de Kur'an eğitimi ve öğretimine önem verilmiştir.¹³²

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde Darul-Kurra'lar 3 Mart 1924 tarih ve 430 Sayılı "Tevhit-i Tedrisat Kanunu"nın 2. Maddesi gereğince bütün diğer okullar gibi Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmak istenmiş ise de, zamanın Diyanet İşleri Başkanı Rifat Börekçi'nin bu kurumların birer ihtisas kurumu olduğu için "Diyanet İşleri Başkanlığı"na bağlı olarak öğretime devam etmesi gerektiği yolundaki ısrarı sonucu, "Kur'an Kursları"na dönüşerek varlıklarını devam ettirme imkânını elde etmişlerdir.¹³³ Fakat bu kurslar o dönem itibarıyla sayı olarak oldukça düşük bir seviyede idi. 1932-1950 yılları arasında Başkanlığın yürüttüğü Kur'an kursu hizmetleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.¹³⁴

¹³⁰ Komisyon, *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı*, s. 637.

¹³¹ R. A., Nicholson, *A Litarary History Of The Arabs*, Cambrrige University Press, Edinburg 1981, s. 32, İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklular Tarihi*, MEB. Yay., İstanbul, 1992, s. 115, Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul, 1997, s. 40.

¹³² Komisyon, *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı*, s. 638, Kazıcı, *Osmanlıda Eğitim ve Öğretim*, s. 57-63.

¹³³ Kazıcı, *Osmanlıda Eğitim ve Öğretim*, s. 134.

¹³⁴ Komisyon, *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı*, s. 638.

KUR’AN KURSLARINDAKİ GELİŞME (1932–1950)				
YIL	KURS SAYISI	ÖĞRETMEN SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI	
			ERKEK	KIZ
1932-33	9	9	232	-----
1934-35	19	11	231	25
1935-36	15	14	358	35
1936-37	16	14	372	37
1940-41	56	56	1380	309
1941-42	65	68	1369	394
1943-44	38	34	1081	471
1944-45	46	46	1520	433
1945-46	61	65	2021	444
1949-50	127	130	6403	2303

Tabloda görüldüğü gibi yaklaşık 20 yılda toplam 127 kurs varlık göstermiş ve buralardan toplam 8709 öğrenci mezun olmuştur. 1950’li yıllardan itibaren din eğitimi alanında büyük tartışmalar başlamış ve bu dönemden itibaren İlahiyat Fakülteleri, Yüksek İslam Enstitüleri ve İmam-Hatip Liselerinin açılışı ile ilgili büyük teşebbüslerde bulunulmuştur.

Bu dönemde özellikle Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki’nin teşebbüsleri ile bu süreç iyi bir şekilde değerlendirilmiş, birçok din eğitimi kurumu açılmış ve Kur’an kursları da bu süreç içerisinde yerini almıştır. Hem Anayasal hem de kanuni düzeyde bir güvenceye kavuşmuştur.

1982 Anayasasının 24. Maddesi Kur’an Kursları için bir yasal dayanak mahiyetindeydi. “Din ve Ahlak eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetiminde yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındakilerin eğitimi ve öğretimi ancak kişilerin kendi isteğine, küçüklerinde kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır.”¹³⁵

Bu Anayasa maddesinin uygulayıcısı mahiyetindeki 633 Sayılı Kanuna 4415 Sayılı Kanunla eklenen ek madde zorunlu din eğitimi dersleri alanı dışındaki konuları açıklamaktadır.

“İlk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri dışında Kur’an-ı Kerim ve mealini öğrenmek, hafızlık yapmak ve dini bilgiler almak isteyenlerden, İlköğretimi bitirenler için Diyanet İşleri Başkanlığı’nca Kuran Kursları açılır. Bu kurslardaki din eğitimi ve öğretimi, kişilerin kendi isteğine,

¹³⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 1982, s. 27.

küçüklerin de kanuni temsilcilerinin talebine bağlıdır. Ayrıca ilköğretim 5. Sınıfını bitirenler için tatillerde ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetiminde ve gözetiminde yaz Kur'an kursları açılır.”¹³⁶

Ayrıca 2000 yılında 23982 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren “Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları ile Öğretici Yurt ve Pansiyonları Yönetmenliği” Kur'an kurslarının çalışma alanlarını ve bütün işlemlerini belirlemiştir.¹³⁷

Günümüzde Kur'an Kursları Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olup temel olarak üç alanda hizmet vermektedir.

- a- Uzun Süreli Kur'an Kursları,
- b- Yaz Kur'an Kursları,
- c- Hafızlık Eğitimi.

Başkanlık bu temel faaliyetlerini yürütürken bazı temel ilke ve hedefler belirlemiştir.

Bu kursların hedefi öğrencilerin:

- 1- İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'i doğru ve usulüne uygun olarak okuyabilmelerini sağlamak,
- 2- İbadetlerini yerine getirebilecek yeterlilikte Kur'an ezberine sahip olabilmelerini sağlamak,
- 3- Ezber yeteneği bulunması ve istekli olmaları halinde hafızlık yapmalarına yardımcı olmak,
- 4- İbadetlerle ilgili bilgilerini davranışa dönüştürmek,
- 5- Kur'an-ı Kerim'i mealinden okuyabilme alışkanlığını kazanabilmelerine ve ondan, yaşanan hayata ilişkin prensipler çıkarabilmelerine yardımcı olmak,
- 6- Hz. Peygamberin yaşantısında değerler üretebilmelerine yardımcı olmaktır.

Bunların dışında Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an kurslarındaki faaliyetlerle ilgili olarak belirlediği genel ilkeler şunlardır.

¹³⁶ 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, Ek Madde 3- (Ek: 22/07/1999, 4415/1 md.).

¹³⁷ *Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur'an Kursları ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmenliği ve Kur'an Kursları Yönergesi*, Ankara, 2002, s. 1-5, 1980'li yıllarda yapılan tartışmalar için Bkz. *Milli Eğitim Bakanlığı, Din Eğitimi Çalışma Grubu*, Ankara, 1981, s. 60-75, *Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi Hakkında Rapor*, Ankara, 1981, s. 40-49.

1- Kur'an kurslarını örgün eğitime alternatif kılmaksızın, Milli Eğitimin temel hedeflerine uygun olarak sevgi merkezli anlayışa sahip, öğrenci merkezli yöntemleri izleyen, dini davranış geliştirme hedefli, özgürleştirici öğrenme ve öğretme ortamlarına sahip, sorgulayıcı yaklaşımı benimseyen bir anlayışa kavuşturmak.

2- Eğitim öğretim süresi boyunca Anayasanın laiklik ilkesini daima göz önünde bulundurup, din, vicdan, düşünme ve ifade özgürlüğü ile çelişen etkinliklere yer vermemek.

3- Kur'an kurslarını toplumumuzun din eğitim ihtiyacını karşılayan, yalnızca Kur'an okumayı öğreten değil topluma gerçek anlamda din eğitimi veren işlevsel ve çağdaş kurumlar haline getirmek.¹³⁸

2.2.1. Uzun Süreli Kur'an Kursları

Kur'an kursları, örgün eğitimde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ile genel bir dini anlayış kazanan bireylere, İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'i doğru ve usulüne uygun okumayı öğrenme imkânı veren, ibadetleri yerine getirebilecek yeterlikte Kur'an ezberlemelerine yardımcı olan ve temel dini bilgiler eğitimi veren 32 hafta süreli kurslardır.

Bu kurslarda, yukarıda belirtilen eğitimlerin yanı sıra, öğrencilerin kendisiyle ve toplumla barışık ve özgüven sahibi olmalarını sağlayan, milli birlik ve beraberliği, sevgi, saygı ve dostluk bağlarını güçlendiren, vatan, millet, bayrak, sancak, şehitlik ve gazilik gibi milli değerleri kazandıran bilgi ve ahlak eğitimi de verilmektedir.

Toplumu din konusunda aydınlatmakla yükümlü olan Başkanlık, din eğitimi faaliyetlerinin önemli bir kısmını Kur'an kursları aracılığıyla yürütmekte ve halkın yaygın din eğitimi ihtiyaçlarına ilişkin taleplerini yürütmekte olduğu Kur'an kursu hizmetleri ile karşılamaya çalışmaktadır.

Başkanlık tarafından Kur'an kurslarında yürütülen din eğitimi ve öğretimi faaliyetlerinin daha etkin ve verimli hale getirilmesi için son yıllarda yeniden yapılandırma çalışmalarına ağırlık verilmiştir.

Bu çerçevede; belirlenen eğitim ilke ve hedefleri doğrultusunda yeni bir eğitim anlayışı benimsenmiştir. Yeni eğitim anlayışına uygun olarak hazırlanan "Kur'an Kursları Öğretim Programı" 2005 yılında uygulamaya konulmuştur.

¹³⁸ <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dinegitimi/dinegitimi.asp>,18.12.2009.

Kur'an kurslarında takip edilmek üzere hazırlanan ve uygulamaya konulan öğretim programına uygun olarak İncim, İbadetim, Peygamberim, Ahlakım adlı ders kitapları ile Kur'an-ı Kerim'i hatasız ve daha kolay öğrenmelerine katkıda bulunmak amacıyla interaktif CD'li yeni bir Elifba hazırlanmış, basımları yapılmış ve tüm Kur'an kurslarına ücretsiz dağıtımları gerçekleştirilmiştir.

Kur'an kursu öğreticilerinin yeni eğitim anlayışına ve yeni programa göre eğitimlerine ağırlık verilmiş, bu çerçevede her ilden formatör Kur'an kursu öğreticisi seçilerek özel eğitimden geçirilmiş, bunlar aracılığıyla diğer öğreticilerin eğitimlerine ve hizmetlerine rehberlik edilmiştir.

Kur'an kursu öğreticilerinin eğitimi kapsamında, Başkanlık tarafından din eğitimi anlayışını öğreticilere uygulamalı olarak göstermeyi amaçlayan Görsel-İşitsel Materyal Seti I hazırlanmıştır.

Kur'an Kursu Sayıları

Eğitim Öğretim Yılı	Açık Kur'an Kursu Sayısı
2000-2001	3368
2001-2002	3364
2002-2003	3852
2003-2004	4322
2004-2005	4447
2005-2006	4951
2006-2007	6033
2007-2008	7036
2008-2008	7657

Öğrenci Sayıları¹³⁹

Eğitim Öğretim Yılı	Kur'an Kurslarına Katılan Öğrenciler		
	Bay	Bayan	Toplam
2000–2001	13956	76397	90353
2001–2002	17364	86745	10104
2002–2003	16982	101353	118335
2003–2004	16729	117677	134406
2004–2005	17891	137394	155285
2005–2006	19588	164768	184356
2006–2007	19566	210707	230273
2007–2008	21934	228039	249973
2008-2009	23015	245721	268736

2.2.2. Yaz Kur'an Kursları

Yaz Kur'an kursları, en az ilköğretim 5. sınıfı bitirmiş olan öğrencilere yönelik olarak “Kur'an-ı Kerim'i ve mealini öğrenebilmeleri, dini bilgilerini geliştirebilmeleri amacıyla” Mili Eğitim Bakanlığı'nın denetim ve gözetiminde, yaz aylarında camiler, Kur'an kursları ve belirlenen diğer mekânlarda açılan 2 ay süreli kurslardır. Bu kurslara kayıtlar, ilk ve orta öğretim kurumlarının yılsonu tatiline girdiği ilk hafta yapılır, ikinci haftadan itibaren de öğretime başlanır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, uzun yıllardan beri devam eden Yaz Kur'an kurslarında 2005 yılından itibaren yeniden yapılandırma çalışmalarına başlamıştır. Bu bağlamda;

Belirlenen eğitim ilke ve hedefleri doğrultusunda yeni bir eğitim anlayışı benimsenmiştir.

Yaz Kur'an kurslarına devam eden öğrencilerin eğitim ihtiyaçları, eğitimin süresi, öğrenci velilerinin tatil programları, eğitimin etkin ve verimli bir şekilde yürütülebilmesi vb. etkenler dikkate alınarak Yaz Kur'an kurslarında “kurlu sistem”e geçilmiştir.

¹³⁹ <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dinegitimi/dinegitimi>. 25.12.2009.

Kur sisteminin uygulanabilirliğini sağlamak amacıyla Yaz Kur'an Kurslarında “dönem esası” benimsenmiş ve kurslar üçer haftalık üç dönem halinde düzenlenmeye başlanmıştır.

Kur esasına göre hazırlanan “Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programı” 2005 yılında uygulamaya konulmuş ve basılarak bütün öğretmenlere ulaştırılmıştır.

Söz konusu programların, öngörülen yeni eğitim anlayışına göre etkin ve verimli biçimde uygulanabilmesi için öğretmenlerin eğitimi bağlamında materyal geliştirme çalışmaları başlatılmış ve Yaz Kur'an Kursları için;

- “Yaz Kur'an Kursları Öğretici Kılavuzu”,
- “Dinimizi Öğreniyoruz” öğretici kitabı,
- “Görsel-İşitsel Materyal Seti II” geliştirilmiştir.

Yaz Kur'an Kurslarında görev alacak personelin tamamı, 2005 yılından itibaren her yıl Haziran ayında mahallinde bir hafta süreli hizmet içi eğitim seminerine alınmaktadır.

Bu çerçevede, taşra teşkilatında görev yapan tüm personele yönelik olarak iki kez, bizzat Diyanet İşleri Başkanının katılımıyla canlı yayınlı uzaktan eğitim programı gerçekleştirilmiştir.

“Dinimizi Öğreniyoruz” öğrenci kitabı bu program çerçevesinde ilk defa hazırlatılarak basımı ve dağıtımı yapılmıştır.

Yaz kurslarında görev alan din hizmetleri personeline Bakanlar Kurulu Kararı ile 01.07.2005 tarihinden itibaren ek ders ücreti ödenmeye başlanmıştır.

Sayısal Bilgiler ¹⁴⁰

Eğitimin Yapıldığı Yıl	Yaz Kur'an Kurslarına Katılan		
	Erkek	Kız	Toplam
2000	364010	351163	715173
2001	461441	503532	964973
2002	532963	486822	1019785
2003	571566	550215	1121781
2004	503148	503851	1006999
2005	634318	668771	1303089
2006	754475	728974	1483449
2007	709525	694805	1404330
2008	921320	878754	1800074

¹⁴⁰ <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dinegitimi/dinegitimi>, 25.12.2009.

2.2.3. Hafızlık Eğitimi

Kur'an-ı Kerim eğitimi, onu yüzüne okumayı öğrenmekten, getirdiği mesajı farklı boyutlarda anlamaya kadar çok geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Kur'an-ı Kerim'i baştan sona ezberlemeyi ifade eden hafızlık eğitimi de bu kapsam içinde önemli bir yer tutmaktadır.

Hafızlık eğitimi, tarihsel süreç içinde zamanla sistemleştirilmiş ve bu eğitim için özel kurumlar oluşmuştur. Darulhuffazlar, darulkurrallar hafızlık yanında kıraat bilgi ve becerisinin de öğrencilere kazandırıldığı kurumlar olmuştur. Günümüzde ise hafızlık eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığınca Kur'an kursları vasıtasıyla verilmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, bugünün şartları ve imkânları çerçevesinde, kökeni Hz. Peygamber zamanına kadar dayanan ve kültürümüzde de bir gelenek haline gelmiş olan hafızlık eğitimini daha etkin ve verimli bir hale getirmek, kalitesini yükseltmek amacıyla yeni bir anlayış ve uygulamayı yürürlüğe koymak için çalışmalar başlatmıştır. Bu çalışmalar çerçevesinde hafızlık eğitim-öğretim hizmetlerinin, az sayıda öğrenciyle küçük yerleşim yerleri yerine, merkezî konumda bulunan, fizikî açıdan gerekli donanımına sahip kurslarda ve hizmetin gerektirdiği yeterliğe sahip öğretmenler tarafından yürütülmesine gayret edilmektedir.

Ayrıca, diğer Kur'an kursu programları gibi Hafızlık Eğitimi Programının da, çağdaş eğitim bilimlerinin verilerinden yararlanılarak hazırlanması amacıyla bir komisyon oluşturulmuştur. Bilimsel bir yaklaşımla hazırlanacak bu program, hafızlık geleneğinin güncelleştirilmesine ve bu eğitimin sistemleştirilmesine kılavuzluk edecektir. Bu program, Kur'an ezberleme yanında, öğrenci merkezli bir din eğitimini ön gördüğünden öğrencinin bilişsel ve duyuşsal gelişimine de katkı sağlamayı ön görmektedir.¹⁴¹

¹⁴¹ <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dinegitimi/dinegitimi.asp>, 18.12.2009.

Sayısal Bilgiler ¹⁴²

Yılı	Hafızlık Belgesi Alan		
	Bay	Bayan	Toplam
2000	2734	1558	4292
2001	1442	1478	2920
2002	827	1049	1876
2003	597	820	1417
2004	678	876	1554
2005	721	987	1708
2006	802	1024	1826
2007	850	1224	2074
2008	1039	1325	2364
TOPLAM	9690	10341	20031

2.3. Eğitim Merkezleri

Eğitim Merkezleri Diyanet İşleri Başkanlığı taşra teşkilatı içerisinde oluşturulan ve personelin eğitim hizmetlerini sağlayan eğitim kurumlarıdır.

Eğitim Merkezleri temel olarak İhtisas Kursları ile hizmet öncesi ve hizmet içi kursları düzenleyen kurumlar olarak düzenlenmiştir.

14.07.1965 Tarih ve 657 Sayılı Devlet Memurları Kanununun 214 ve 215. Maddeleri “Hizmet içi Eğitim” esasını getirmiş; 216–221. Maddeleri de bu eğitim için kurumların kendi ihtiyaçlarını gidermek üzere “Eğitim Merkezleri Açabileceklerini” hükme bağlanmış ve aynı maddeler de bu işin nasıl yapılacağı, nasıl yürütüleceğini belirtmiştir. 657 Sayılı Kanundan yaklaşık iki hafta önce çıkarılan 02.07.1965 tarih ve 633 Sayılı “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun” da eğitim konusuna yer vermiştir. Bu kanunun 6. Maddesinde din hizmetleri ve din görevlileri olgunlaştırma dairesi öngörülmüş ve olgunlaştırma dairesi bünyesinde bir “Eğitim Müdürlüğü” oluşturulmuştur.¹⁴³

¹⁴² <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dinegitimi/dinegitimi>, 25.12.2009.

¹⁴³ Komisyon, *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı*, s. 662, Diyanet İşleri Başkanlığı Mevzuatı, Ankara, 1989, s. 1-3. ve www.diyanet.gov.tr/dinegitimi, 18.12.2009.

Bahsi geçen Teşkilat Kanununun çıkmasından itibaren personelin istenilen düzeyde eğitilmesine yönelik bir ihtiyaç kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Bu anlamda Bolu’da, İlim Yayma Cemiyeti tarafından yaptırılan yetersiz bir binada, düzenli sayılabilecek bir hizmet içi eğitim başlatılmıştır. Bu hizmet içi eğitim kurslarında eğitim verecek personelle ilgili olarak ciddi bir sıkıntı ortaya çıkmış ve öncelikli olarak bu tür yerlerde eğitim verecek yeterli öğretmenlere ihtiyaç duyulmuştur. Bunun doğal bir sonucu olarak 20 Ocak 1976 yılında İstanbul’da Haseki Eğitim Merkezi açılmıştır.

Bu süreç içerisinde Başkanlığın kendi personeline yönelik eğitim hizmetleri temel olarak iki alanda öne çıkmaktadır. Bunlar hizmet içi ve hizmet öncesi eğitim faaliyetleridir.

2.3.1. Hizmet Öncesi Eğitim Faaliyetleri

İhtisas Eğitim Merkezleri dışında Elazığ, Ankara, Antalya, Bolu, İzmir, Kastamonu, Manisa, Tekirdağ, Şanlı Urfa, Van ve Samsun olmak üzere 11 Eğitim Merkezi bulunmaktadır. Bu Eğitim Merkezlerinde temel olarak bölgesel Tashih-i Huruf Kursları, göreve yeni başlayanlara yönelik eğitim kursları ve hizmet içi eğitim kursları düzenlenmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı Aday Memurlarının Yetiştirilmelerine Dair Yönetmelik, Hizmete Hazırlık Eğitiminin ilk defa göreve başlayanlara uygulanmak üzere temel, hazırlayıcı ve uygulamalı (staj) eğitim olmak üzere üç aşamada gerçekleşmesini ön görmüştür.

Bu doğrultuda 2005 yılında belirlenen personel yeterlikleri dikkate alınarak hazırlanan Hizmete Hazırlık Eğitimi Programı, göreve yeni başlayacak olan personelin görevlerini etkin ve verimli bir şekilde gerçekleştirebilmeleri için alan bilgisinin yanı sıra, uygulama becerisini de geliştirmeyi hedeflemektedir.

Din hizmetleri personeli için Hizmete Hazırlık Eğitiminde yeniden bilgilendirme değil, bilgisini kendi mesleğinin incelikleri için de kullanabilen ve geliştirebilen, analitik ve eleştirel düşünme yeteneğine sahip din hizmetleri personeli yetiştirme yaklaşımı benimsenmiştir. Bu amaçla, İslam Bilimleri, Din Eğitimi, Psikoloji, İletişim, Yönetim vb. farklı sosyal disiplinlerin verilerinden hareketle din hizmetliliği görevine uygun bir özel öğretim programı oluşturulmuştur.¹⁴⁴

¹⁴⁴ Komisyon, *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı*, s. 663.

Hizmete hazırlık eğitimlerine; 2005’de 5174, 2006’da 3419, 2007’de 3672 ve 2008’de 2894 olmak üzere dört yıl içerisinde toplam 15159 personel katılmıştır.¹⁴⁵

2.3.2. Hizmet içi Eğitim Faaliyetleri

2.3.2.1. Uzun Süreli Hizmet içi Kursları

Başkanlık teşkilatında görev yapacak nitelikli elemanlar yetiştirmek amacıyla yürütülen eğitim faaliyetlerinden biri de Başkanlığa bağlı beş eğitim merkezinde sınavla seçilen ve dini yüksek öğrenim görmüş personele yönelik olarak düzenlenen Hizmet İçi Eğitim İhtisas Kurslarıdır.

2.3.2.1.1. İhtisas Kursları

Diyanet İşleri Başkanlığınca, din hizmetlerini yürüten personelin mesleki bakımından daha iyi yetişmelerini sağlamak, verimliliklerini artırmak ve başta Kur’an-ı Kerim olmak üzere tefsir, hadis, fıkıh gibi temel dini kaynaklara doğrudan başvurma yeteneğini elde etmelerini temin etmek amacıyla “Hizmet İçi Eğitim İhtisas Kursları” başlatılmıştır. Bu kursların açılış gayesi şöyle belirlenmiştir:

Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilatında çalışan din hizmeti personelinin mesleki bakımından daha iyi yetişmesini sağlamak, verimliliklerini artırmak, daha ileri görevlere hazırlamak ve başta Kur’an-ı Kerim olmak üzere tefsir, hadis, fıkıh gibi temel kaynaklara doğrudan başvurma yeteneğini elde etmelerini temin etmek, böylece dini konularda toplumumuzun ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte mütehassıs elemanları yüksek seviyede din alimlerini yetiştirmektir.

Bugün itibariyle otuz yıllık bir geçmişi olan Eğitim Merkezi İhtisas Kurslarının ilk açılışından bugüne kadar hedeflerinde, programlarında, sürelerinde ve fiziki yapılarında birtakım değişiklikler yapılmış, sayıları arttırılmış ve sonuç olarak bir gelişim gözlenmiştir. Ancak bunun yanında kursların günün değişimine, beklentilerine ve ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde, eğitim süresi uzatılmadan, müfredattaki Arapça ve Temel İslâm Bilimleri ile ilgili yapı korunarak, kursiyerlere yeni açılımlar ve öngörüler sağlayacak, problem çözücü yönlerini geliştirecek, onları düşünme ve muhakemeye sevk edecek bir eğitim anlayışına kavuşturulması hedeflenmektedir.

¹⁴⁵ <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dinegitimi/dinegitimi>, 25.12.2009.

Bu kurslara, İlahiyat Fakültesi mezunu olup aynı zamanda D.İ.B.'nda görev yapmakta olan personel arasından, yapılan sınavla kursiyer alınmaktadır. Süresi otuz ay olan kursların ilk dokuz aylık dönemi hazırlık, geriye kalan yirmi bir aylık dönemi ise ihtisas dönemi olarak değerlendirilmektedir. Hazırlık döneminde, Arapça dersleri Nahiv, Sarf, edebi metinlerin tercümesi ve Muhadese ağırlıklı olarak okutulmaktadır. Ayrıca bu dönemde Kur'an-ı Kerim ve Meal dersleri de verilmektedir. İhtisas döneminde ise Tefsir, Hadis ve Fıkıh dersleri ağırlıklı bir yer işgal etmektedir. Bununla birlikte Kelam ve Belagat gibi derslerde okutulmaktadır. Kursu başarıyla bitirenler öncelikle müftü ve vaiz olarak istihdam edilmektedir.¹⁴⁶

İhtisas Kursları Sayısal Verileri ¹⁴⁷

(Tamamlanan kurslar)

İHTİSAS KURSUNUN				
Düzenlendiği Yer	Dönemi	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Kursiyer Sayısı
İSTANBUL PENDİK HASEKİ EĞİTİM MERKEZİ Açılış tarihi 20 Ocak 1976	1. Dönem	20.01.1976	06.06.1978	49
	2. Dönem	18.09.1978	18.09.1980	51
	3. Dönem	15.12.1980	15.02.1983	53
	4. Dönem	02.08.1983	20.01.1986	51
	5. Dönem	08.09.1986	09.03.1989	29
	6. Dönem	12.01.1988	12.06.1990	23
	7. Dönem	12.12.1988	05.06.1991	12
	8. Dönem	23.10.1989	23.04.1992	13
	9. Dönem	19.11.1990	13.05.1993	14
	10. Dönem	20.04.1992	12.08.1994	19
	11. Dönem	29.03.1994	02.08.1986	29
	12. Dönem	21.08.1995	31.07.1997	26
	13. Dönem	09.09.1996	29.07.1998	25
	14. Dönem	06.10.1997	30.07.1999	24
	15. Dönem	07.09.1998	14.07.2000	35
	16. Dönem	06.09.1999	06.03.2002	49
	17. Dönem	18.09.2000	18.03.2003	35
	18. Dönem	16.12.2002	30.07.2004	25
	19. Dönem	16.12.2002	10.06.2005	68
	20. Dönem	22.09.2003	22.03.2006	41
	21. Dönem	07.11.2005	07.05.2008	61
TOPLAM MEZUN SAYISI				732

¹⁴⁶ Komisyon, *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı*, s. 663, Mustafa Kara, Hizmet içi Eğitim İhtisas Kurslarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi, Bursa, 2006, s. 2-3.

¹⁴⁷ <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dinegitimi/dinegitimi>, 25.12.2009.

KONYA SELÇUK EĞİTİM MERKEZİ Açılış tarihi 26 Ekim 1989	1. Dönem	01.10.1990	30.07.1993	12
	2. Dönem	28.10.1991	01.07.1994	6
	3. Dönem	30.11.1992	27.10.1995	7
	4. Dönem	12.01.1994	28.07.1996	14
	5. Dönem	05.06.1995	26.12.1997	18
	6. Dönem	09.09.1996	31.07.1998	27
	7. Dönem	06.10.1997	30.07.1999	28
	8. Dönem	07.09.1998	28.07.2000	27
	9. Dönem	06.09.1999	06.03.2002	48
	10. Dönem	18.09.2000	18.03.2003	43
	11. Dönem	17.09.2001	17.03.2004	57
	13. Dönem	24.03.2003	24.12.2004	19
	12. Dönem	07.10.2002	30.03.2005	48
	14. Dönem	22.09.2003	22.03.2006	26
	15. Dönem	20.09.2004	20.03.2007	51
	16. Dönem	07.11.2005	07.05.2008	60
	TOPLAM MEZUN SAYISI			
TRABZON AKÇAABAT DARICA EĞİTİM MERKEZİ Açılış Tarihi 30 Ekim 2000	1. Dönem	30.10.2000	30.04.2003	21
	2. Dönem	07.10.2002	30.03.2005	29
	3. Dönem	22.09.2003	22.03.2006	29
	4. Dönem	20.09.2004	20.03.2007	21
	5. Dönem	07.11.2005	07.05.2008	38
	TOPLAM MEZUN SAYISI			
ERZURUM MEHMET NURİ YILMAZ EĞİTİM MERKEZİ Açılış Tarihi 07 Şubat 2000	1. Dönem	07.02.2000	14.08.2002	16
	2. Dönem	30.10.2000	30.04.2003	37
	3. Dönem	07.10.2002	30.03.2005	42
	4. Dönem	22.09.2003	22.03.2006	26
	5. Dönem	20.09.2004	20.03.2007	42
	6. Dönem	07.11.2005	07.05.2008	39
	TOPLAM MEZUN SAYISI			
KAYSERİ EĞİTİM MERKEZİ Açılış Tarihi 07 Ekim 2002	1. Dönem	07.10.2002	30.03.2005	50
	2. Dönem	22.09.2003	22.03.2006	40
	3. Dönem	20.09.2004	20.03.2007	20
	4. Dönem	07.11.2005	07.05.2008	33
	TOPLAM MEZUN SAYISI			
GENEL TOPLAM				1706

(Devam eden kurslar)

Düzenlendiği Yer	Dönemi	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Kursiyer Sayısı
İSTANBUL PENDİK HASEKİ EĞİTİM MERKEZİ	22. Dönem	06.11.2006	20.07.2009	49
	23. Dönem	13.10.2008	13.02.2011	50
	TOPLAM DEVAM EDEN SAYISI			99
KONYA SELÇUK EĞİTİM MERKEZİ	17. Dönem	06.11.2006	20.07.2009	39
	18. Dönem	05.11.2007	05.05.2010	39
	19. Dönem	13.10.2008	13.02.2011	21
	TOPLAM DEVAM EDEN SAYISI			99
TRABZON AKÇAABAT DARICA EĞİTİM MERKEZİ	6. Dönem	06.11.2006	20.07.2009	19
	7. Dönem	05.11.2007	05.05.2010	20
	TOPLAM DEVAM EDEN SAYISI			39
ERZURUM MEHMET NURİ YILMAZ EĞİTİM MERKEZİ	7. Dönem	06.11.2006	20.07.2009	32
	8. Dönem	05.11.2007	05.05.2010	36
	9. Dönem	13.10.2008	13.02.2011	18
	TOPLAM DEVAM EDEN SAYISI			86
KAYSERİ EĞİTİM MERKEZİ	5. Dönem	06.11.2006	20.07.2009	40
	6. Dönem	05.11.2007	05.05.2010	20
	7. Dönem	13.10.2008	13.09.2010	18
	TOPLAM DEVAM EDEN SAYISI			78
GENEL TOPLAM				401

İlk on ayda sadece Arap dili ve grameri üzerinde durulur. Sarf-Nahiv dersleri ile Arapça'yı pratik olarak konuşmaya yönelik pratik Arapça konuşma dersleri verilir. Ayrıca belagat yani beyan, meani ve bedii dersleri okutulur. Bu dönemin sonunda kursiyerler Arapça olarak tahrir edilen dersleri anlayacak ve kendi isteklerini Arapça olarak anlatabilecek bir seviyeye gelebilirler. Kalan 20 aylık dönem de; Tefsir, Tefsir Usulü, Hadis, Hadis Usulü, Fıkıh, Fıkıh Usulü, Feraiz, Akaid gibi temel İslam ilimleri üzerinde durulur.

2007 yılında İhtisas Eğitim Programları üzerinde bazı köklü değişikliklere gidilmiş, fakat temel konular yukarıda belirtildiği gibi kalmıştır.¹⁴⁸

¹⁴⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı, *İhtisas Eğitim Programı*, Ankara, 2007, <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dinegitimi/dinegitimi.asp>, 18.12.2009.

Yeni dönemde ihtisas eğitim programı Hazırlık dönemi hariç, 12'şer haftalık 6 dönemden oluşmaktadır. İlk beş dönem haftada 24 saat, son dönem ise yoğunluğu dikkate alınarak 22 saat olarak planlanmış olup, toplam 1706 saat ders ön görülmüştür.

Program;

1- Tefsir, (Tarih ve Usul, Klasik Metinler, Meal)

2- Hadis, (Tarih ve Usul, Klasik Metinler, Tahlil ve Tenkid, Anlama ve Yorum,

3- Fıkıh, (Giriş, Usul, Klasik Metinler, Makasıd Teorisi, Genel ve Özel Kaideler, Mukayeseli Metinler, Güncel Problemler, Fetva Usulü)

4- İslam Düşüncesi, (Mantık, Akaid-Kelam, Klâsik Metinler, Ahlâk ve Tasavvuf)

5- Din, İletişim, Eğitim, (Dinler ve Dini Akımlar, İletişim ve Dini Rehberlik, Yaygın Din Eğitimi) olmak üzere toplam 5 temel alandan oluşmaktadır. Her alan farklı alt dallar(dersler) şeklinde programa yerleştirilmiştir.

Yapılan bu değişiklikler ve genel anlamda İhtisas Eğitim Programı derslere göre aşağıda çıkartılmıştır.¹⁴⁹

¹⁴⁹ http://www.diyenet.gov.tr/turkish/dinegitimi/w/ihtisasegitimi_programi.doc, 25.12.2009.

YENİ İHTİSAS PROGRAMI						
ALANLAR	1. DÖNEM	2. DÖNEM	3. DÖNEM	4. DÖNEM	5. DÖNEM	6. DÖNEM
1. TEFSİR (372 Saat)	Tefsir : Tarih ve Usul 12x4=48	Kur'an Meali I 12x2=24	Kur'an Meali II 12x2=24	Kur'an Meali III 12x2=24	Kur'an Meali IV 12x2=24	Kur'an Meali V 12x2=24
	Tefsir : Klasik Metin I 12x2=24	Tefsir : Klasik Metin II 12x3=36	Tefsir : Klasik Metin III 12x3=36	Tefsir : Klasik Metin IV 12x3=36	Tefsir : Klasik Metin V 12x3=36	Tefsir : Klasik Metin VI 12x3=36
2. HADİS (360 Saat)	Hadis : Tarih ve Usul I 12x2=24	Hadis : Tarih ve Usul II 12x2=24	Hadis : Tahlil ve Tenkid I 12x3=36	Hadis : Tahlil ve Tenkid II 12x3=36	Hadis : Anlama ve Yorum I 12x3=36	Hadis : Anlama ve Yorum II 12x3=36
	Hadis : Klasik Metin I 12x3=36	Hadis : Klasik Metin II 12x3=36	Hadis : Klasik Metin III 12x2=24	Hadis : Klasik Metin IV 12x2=24	Hadis : Klasik Metin V 12x2=24	Hadis : Klasik Metin VI 12x2=24
3. FİKİH (708 Saat)	Fıkah İlimine Giriş 12x4=48	Fıkah : Usul I 12x4=48	Fıkah : Usul II 12x2=24	Fıkah : Usul III 12x2=24	Fıkah : Makâsıd 12x2=24	Fıkah : Genel ve Özel Kaideler 12x4=48
	Fıkah : Klasik Metin I 12x5=60	Fıkah : Klasik Metin II 12x6=72	Fıkah : Klasik Metin III 12x4=48	Fıkah : Klasik Metin IV 12x4=48	Fıkah : Klasik Metin V 12x4=48	Fıkah : Klasik Metin VI 12x4=48
			Fıkah : Mukayeseli Metinler 12x4=48	Fıkah : Güncel Problemler I 12x4=48	Fıkah : Güncel Problemler II 12x4=48	Fıkah : Fetva Usulü 12x2=24
4. İSLAM DÜŞÜNCEİ (192 Saat)	İslâm Düşüncesi : Mantık ve Eleştirel Düşünme 12x4=48	İslâm Düşüncesi : Akaid-Kelam-I 12x4=48	İslâm Düşüncesi : Akaid-Kelam-II 12x4=48	İslâm Düşüncesi : Klasik Metin 12x2=24	İslâm Düşüncesi : Ahlâk ve Tasavvuf 12x2=24	
5. DİN İLE TİŞİM, EĞİTİM (72 Saat)				Dinler ve Dinî Akımlar 12x2=24	İletişim ve Dini Rehberlik 12x2=24	Yaygın Din Eğt. 12x2=24
Toplam 1704 Saat	Tefsir 6 saat Hadis 5 saat Fıkah 9 saat İsl. Düş. 4 saat Toplam 24 saat	Tefsir 5 saat Hadis 5 saat Fıkah 10 saat İsl. Düş. 4 saat Toplam 24 saat	Tefsir 5 saat Hadis 5 saat Fıkah 10 saat İsl. Düş. 4 saat Toplam 24 saat	Tefsir 5 saat Hadis 5 saat Fıkah 10 saat İsl. Düş. 2 saat Din.İl. Eğt. 2 saat Toplam 24 saat	Tefsir 5 saat Hadis 5 saat Fıkah 10 saat İsl. Düş. 2 saat Din.İl. Eğt. 2 saat Toplam 24 saat	Tefsir 5 saat Hadis 5 saat Fıkah 10 saat Din.İl. Eğt. 2 saat Toplam 22 saat

Program hazırlanırken;

1- Kursiyerin kendisine sunulan bilgileri ezberleyerek, edilgen bir biçimde öğrenmeye çalışması yerine, öğrenme-öğretme sürecine aktif olarak katılması benimsenmiştir.

2- Kursiyerlerin, Öğretim programı vasıtasıyla edindikleri bilgi ve becerileri güncelleştirmeleri ön görülmüştür.

3- Her öğrenme alanı kursiyerin edinmesi gereken temel bilgilerin yanı sıra, güncel hayatla da ilişkilendirilmeye çalışılmıştır.

4- Programda kursiyerin din görevliliği hizmetini en güzel şekilde yapabilmesi için bunu sağlayacak temel becerileri kazanması amaçlanmıştır.

5- Programdaki öğrenme alanları kursiyerin zihinsel ve sosyal yetenek ve becerilerini geliştirmeye yönelik yapılandırılmıştır.

6- Kursiyerlerin bağımsız olarak öğrenme, çeşitli araştırma teknikleriyle bilgiye ulaşma, değerlendirme, sorgulama ve yorumlama yeteneklerini getirebilmeleri için sınıf içi etkinliklerin yanı sıra sınıf dışı etkinliklere de yer verilmiştir.

7- Ölçme ve Değerlendirme sürecinin mümkün olduğunca objektif olması için, öğrenme alanlarının genel kazanımları ve ünite açıklamaları, yararlanılabilecek kaynaklar ve ilgili açıklamaların çerçeve halinde verilmesi metodu benimsenmiştir.¹⁵³

Bu programla kursiyerlerin İslam'ın asıl kaynaklarına bizzat ulaşabilmeleri ve elde ettikleri bilgiyi bağımsız olarak yorumlayabilmeleri amaçlanmaktadır. Zira İhtisas eğitim merkezleri İmam-Hatip ve İlahiyat Fakültelerinin temel dini kaynaklara ulaşma hususunda çok önemli bir boşluğu doldurduğu konusu sürekli olarak ilgili çevreler tarafından dile getirilmektedir.¹⁵⁰

2.3.2.1.2. Aşere-Takrip-Tayyibe (Kıraat) Kursları

Başkanlık, hem geleneğimizin bir parçası olan Kıraat ilminin yaşatılması ve geliştirilmesi hem de cami hizmetlerini yürüten personelin, özellikle Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun, doğru ve güzel okumalarını, Kıraat ilmi hakkında bilgi ve beceri sahibi olmalarını, vatandaşlarımıza daha etkin ve verimli bir din hizmeti sunmalarını sağlamak amacıyla "Aşere Takrib ve Tayyibe Kursları" düzenlemektedir.

¹⁵⁰ <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dinegitimi/dinegitimi.asp>, 18.12.2009, Diyanet İşleri Başkanlığı, *İhtisas Eğitim Programı*, Ankara, 2007.

Aşere Takrib ve Tayyibe Kursları, ilk defa 1976 yılında İstanbul Haseki Eğitim Merkezinde düzenlenmiştir. Daha sonra 1988’de Ankara, 1993’de Eskişehir, 2000’de İstanbul (Fatih ve Üsküdar) ve 2005’de Konya Müftülükleri bünyesinde bu kurslar açılmıştır.

Sayısal Bilgiler: ¹⁵¹

İSTANBUL PENDİK HASEKİ EĞİTİM MERKEZİ			
Dönemi	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Katılan Personel Sayısı
1. Dönem	31.03.1976	01.07.1979	19
2. Dönem	12.05.1980	12.05.1983	16
3. Dönem	10.10.1983	10.10.1986	33
4. Dönem	15.06.1987	15.06.1990	23
5. Dönem	21.01.1991	21.01.1994	23
6. Dönem	21.08.1995	21.08.1998	7
7. Dönem	21.09.1998	21.09.2001	14
8. Dönem	21.01.2002	21.01.2005	31
9. Dönem	21.11.2005	21.07.2007	5
TOPLAM			171
10. Dönem (Devam Ediyor)	13.10.2008	13.04.2011	20
ANKARA			
Dönemi	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Katılan Personel Sayısı
1. Dönem	24.11.1988	14.10.1993	12
2. Dönem	06.11.1995	08.06.1999	15
3. Dönem	01.11.1999	01.11.2002	14
4. Dönem	01.12.2003	24.04.2007	16
TOPLAM			57
5. Dönem (Devam Ediyor)	22.10.2007	--	17
İSTANBUL (FATİH VE ÜSKÜDAR)			
Dönemi	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Katılan Personel Sayısı
1.Dönem (Fatih)	18.09.2000	18.10.2003	13
2.Dönem (Fatih)	20.09.2004	24.05.2008	23

¹⁵¹ <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dinegitimi/dinegitimi.asp>, 18.12.2009.

3.Dönem (Fatih)	05.11.2008	--	33
1.Dönem(Üsküdar)	18.09.2000	18.10.2003	14
2.Dönem (Üsküdar)	20.09.2004	11.07.2008	14
3.Dönem (Üsküdar)	05.11.2008	--	23
TOPLAM			120
ESKİŞEHİR			
Dönemi	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Katılan Personel Sayısı
1. Dönem	18.10.1993	26.05.1995	10
2. Dönem	09.10.1995	13.06.1997	14
3. Dönem	03.11.1997	18.05.1999	7
4. Dönem	01.11.2000	31.05.2002	5
5. Dönem	03.03.2003	30.05.2005	9
6. Dönem	14.11.2005	22.06.2007	7
7. Dönem	22.10.2007	27.02.2009	6
TOPLAM			58
KONYA MERAM			
Dönemi	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Katılan Personel Sayısı
1. Dönem	22.08.2005	30.08.2006	8
2. Dönem	23.11.2006	16.06.2008	7
TOPLAM			15
3. Dönem (Devam Ediyor)	20.10.2008	15.06.2010	7
1976 YILINDAN İTİBAREN MEZUNLAR TOPLAMI			421
HALEN KURSA DEVAM EDENLERİN TOPLAMI			44

2.3.2.1.3. Tashih-i Huruf Kursları

Başkanlık, özellikle cami hizmetlerini yürüten personelinin bilgi ve becerilerini geliştirmek, vatandaşlarımıza daha etkin ve verimli bir din hizmeti sunmak, Kur'an-ı Kerim'in okunmasında yaşanan telaffuz hatalarını gidermek, ses-seda ve mana bütünlüğü içerisinde güzel okunmasını sağlamak amacıyla, taşra teşkilatında görev

yapan personel arasından mülakat yoluyla seçilen görevliler için, eğitim merkezlerinde ve il merkezlerinde 6 ay süreli “Tashih-i Huruf Kursları” düzenlemektedir.

2005 yılından itibaren düzenlenmekte olan bu kurslar, cami hizmetlerini yürüten personelin, Kur'an-ı Kerim tilavetinde görülen telaffuz hatalarını gidermek, Kur'an-ı Kerim'in manasını da dikkate alarak güzel bir eda ile okumalarını sağlamak amacıyla açılmaktadır.¹⁵²

Sayısal bilgiler.¹⁵³

SAYISAL BİLGİLER			
Ankara Eğitim Merkezinde Düzenlenen Tashih-i Huruf Kursları			
Dönemi	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Katılan Personel Sayısı
I. Dönem	03.04.2006	03.10.2006	20
II. Dönem	18.12.2006	15.06.2007	20
III. Dönem	05.11.2007	05.05.2008	14
IV. Dönem	03.11.2008	29.04.2009	15
I. Dönem (Bayan)	05.11.2007	05.05.2008	20
II. Dönem (Bayan)	03.11.2008	29.04.2009	15
Antalya Eğitim Merkezinde Düzenlenen Tashih-i Huruf Kursları			
Dönemi	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Katılan Personel Sayısı
I. Dönem	18.12.2006	15.06.2007	14
II. Dönem	15.12.2008	11.06.2009	15
Bahkesir İl Müftülüğünde Düzenlenen Tashih-i Huruf Kursları			
Dönemi	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Katılan Personel Sayısı
I. Dönem	16.12.2008	16.06.2009	21
Bolu Eğitim Merkezinde Düzenlenen Tashih-i Huruf Kursları			
Dönemi	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Katılan Personel Sayısı
I. Dönem	29.12.2008	11.06.2009	20
Bursa Eğitim Merkezinde Düzenlenen Tashih-i Huruf Kursları			
Dönemi	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Katılan Personel Sayısı
I. Dönem	18.12.2006	15.06.2007	20
II. Dönem	26.11.2007	22.05.2008	18
III. Dönem	05.01.2009	11.06.2009	20

¹⁵² <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dinegitimi/dinegitimi.asp>, 18.12.2009.

¹⁵³ <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dinegitimi/dinegitimi.asp>, 25.12.2009.

Elazığ Eğitim Merkezinde Düzenlenen Tashih-i Huruf Kursları			
Dönemi	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Katılan Personel Sayısı
I. Dönem	05.02.2007	03.08.2007	20
II. Dönem	26.11.2007	22.05.2008	20
III. Dönem	10.03.2008	31.07.2008	20
IV. Dönem	15.12.2008	11.06.2009	35
Erzurum Eğitim Merkezinde Düzenlenen Tashih-i Huruf Kursları			
Dönemi	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Katılan Personel Sayısı
I. Dönem	18.12.2006	15.06.2007	20
II. Dönem	26.11.2007	22.05.2008	13
III. Dönem	15.12.2008	11.06.2009	14
İstanbul Pendik Eğitim Merkezinde Düzenlenen Tashih-i Huruf Kursları			
Dönemi	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Katılan Personel Sayısı
I. Dönem	21.11.2005	18.05.2006	40
II. Dönem	11.12.2006	30.05.2007	39
III. Dönem	10.12.2007	10.06.2008	37
IV. Dönem	15.12.2008	11.06.2009	40
İzmir İl Müftülüğünde Düzenlenen Tashih-i Huruf Kursları			
Dönemi	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Katılan Personel Sayısı
I. Dönem	26.11.2007	22.05.2008	20
Kastamonu Eğitim Merkezinde Düzenlenen Tashih-i Huruf Kursları			
Dönemi	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Katılan Personel Sayısı
I. Dönem	26.11.2007	22.05.2008	20
II. Dönem	15.12.2008	11.06.2009	10
Kayseri Eğitim Merkezinde Düzenlenen Tashih-i Huruf Kursları			
Dönemi	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Katılan Personel Sayısı
I. Dönem	18.12.2006	15.06.2007	20
II. Dönem	05.02.2007	05.08.2007	19
III.Dönem	26.11.2007	22.05.2008	16
IV.Dönem	15.12.2008	11.06.2009	25
Kırıkkale İl Müftülüğünde Düzenlenen Tashih-i Huruf Kursları			
Dönemi	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Katılan Personel Sayısı
I. Dönem	26.11.2007	22.05.2008	17

Konya Eğitim Merkezi ve İl Müftülüğünde Düzenlenen Tashih-i Huruf Kursları			
Dönemi	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Katılan Personel Sayısı
I. Dönem	22.12.2008	15.06.2009	18
I. Dönem (Bayan)	22.12.2008	15.06.2009	20
Malatya İl Müftülüğünde Düzenlenen Tashih-i Huruf Kursları			
Dönemi	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Katılan Personel Sayısı
I. Dönem	26.11.2007	22.05.2008	20
II. Dönem	15.12.2008	11.06.2009	16
Manisa Eğitim Merkezinde Düzenlenen Tashih-i Huruf Kursları			
Dönemi	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Katılan Personel Sayısı
I. Dönem	18.12.2006	15.06.2007	15
II. Dönem	26.11.2007	22.05.2008	10
III. Dönem	05.01.2009	06.07.2009	20
Sakarya İl Müftülüğünde Düzenlenen Tashih-i Huruf Kursları			
Dönemi	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Katılan Personel Sayısı
I. Dönem	18.12.2006	15.06.2007	18
II. Dönem	26.11.2007	22.05.2008	20
III. Dönem	15.12.2008	11.06.2009	20
Samsun Eğitim Merkezinde Düzenlenen Tashih-i Huruf Kursları			
Dönemi	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Katılan Personel Sayısı
I. Dönem	05.01.2009	11.06.2009	19
Trabzon Eğitim Merkezinde Düzenlenen Tashih-i Huruf Kursları			
Dönemi	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Katılan Personel Sayısı
I. Dönem	05.01.2009	11.06.2009	20
Van Eğitim Merkezinde Düzenlenen Tashih-i Huruf Kursları			
Dönemi	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Katılan Personel Sayısı
I. Dönem	15.12.2008	11.06.2009	19
GENEL TOPLAM			912

2.3.3. Diğer Hizmet-içi Eğitim Kursları

2.3.3.1. Kur'an-ı Kerim Hizmet-içi Eğitim Kursları

Din hizmetlerinde etkinliğin ve verimliliğin sağlanmasında atılabilecek önemli adımların başında, bu görevi yürüten personelin, sahip olmaları gereken

yeterliklerin/bilgi, beceri ve davranışların hızlı, etkili ve ekonomik yollardan kazandırılmasını sağlamak amacıyla Başkanlık, eğitimde ekonomiklik ilkesinin de bir gereği olarak mahallinde ihtiyaca yönelik hizmet içi eğitim kursları düzenlemesine imkan sağlamıştır.

Yapılan tespitler sonucunda, din hizmetlerinin temelini teşkil eden Kur'an-ı Kerim'in usulüne uygun olarak okunmasının en önemli ihtiyaç olduğu belirlenmiş, zayıf olan ve kursa alınması uygun görülen din görevlilerinin Kur'an-ı Kerim okuyuş bilgi ve becerilerini belli bir düzeye yükseltmek gerektiği kanaatine varılmıştır.

Sayısal Bilgiler ¹⁵⁴

DÜZENLENEN KURS SAYISI		GÖREVLENDİRİLEN ÖĞRETİCİ		KURSA KATILAN PERSONEL			
İLDE	İLÇEDE	REHBER ÖĞRETİCİ	DİĞER	İ.H.	M.K.	K.K.Ö.	TOPLAM
79	84	191	11	2780	483	52	3315
Toplam: 163		Toplam: 202					

2008

DÜZENLENEN KURS SAYISI		GÖREVLENDİRİLEN ÖĞRETİCİ		KURSA KATILAN PERSONEL			
İLDE	İLÇEDE	REHBER ÖĞRETİCİ	DİĞER	İ.H.	M.K.	K.K.Ö.	TOPLAM
122	248	433	36	4791	602	1879	7272
Toplam: 370		Toplam: 469					

2.3.3.2. Yabancı Dil Ağırlıklı Hizmet içi Eğitim Kursları

Diyanet İşleri Başkanlığı, yurtdışı din hizmetlerinde vatandaş ve soydaşlarımızın asimile olmadan, dinî, millî ve kültürel kimliklerini korumalarını, dinlerini doğru öğrenerek ve sağlıklı bir din hizmeti olarak, içinde yaşadıkları toplumla uyum içinde olmalarına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

¹⁵⁴ <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dinegitimi/dinegitimi.asp>, 25.12.2009

Bu itibarla Diyanet İşleri Başkanlığı, otuz yılı aşkın bir süredir Asya ve Avrupa ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri ve Avustralya'ya hizmet götürmektedir. Bu hizmetin odak noktasını ise Türkiye'den gönderilen din görevlileri oluşturmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı yurtdışında görev yapacak olan din görevlilerini görev yapacakları ülkede başarılı ve nitelikli hizmet sunabilmeleri için “Yabancı Dil Ağırlıklı Hizmet İçi Eğitim Kursları'nda” yoğunlaştırılmış yabancı dil eğitiminden geçirmekte ve gidecekleri ülkenin dini, siyasi, ekonomik özellikleri; burada yaşayan vatandaşlarımızın özellikleri, karşı karşıya bulundukları problemler, yapacakları görevin özellikleri ve farklılıkları hakkında bilgilendirmek için eğitime almaktadır.

Yurtdışına gönderilecek din görevlilerine yönelik düzenlenen yabancı dil ağırlıklı hizmet içi eğitim kurslarının temel yaklaşımı; kursiyeri her alanda yetiştirmek değil, konuşma dili ve yurtdışında yapılacak hizmetler bağlamında karşılaşılabilecek veya karşılaşılabilecek muhtemel durumları dikkate alarak gerekli bilgilere odaklanmaktır. Kurs programında ele alınan konuların problematik olmaktan ziyade pratik olmasına dikkat edilmiştir. Hizmeti yürütecek görevlinin bu kurslarda öğrendiği bilgileri faaliyet alanında, kullanışlı hale getirerek, karşılaştığı sorunlara bu perspektiften çözüm bulması esası benimsenmiştir.¹⁵⁵

2.4. Cezaevleri

Cezaevlerinde, herhangi bir suçtan dolayı buraya düşen insanların dini ihtiyaçlarını karşılamak ve daha önce alamadıkları dini eğitim hizmetlerini vermek amaçlanmaktadır.

Çünkü cezanın amacı herhangi bir şekilde suç işleyen insanları toplumun dışına itmek değil, onların ıslah ve kazanımlarını sağlamaktır. Bu sayede hem suçlu, hem de toplum bu ıslah faaliyeti sonucunda kazançlı çıkmaktadır.¹⁵⁶

Ülkemizde cezaevlerine yönelik din eğitimi faaliyetleri din eğitim tarihimizde o kadar eskiye gitmemektedir.

İlk defa 1950'li yıllarda cezaevlerinde ahlaki içerikli dini sohbetlerin yapılmasına yönelik olarak Adalet Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında bazı yazışmalar yapılmış ve bu yazışmalarda vaizlerin en az haftada iki defa cezaevlerinde

¹⁵⁵ <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dinegitimi/dinegitimi.asp>, 18.12.2009.

¹⁵⁶ Adnan Güriz, *Hukuk Başlangıcı*, A.Ü. Hukuk Fak., Yay., Ankara, 1987, s. 171.

vaaz vermesi istenmiştir.¹⁵⁷ Vaizlerin yapacağı telkinlerle mahkûmların işledikleri suçlardan pişmanlık duymaları ve topluma kazandırılmaları amaçlanmıştır.¹⁵⁸

1982 yılından itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı ile Adalet Bakanlığı'nın işbirliği sonunda ceza ve tutuklu evlerinde bulunan tutuklulara din hizmeti götürülmesine karar verilmiştir.¹⁵⁹

Daha sonra da ceza ve ıslah evleri için Başkanlığa vaiz kadroları tahsis edilerek buralarda vaizler istihdam edilmeye başlanmıştır. Böylece ceza ve ıslah evlerindeki insanlarımızı da yüce dinimizin emir ve yasaklarını anlatma, dini konularda onları aydınlatma imkânı sağlanmıştır. Bu yönüyle sevindirici ve güzel bir gelişme olmuştur.

Bunun dışında bazı cezaevlerinden Ramazan aylarında müftülüklere müracaat edilerek teravih namazı kıldırarak ve dini konularda kendilerini aydınlatacak görevliler talep edilmekte, imkânlar ölçüsünde bu talepler karşılanmaya çalışılmaktadır.

Cezaevi vaizleri hiç şüphesiz çok önemli görevler ifa etmektedirler. Psikolojik ve sosyal danışmalık gibi, mahkûmların çoğu zaman kimseye söyleyemedikleri pek çok sıkıntılarında onlara cesaret ve moral gücü vermek, kişilik kazanmalarında ve topluma uyum sağlamalarında etkili olmak gibi önemli fonksiyonlar icra etmektedirler.¹⁶⁰

Diyanet İşleri Başkanlığı cezaevi vaizlerinin görevlerini şöyle açıklamaktadır:

“Görevlendirildiği ceza ve tevkif evleri ile çocuk ıslah evlerinde dini konuşmalar yapmak, din ve ahlak bilgisi dersleri okutmak.”¹⁶¹

Vaizler bu görevlerini sürdürürken şu temel ilkeleri göz önüne almak zorundadırlar:

1- Hazırlanan programı uygulayacak eğitimcilerin tutuklu ve hükümlülerin psikolojik durumlarına uygun yaklaşım sergileyebilmesi için hizmet öncesi kurstan geçirilmesi gerekir.

2- Dershane, mescit ve kütüphane gibi eğitim ve öğretimin yapılacağı veya yararlanacağı yerler temin edilmeli, usulüne uygun olarak düzenlenmelidir.

3- Din ve ahlak bilgisi öğretimi diğer konulara göre daha ağırlıklı olmalıdır.

¹⁵⁷ Adalet Bakanlığı'nın Diyanet İşleri Başkanlığına gönderdiği 5.8.1950 tarih ve 17565 sayı; 2.9.1950 tarih ve 19300 sayı; 27.11.1950 tarih ve 24356 sayı ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Adalet Bakanlığına gönderdiği 8 Mart 1951 tarih ve 4559 sayılı yazıları.

¹⁵⁸ Özdemir, *Cezaevlerinde Din Eğitimi*, s. 43.

¹⁵⁹ A. Rıza Abay, *Cumhuriyet Dönemi Diyanet İşleri Başkanlığı Organizasyonu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1989, s. 131.

¹⁶⁰ Yavuzer, a.g.e., s. 144.

¹⁶¹ *Diyanet İşleri Başkanlığı Çalışma Yönergesi*, Ankara, 2005, s. 28.

4- Eğitimi ve öğretimi yapılan konular, birbirini destekler nitelikte olmalıdır. Eğitimciler de ders konularını işlerken bu hususa özen göstermelidir.¹⁶²

Bu ilkeler çerçevesinde cezaevlerindeki din hizmetleri yürütülürken bazı hedefler belirlenmiştir.

Bu hedefleri şöyle sıralayabiliriz:

1- Ceza ve tutukevlerinde bulunan tutuklu ve hükümlülerin ruh derinliklerine inilerek manevi yönden onları yüceltmek, pişmanlık duygularını geliştirmek ve yeniden topluma kazandırılmalarını sağlamak.

2- Tutuklu ve hükümlüleri din konusunda aydınlatmak, eksik bilgilerini tamamlamak yanlış bilgilerini düzeltmek, dini duygu ve düşüncelerini geliştirerek insan, aile, millet ve vatan sevgisi ile milli birlik ve bütünlük şuuru aşılacak.

3- Genel anlamda Din, özel anlamda İslam, Mümin, Müslüman kavramları ile bunlara bağlı diğer dini terimleri, bilgi, düşünce ve davranış açısından kazandırmak.

4- İnsanın üstün varlık olduğu bilincine erdirmek ve bunun yüklediği sorumlulukları öğretmek, insanın ve diğer canlıların hayatını korumasının önemini benimsetmek.

5- İnsanın dine olan ihtiyacını öğretmek.

6- İslam'ın en son din olduğunu kavratmak.

7- İslam dininin iman, ibadet ve ahlak esaslarını öğretmek, bu esasların davranış haline dönüşmesine yardımcı olmak.

8- Dini geleneklerimizi tanıtarak benimsemek.

9- İslam Dininin hurafe ve batıl inançlardan uzak, toplumda birlik ve ahengi sağlayıcı bir din olduğu gerçeğini kavratmak.

10- Tutuklu ve hükümlülerin dengeli ve uyumlu bir kişilik kazanmalarını sağlamak.

11- İsteyene ibadetini yerine getirmede Kur'an okuma gibi becerileri kazandırmak.

Örnek bir insan olarak peygamberimizin hayatını, güzel ahlakını ve bu konudaki öğütleri öğretmek.¹⁶³

Bu hedefler doğrultusunda cezaevlerindeki mahkûmların ıslah ve topluma kazandırılması açısından din eğitimcilerine büyük görev düşmektedir.

¹⁶² *Din ve Ahlak Bilgisi Müfredat Programı*, Adalet Bakanlığı Yay., Ankara, 2002, s. 1.

¹⁶³ *Din ve Ahlak Bilgisi Müfredat Programı*, s. 1.

Her ne suretle olursa olsun cezaevine düşmüş insanların işledikleri suçtan pişmanlık duyması ve uyumlu bir şekilde yeniden topluma kazandırılması, gerek kendi ve gerekse toplum açısından çok önemli bir konudur. Zira bu kişilerin ıslahı dört duvar arasında mahkûm etmek, cezalandırmak değil onlara yol gösterecek, pişmanlık duygusunu geliştirecek ve sorumluk duygusunu kazandıracak dini eğitimle mümkün olur.¹⁶⁴

2.5. Yurtdışı Eğitim Hizmetleri

İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa'da yaşanan büyük sanayi harekâtı sonucu başta Almanya olmak üzere Belçika, Hollanda, Avusturya ve Fransa gibi çeşitli Avrupa Ülkelerinden gelen talep üzerine 1960'lardan itibaren ülkemizde işgücü transferi başlamış, çok sayıda vatandaşımız çalışmak amacıyla yurtdışına gitmiştir. 1973 yılına kadar büyük bir hızla devam eden bu durum Avrupa Ülkelerinde meydana gelen ekonomik krizle hızını kaybetmesine rağmen yine devam etmiş, eski hızında olmasa da halen devam etmektedir. Kesin bir rakam olmamasına rağmen çoğu Almanya ve diğer Avrupa Ülkeleri olmak üzere bugün yurtdışında üç milyonun üzerindeki vatandaşımızın yaşadığı tahmin edilmektedir.¹⁶⁵

1960'lı yıllarda Batı Avrupa ülkelerine çalışmak üzere giden Türkler, bulundukları yerde bir süre çalışıp ekonomik birikim elde edince geri dönmeyi planlarken, çoğunluğu için bu planlar gerçekleşmemiş ve sırasıyla eşlerini, çocuklarını ve Türkiye'de sıkıntı içinde olan akrabalarını yanlarına almıştır. İlk giden kuşak orada yoğun çalışma temposu ve dil bilmeme sebebiyle ilk etapta dini ve milli kimliği koruma endişesi yaşamasa da daha sonra aileleri yanlarına gelince özellikle çocukları konusunda bu endişeyi yaşamaya başlamışlardır.

Dini ve milli kimliklerini koruma endişesi ve bunun yanında yabancı toplum içinde yalnız kalmama, birlik ve beraberlik içinde bulunma düşüncesiyle dernek-kulüp adı ile bir çatı altında toplanmaya başlamışlardır. Bu dernek ve lokallerde bir araya gelmişler, açtıkları mescitlerde dini vecibelerini yerine getirip çocuklarına din eğitimi verdirmeye çalışmışlardır.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Özdemir, *Cezaevlerinde Din Eğitimi*, s. 60.

¹⁶⁵ Yavuzer, a.g.e., s. 222-223.

¹⁶⁶ Fatma Zalıka Kahraman, *Diyanet İşleri Başkanlığının Yurt Dışı Din Hizmetleri, Danimarka Örneği*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2007, s. 30.

Yabancı bir ülkede toplumsal yok oluşun bireysel çözülme ile başlayacağından endişe eden yurttaşlarımız önceleri kendi imkânları ile çeşitli dernek ve lokaller kurup bir araya gelmeye çalışmışlar ve daha sonra da buralarda kendi kültürlerini sürdürmeye ve dini ihtiyaçlarını yaşamaya ve kendi nesillerine aktarmaya gayret etmişlerdir.

1981 yılında gerçekleştirilen 1. Din Eğitimi Semineri'nde yurt dışında bulunan Türklerin dini hassasiyet ve heyecanlarının Türkiye'de olmadığından daha fazla olduğu ısrarla vurgulanmıştır. Bu heyecanlı tavır, bazı yanlış ve zararlı İslam akımlarının etkisinde kalmıştır. Bu tehditten korunmanın en etkin yolu din hizmetlerinin sadece Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığı ile yapılmasıdır. Eğer devlet bu konuya önem vermez ve gevşek davranırsa, bu vatandaşların çocuklarını çeşitli zararlı telkinlere açık bırakmak olacaktır ve bu şekilde ülkemizin bölünmez dediği ilkeleri zarar görecektir mealinde sözler sarf edilmiştir. Manevi eğitimden yoksun kalan Müslüman Türk çocuklarının biri Hristiyanların ciddi misyonerlik propagandası diğeri de materyalist komünizm propagandaları olmak üzere ciddi iki tesirle karşı karşıya oldukları dile getirilmiştir.¹⁶⁷

Türkiye I. Din Eğitimi Semineri'nde dönemin Türk-İş Eğitim sekreteri bu duruma şöyle yaklaşmıştır: “Türkiye devletiyle, milletiyle, yetkilisiyle, yetkisizi ile bu konuda gerekeni yapmadı. Yurt dışına yurttaşlarımızı gönderdikten iki sene sonra, onların sosyal güvenliklerini, o ülkede yaşama şartlarını, onların karşı karşıya bulundukları problemleri incelemeye başladık. Özellikle İslam adına bazı yanlış ve zararlı dış kaynaklı akımlar yurttaşlarımızı etkilediğinden, bir an önce işin ehli olan din görevlilerinin Diyanet tarafından gönderilmesini talep etmektedirler.”¹⁶⁸

1980'li yılların başında gelen bu talep, Diyanet tarafından ciddiyetle üzerinde durulan konulardan biri olmuştur ve bu çalışmada da görülecektir ki Diyanet, bu tarihten itibaren yurt dışındaki Türklerin dini eğitimlerinde önemli bir fonksiyon icra etmiştir.

II. İşçi Kurultayı'na işçi delegesi olarak Almanya'dan gelip Türkiye'de Din Eğitimi adlı seminerde söz alan Abdülkadir Polat'ın “...kırk kadar Türk çocuğunun

¹⁶⁷ Bkz., Abdülkadir Polat, “Almanya’da İşçi Çocukları”, *Atatürk’ün 100. Doğum Yılında Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri*, İlahiyat Vakfı Yayınları:1, Ankara,1981, s. 291-293, Muzaffer Andaç, “Almanya’da İki Terbiye Arasında Bocalayan Türk Çocukları”, *Atatürk’ün 100. Doğum Yılında Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri*, İlahiyat Vakfı Yayınları:1, Ankara, 1981, s. 294-301.

¹⁶⁸ Kaya Özdemir, “Yurt Dışındaki İşçi Çocuklarının ve Ailelerinin Din Eğitimi”, *Atatürk’ün 100. Doğum Yılında Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri*, İlahiyat Vakfı Yayınları:1, Ankara,1981, s. 282-283.

devam ettiği bir Alman okulunda Papaz Rittel benim sekreteri olduğum derneğe bir gün telefon ederek şöyle söyledi: “Bu kırk  ocuk Müslüman  ocuklarıdır. Ben kendi  ocuklarıma Hristiyanlığı  ğretiyorum. Fakat bu Müslüman çocukları ile aylardır alakadar olunmuyor. Bu  ocuklar ne olacak, bunlar dinsiz, imansız yetişirse yarın felaket olur, eğer bunların anarşist olmasını istemiyorsanız lütfen bunlar ile alakadar olunuz”dedi.”¹⁶⁹ şeklinde ifade ettiği örnek durumun ciddiyyetine oldukça dikkat çekmektedir.

Aslında bu ülkelere herhangi bir şekilde giden yurttaşlarımızın din ihtiyaçlarını karşılamak ve dini bilgilerini güçlendirmek, Uluslararası hukuk açısından bir gerekliliktir. Çünkü İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 18. Maddesinde ve 3 Eylül 1953 tarihinden itibaren “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi” olarak yürürlüğe konan sözleşmesi 9. Maddesinde din özgürlüğü ve dinin  ğretim konusu yapılması hakkı garanti altına alınmıştır.

Bu sözleşmenin ilgili maddesi şöyledir:

“Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğü vardır. Bu hak, din ya inancı değiştirme özgürlüğünü, ya da inancını tek başına ya da topluca açık veya özel olarak öğretme, uygulama, tören ve ibadet yoluyla açıklama özgürlüğünü içerir.”¹⁷⁰

Bu  er evede Diyanet İşleri Başkanlığı 1971 yılından itibaren yalnız Ramazan aylarında Avrupa ülkelerine geçici din görevlisi göndermeye başlamış, 1979 yılından itibaren de ücretleri dernekler tarafından karşılanmak kaydıyla, 6 aylık sürelerle, Türkiye’deki görevlerinden ücretli izinli olarak din görevlileri gönderilmiştir. Bu şekilde resmi olmayan yollarla bir takım din görevlisi edinmelerinin ve farklı görüşler etrafında guruplaşmaların önüne geçilmek istenmiştir.¹⁷¹

Yurt dışında yaşayan yurttaşlarımız arasında guruplaşmaların önüne geçmek ve onlara doğru ve güvenilir İşlami bilgileri sunmak üzere Diyanet işleri başkanlığı nezdinde çalışmalar yapılmaya başlamıştır.

Ve nihayet Diyanet işleri Başkanlığı bünyesinde 13 Ağustos 1984 tarihinde 3860 sayılı kararname ile “Dış İlişkiler Dairesi” kurulmuř¹⁷² ve 1985 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı emrine 320 adet yurt dışı din görevlisi kadrosu verilmiştir.¹⁷³

¹⁶⁹ Polat, “Almanya’da İşçi çocukları”, s. 291.

¹⁷⁰ Muzaffer Sencar, *İnsan Hakları Ana Kuruluşlar ve Belgeler*, TOPAİE Yay., Ankara, 1986, s. 175.

¹⁷¹ Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996, s. 209.

¹⁷² Ruşen  akır, İrfan Bozan, *Sivil, şeffaf ve Demokratik Bir Diyanet İşleri Mümkün m ?*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2005, s. 69.

1970’li yıllara kadar sadece yurtiçinde hizmet veren Başkanlık, 1971’den itibaren Avrupa’da yaşayan insanlarımıza, 1974’ten itibaren K.K.T.C.’ne ve 1982’den itibaren Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla bağımsız hale gelen Türk Dünyasına yönelik din hizmetleri vermeye başlamıştır. Başkanlığın 1992 yılına kadar bütün dünyaya din hizmeti sunduğu ülke sayısı 12 iken, 2000 yılında bu sayı 27 olmuştur. 1980’da Başkanlığın 20 olan Yurtdışı personel sayısı 1992’de 838’e yükselmiştir. 2003 yılı istatistiklerine göre T.C. Büyükelçilikleri nezdinde 21 Din Hizmetleri Müşavir ve Müşavir Yardımcılığı, T.C. Başkonsoloslukları nezdinde 28 Din Hizmetleri Ateşe ve Ateşe Yardımcıları kadroları bulunmakta, 1153 Din Görevlisi ile din hizmetleri yürütmektedir.¹⁷⁴

Ancak her geçen gün Diyanet işleri Başkanlığının hizmet alanı genişlemekte ve dünyanın birçok bölgesine din hizmeti sunmaya devam etmektedir.

2009 yılı itibariyle Din Hizmetleri Müşavirlikleri bulunan ülkeler; Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Danimarka, Fransa, Hollanda, İsveç, İsviçre, İngiltere, Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Makedonya ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’dir. Din Hizmetleri Ataşelikleri bulunan yerler ise şunlardır: Almanya (Berlin, Düsseldorf, Essen, Frankfurt, Hamburg, Hannover, Köln, Karlsruhe, Münih, Nürnberg, Stuttgart, Münster, Mainz), Avustralya (Sidney, Melburn), Hollanda (Deventer), Fransa (Lyon), Amerika Birleşik Devletleri (New-york), Suudi Arabistan (Cidde), Nahcivan, ve Romanya (Köstence).

Müşavirlik ve Ataşelik birimleri bulunmayan (Arnavutluk, Gürcistan, Kanada, Kosova, Litvanya, Norveç ve Ukrayna) ülkelerde de geçici din görevlileri bulunmaktadır.¹⁷⁵

¹⁷³ Cebeci, a.g.e., s. 209.

¹⁷⁴ 1991 Yılı Yurtdışı Din Hizmetleri Raporu, s. 94, Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003 Yılı İstatistikleri, Ankara, 2004, s. 14.

¹⁷⁵ <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dy/Diyanet-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-yurtdisi-teskilati-18.12.2009>

Őemada da görüldüğü gibi diyanetin yurt dışı hizmetlerini müşavir, ateşe ve din görevlileri yürütmektedir. Bunların görev alanları görev yaptıkları ülkelerin durumlarına göre farklılık göstermektedir.

Türk vatandaşlarımızın yoğunlukta olmadığı ülkelerde bu ülkelerin idari yapılarına göre birbirinden farklı da olsa din hizmetlerini yürüten ve koordine eden bir dini idare mevcuttur.

Buralardaki din hizmetleri müşavir ve ataőelerinin görevi, yürütölmekte olan din hizmetlerinin daha verimli ve etkili bir şekilde verilmesi için dini idareye yardımcı olmak, destek sağlamak ve Türkiye’de verilen din hizmetlerinin ve dini zenginliğin yansımasını sağlamaktır.

2.5.1. Din Hizmetleri Müşavirlik ve Ataşeliklerinin Görevleri

1- Yurtdışındaki vatandaş ve soydaşlarımızın, İőlam Dininin inanç, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işlerini yürütmek, din konusunda her türlü vasıttan yararlanarak onları aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek,

2- Sorulan dini soruları, usulüne göre cevaplandırmak veya cevaplandırılmasını sağlamak,

3- Din görevlilerinin nakil, sicil, sağlık ve diğer özlük işlemleri ile vekalet, görevlendirme, görev sürelerinin uzatılıp uzatılmaması ve yurda dönüşleri ile ilgili işlemleri yürütmek,

4- Başkanlık yayınlarını tanıtmak, bu yayınların dağıtımında ve isteyenlere temin edilmesinde yardımcı olmak, ayrıca bulunduğu ülkede Başkanlığın görev alanı ile ilgili yayınları ve İőlam Diniyle ilgili faaliyetleri takip etmek,

5- Hastane, hapishane ve benzeri yerlerdeki vatandaş ve soydaşlarımızın dini ve manevi ihtiyaçları ile ilgilenmek,

6- Medeni Kanuna veya mahallî mevzuata göre akdedilen nikahtan sonra olmak üzere, isteyenlere evlenmenin dinî merasimini icra etmek,

7- Vefat eden vatandaş ve soydaşlarımızın teçhiz, tekfin ve defin hizmetlerinde yardımcı olmak,

8- Müslüman olmak isteyenlere gerekli dini bilgileri vermek ve ihtida işlemlerini yapmak,

9- Görev bölgesindeki vatandaş ve soydaşlarımızın dini ve milli kültürümüze bağlılıklarını devam ettirmek için özel programlar hazırlamak ve uygulamak; ibadet ettikleri camiler ile topluca bulundukları yerlerde dini, ilmi konferans ve seminerler düzenlemek, vaaz ve irşat hizmetlerini yürütmek; gerektiğinde nişan, nikah, hatim, mevlit, sünnet ve benzeri merasimlerde onlara yardımcı olmak,

10- Dini konulu dernek ve vakıfların faaliyetleri ile ilgilenmek, cami ve mescitlerin uygun mahallerde açılmasını sağlamak; bunların kiblelerini tespit etmek; görevli verilecek cami ve mescitleri belirleyerek Başkanlığa teklifte bulunmak,

11- Ramazan ayının başlangıcını, namaz vakitlerini, dini bayram günlerini, sadaka-i fitır miktarını, kandil gecelerini ve gerekli gördüğü diğer hususları, görev bölgesindeki vatandaş ve soydaşlarımıza uygun vasıtalarla duyurmak; bu gün ve gecelerde, ibadet ve merasimlerin usulüne uygun şekilde yapılmasını sağlamak; zekat, sadaka-ı fitır ve kurban konularında talepleri halinde vatandaşlara yardımcı olmak,

12- Görev bölgesindeki, ülke mevzuatının imkan tanınması halinde okul çağındaki Türk çocuklarına, okul bünyesinde ve ders saatleri içinde; Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi verilmesi için o ülkenin eğitim kurumları ve o ülkedeki T.C. Milli Eğitim Bakanlığı yetkilileri ile işbirliği yaparak öğretmenlik formasyonu olan din görevlilerini, bu okullarda görevlendirmek,

13- Dini hizmetlerde kullanılacak olan gayrimenkullerle ilgili işlemleri yürütmek,

14- Başkanlığın hac ve umre organizasyonlarından yararlanmak suretiyle hac ve umre ibadeti yapmak isteyenlere yardımcı olmak,

15- Tahakkuk, tediye ve mali işlerle ilgili hizmetleri yürütmek,

16- Demirbaş eşyanın bakım, onarım, koruma, kullanım ve terkinin ile ilgili hizmetleri yürütmek,

17- Görev ve hizmetlerin yürütülmesinde gerektiğinde diğer ihtisas birimleri ile işbirliği yapmak.

18- Görev alanı ile ilgili konularda ve yaptığı çalışmalar hakkında yıllık faaliyet raporu hazırlamak,

19- Görev alanı ile ilgili konularda amirlerince verilen diğer görevleri yapmak.¹⁷⁶

2.5.2. Din Görevlilerinin Görevleri

1- Görevlendirildiği cami, mescit ve benzeri yerleri zamanında ibadete açmak ve bu yerlerde vakit, cuma, teravih, bayram ve cenaze namazlarını kıldırmak; vaaz etmek, cuma ve bayram hutbelerini usulüne uygun olarak okumak ve diğer irşat faaliyetlerinde görev almak; ramazan ayında uygun bir vakitte mukabele okumak,

2- İsteyen vatandaş ve soydaşlarımızla bunların çocuklarına, görevli bulunduğu camide veya amirlerince tayin edilecek yerlerde Kur-an-ı Kerim okumayı öğretmek ve dini bilgiler vermek,

3- Görevlendirilmesi halinde okullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerine girmek,

4- Sorulan dini soruları usulüne göre cevaplandırmak veya cevaplandırılmasını sağlamak,

5- Başkanlık yayınlarını tanıtmak, bu yayınların dağıtımında ve isteyenlere temin edilmesinde yardımcı olmak, ayrıca bulunduğu ülkede Başkanlığın görev alanı ile ilgili yayınları ve İslam Diniyle ilgili faaliyetleri takip etmek,

6- Hastane, hapishane ve benzeri yerlerdeki vatandaş ve soydaşlarımızın dini ve manevi ihtiyaçları ile ilgilenmek,

7- Medeni Kanuna veya mahallî mevzuata göre akdedilen nikahtan sonra olmak üzere, isteyenlere evlenmenin dinî merasimini icra etmek,

8- Müracaat edilmesi halinde teşhiz, tekfin ve defin işlerini yapmak,

¹⁷⁶ <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dy/Diyaret-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-yurtdisi-teskilati-18.12.2009>

9- Başkanlık, müşavirlik veya ataşelik emirlerinden cami hizmetleriyle ilgili olanları camide uygulamak; bunlardan cemaate duyurulması gerekenleri maksadına uygun bir biçimde duyurmak,

10- Dini ve hayri hizmetler için cemaatten yardım toplama talepleri ile ilgili olarak, müşavir veya ataşenin talimatına göre hareket etmek,

11- Görev alanı ile ilgili konularda ve yaptığı çalışmalar hakkında yıllık faaliyet raporu hazırlamak,

12- Görev alanı ile ilgili konularda amirlerince verilen diğer görevleri yapmak.¹⁷⁷

Türk Vatandaşlarının göçmen olarak bulunduğu ülkelerde din hizmetlerinin Türkiye'deki din hizmetlerinden farklı olarak değişik zeminleri vardır.

Zemini ne olursa olsun etkili hizmet vermenin en önemli unsuru yetişmiş ve yaptığı görevin önemini kavramış insanlardır.

Buradaki din hizmetlerini; camide verilen din hizmeti ve cami dışında verilen din hizmeti olarak iki bölümde incelemek mümkündür.

2.5.3. Camide Verilen Din Hizmeti

Vatandaşlarımızın Avrupa Ülkelerine geldiği ilk yıllarda camiler ibadetlerin yerine getirildiği ve insanların tanışıp bir araya geldiği yerler olarak önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Bugün ise camiler, sadece ibadetlerin ifa edildiği yerler olmaktan çıkmış aynı zamanda değişik sosyal faaliyetleri gerçekleştiren eğitim ve öğretim verilen, çeşitli spor dallarının çalışmalarını yapıldığı yerler haline gelmiştir. Bu durumu ile camiler yurtdışında, insanımızın kendi kökenine bağlı, geleneklerini yaşatan, ahlaki değerlere sahip, milli ve dini hassasiyetlerine özen gösteren bir yaşam sürmesinde çok önemli bir görevi yerine getirmektedir.¹⁷⁸

Camilerde açık kapı günleri tertip edilmekte, değişik din ve kültürlerdeki insanlar bu sayede camileri ziyaret edip, İslâm dini hakkında malumat sahibi olabilmektedir. Ramazan ve diğer önemli gün ve gecelerde özel irşad programları düzenlenmektedir.

¹⁷⁷ <http://www.diyabet.gov.tr/turkish/dy/Diyabet-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-diyabet-isleri-baskanligi-yonergeleri>, 21.12.2009.

¹⁷⁸ Rıdvan Çakır, Diyanet İşleri Başkanlığı, 3. Din Şurası, Tebliğ ve Müzakereleri, Ankara, 2005, s. 273.

Ramazan ayı boyunca birçok camimizde iftar programları yapılmakta, bu programlara vatandaşlarımızın yanı sıra farklı millet ve kültürden insanlar da katılmaktadır. Camilere bağlı olarak kurulan Gençlik Kolları, Kadın Kolları ve Spor Kulüpleri kendi dallarında nemli hizmetler vermektedir.

Camilerde verilen din eğitimi nemle üzerinde durulması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Camilerde dinî bilgiler hafta sonlarında ve tatil günlerinde okulların tatil olduğu zamanlarda verilebilmektedir. Bu da tamamen gönüllülük esasına dayalı bir uygulama olup, vatandaşın bütününe ulaşmak mümkün olmamaktadır. Camilerdeki din eğitimi çekici hâle getirmek için gayretler gösterilmekte, bu konuda görevlilere yönelik hizmet içi eğitim programları düzenlenmektedir.

Mevcut hâliyle bile imamlık yapabilecek, hutbe okuyabilecek duruma gelen ve az da olsa hafızlığı bitirebilenler çıkıyorsa ki, bu hem çocukların hem de Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gönderilen din görevlilerinin gayret ve becerileri ile olmaktadır.¹⁷⁹

2.5.3.1. Din Eğitimi ve Kur'an Kursları

Yurtdışında özellikle Avrupa'da olduğu gibi Amerika'da da Kur'an ve dinî bilgiler eğitim ve öğretimi din görevlilerimizin genellikle en fazla mesai harcadıkları ve en çok önem verdikleri din hizmeti durumundadır. Hemen hemen her camimizde çocuklara yıl boyunca hafta sonları, okulların tatil olduğu dönemlerde de hafta içi verilen Kur'an kurslarının yanında, yetişkinlere yönelik Kur'an eğitimi ve öğretimi de yapılıyor.

Kur'an kurslarımızın fiziki mekânları konusunda farklı durumlar göze çarpmakla birlikte gerektiğinde cami içinde de bu eğitimin yapılabilmesi olmasından dolayı genel olarak iyi durumda olduklarını söyleyebiliriz. Derslerimizde teknoloji en üst düzeyde yararlanan din görevlilerimizin ve öğrencilerimizin sayısı hızla artıyor.

Özellikle mevcut camilerimizin yarısında kurulan mültimedya sistemiyle, dersler mutlaka görsel ve işitsel materyallerle desteklenerek dersler işleniyor.

Kur'an ve din bilgisi derslerimizde başkanlığımızca hazırlanan ders ve yardımcı kitaplar takip ediliyor.

¹⁷⁹ <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/DIYANET/avrupa/2008/mayis>.

Bazı görevliler dini terminolojiyi anlamaları maksadıyla Türkçe dil kursları açmalarının yanında bir kısım din görevlileri ise; hem o ülkenin dili ile hem de Türkçe ile din eğitimi hizmeti vermektedirler.

Yaz ve hafta sonu Kur'an kurslarının bitiminde çeşitli mezuniyet törenleri, hediyeli yarışmalar ve geziler düzenlenmekte, fiziki şartlar nedeniyle fazla faaliyet alanı bulamayan öğrenciler tarafından bu program ve geziler merakla beklenirken din görevlileri ise en yoğun olan dönemlerini yaşamaktadırlar.¹⁸⁰

2.5.3.2. Din Eğitiminde Karşılaşılan Bazı Problemler ve Çözüm Yolları

Din görevlilerimizin Kur'an kurslarında karşılaştığı en büyük sorun ise sınıfa hâkimiyet ve disiplin.

Her ne kadar modern eğitim psikolojisi verilerini kullanarak din eğitimi sunma çabasında olan Kur'an kurslarımız, kamu okullarındaki zengin imkânlarla ve farklı bir anlayışla eğitim gören çocuklarımıza sıkıcı ve dar gelebiliyor. Bu durum beraberinde çoğu zaman disiplinsizliği getiriyor ve sınıf hâkimiyetinin zorlaşmasına neden olabiliyor. Din görevlilerimiz, çocukları özendirme yolunu tercih ederek bu durumu aşmaya çalışıyorlar.¹⁸¹

2.5.3.3. Hutbe, Vaaz ve Cami Dersleri

Camilerimizde okunan hutbeler, yabancı uyruklu Müslümanlar, Türk olmasına rağmen tam olarak Türkçeyi anlayamayan yetişkinler ve bilhassa o ülkede doğup büyüyen genç ve çocuklarımız dikkate alınarak bir kısım camide hem Türkçe hem de o ülkenin dilinden okunmasının çok faydalı olduğu bilinmektedir. Ancak bu konuda dil bilen yeterince görevlinin olmaması Camide yapılan hutbe ve vaaz şeklindeki haftalık din eğitimi hizmetlerinde arzu edilen seviyede olmadığı bilinmektedir. Bu vesileyle sadece hutbelerin değil vaazların ve cami içinde veya dışında yapılan diğer dinî sohbet ve konuşmaların da Türkçenin yanında o ülkede konuşulan dil ile yapılması gerektiğinin farkında olan bir kısım görevliler mesailerinin arta kalan kısmında dil okullarına gitmeyi ihmal etmiyorlar.¹⁸²

¹⁸⁰ <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/DIYANET/avrupa/2008/kasim>

¹⁸¹ <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/DIYANET/avrupa/2008/kasim>.

¹⁸² <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/DIYANET/avrupa/2008/mayis>.

Camilerde yapılan hutbe ve vaazların dışında yapılan sohbet ve derslerde bilhassa gençlerin kendi ülkeleriyle, milli ve kültürel değerleriyle irtibatlarını kesmemesi, uyuşturucu ve kötü alışkanlıklar ile ailevi değerlerine karşı bilgilendirilmeleri işlenmektedir.

Camilerde toplumun en önemli unsurunu oluşturan kadınlara yönelik hizmetler de her geçen gün çeşitlenerek artmaktadır. Bu hususta kadınların yapılan faaliyetlere katılımının erkeklerden daha yoğun olduğu gözlemlenmiştir.

Her hafta kadınlara dini bilgiler verilmekte, çocukların eğitimi, onların zararlı alışkanlıklardan korunması, ailenin önemi, anne-babanın evlatlarına karşı vazifeleri gibi konularında aydınlatılmaktadır. Camilerde ve derneklerde yapılan Kuran derslerine kadınların katılımı oldukça fazladır. Bu derslerde kadınlar Kuran-ı Kerim dersleri yanında ilmiyal bilgileri de almaktadırlar. Özellikle namaz kılmayı öğrenmekte ve namaz surelerini ezberlemektedirler.¹⁸³

Bu açıdan camiler, bağılı olarak kurulan gençlik kolları, kadın kolları ve spor kulüpleri dallarında da önemli hizmetler vermektedir.

Camilerde din eğitimi, okulların tatil olduğu zamanlarda verilmektedir. Bu eğitimin tamamı gönüllülük esasına dayalı bir uygulamadır.

Camilerde verilen vaaz ve hutbelerin dışında çocuklara, gençlere ve yetişkinlere yönelik sohbetler, cami dersleri, çeşitli konferanslar verilmekte ve dini ve milli etkinlikler de yapılmaktadır.¹⁸⁴

2.5.3.4. Cami Dışı Din Hizmetleri

Cami dışı din hizmetleri temel olarak buralarda yaşayan yurttaşlarımızın sevinçli ve kederli günlerinde (doğum, nikâh, düğün, cenaze, taziye, hasta ve tutuklu ziyaretlerinde) onlara dini danışmanlık ve din hizmeti sunmak şeklinde gerçekleşmektedir.

Cenaze hizmetleri başlı başına bir organizasyonu gerektirmektedir. Cenazelerin Türkiye'ye nakli ve cenazesini Türkiye'ye getirmek istemeyenlere mezarlık alınması ve bu mezarlıkların bakımı için Fonlar kurulmuştur. Cenaze hizmetlerinde din görevlilerimiz cenazeyi teçhiz, tekfin gibi hizmetlerin yanında taziye evinde yoğun

¹⁸³ Kahraman, a.g.tez, s. 36

¹⁸⁴ <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/DIYANET/avrupa/2008/kasım>

olarak cenaze sahiplerine moral verme hizmeti sunmanın yanında İslam'ın dünya hayatına bakışı, ölüm ve ötesi hakkında din eğitimi hizmeti sunmaktadır.

İnsanlarımızın doğru olarak hac ibadetlerini yapmalarına yardımcı olmak amacı ile hac organizasyonu düzenlemek, kurbanlarını kesmelerine yardımcı olmak amacı ile kurban organizasyonu yapmak, fitre ve zekâtlarının yerine ulaşmasını temin etmek de Ataşe ve Müşavirlerimizin dolayısıyla Diyanet İşleri Başkanlığımızın yürüttüğü önemli hizmetlerdendir.

Din hizmetinde yayın önemli bir araçtır. Başkanlığımız yayınlarını vatandaşlarımıza ulaştırmanın yolu camilerdir. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından görevlendirilen din görevlileri camilerde bu yayınları tanıtmakta ve Diyanet İşleri Başkanlığı yayınlarının ulaştığı çemberi genişletmeye çalışmaktadırlar. Diyanet İşleri Başkanlığı Avrupa'da da yaşayan her yaştaki insanlarımızın ihtiyaçlarına cevap verecek yazılı, sesli ve görüntülü yayınlar konusundaki açığı çok hızlı bir şekilde kapatmaya çalışmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığımız tarafından yurtdışına gönderilen din görevlilerinin bu saydıklarımızdan başka cami dışında yaptıkları diğer faaliyetler şu şekilde sıralanabilir:¹⁸⁵

2.5.3.4.1. Cezaevi Ziyaretleri

Avrupa'da din görevlisi olarak tayin edilen bütün din görevlileri zaman zaman çevrelerinde bulunan cezaevlerini ziyaret etmektedirler. Genç olsun yaşlı olsun mahkûmların, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevlisini karşısında görmesi, bizleri de düşünen insanlar varmış diye sevinmelerine sebep olduğu gibi Devletin yanlarında olduğu, dertleriyle dertlendiği fikrini vermektedir.¹⁸⁶

Zaman zaman İsveç gibi bazı ülkeler yurt dışında görev yapan din görevlilerini cezaevi vb yerlerde daha verimli görev yapmalarını sağlamak maksadıyla rehberlik ve psikolojik destek kurslarına tabi tutarak sertifika vermektedirler. Bununla kişilerin bozulan psikolojilerinin tedavisi ve topluma kazandırılması konusunda din görevlilerinden yararlanmaya çalışmaktadırlar Din görevlileri cezaevlerinde bulunan insanımıza din eğitiminin yanında psikolojik destek hizmeti de sunmaktadır.

¹⁸⁵ <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/DIYANET/avrupa/2008/mayis>.

¹⁸⁶ <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/DIYANET/avrupa/2008/mayis>.

2.5.3.4.2. Hastane Ziyaretleri

Gerek cami cemaatinden gerekse işçilerimizin çalıştıkları iş yerlerinden hastaneye yatanlar olduğu haberi alınınca din görevlisinin önderliğinde hastane ziyareti yapılır. Devletin din görevlisini bir heyetle karşısında gören hastanın sevinci artmakta, moral bulmaktadır.¹⁸⁷

Bunun yanında uzun süreli evde hasta yatağında yatan bir kısım hastaların istemesi durumunda dua okuma, Kuran kıraati ile dini moral verilmenin yanında bazı duaların okunuşu, anlamları vb gibi temel dini eğitimde verildiği görülmektedir.

2.5.3.4.3. Yaşlılar Yurdu Ziyaretleri

Kimsesizlik veya bakıma muhtaç olma gibi sebeplerle yaşlılar yurduna giden vatandaşlarımız mevcuttur. İlerlemiş yaşlarında bu kişilerin manevî desteğe ihtiyaçları vardır. Bedenen düşkün olan bu kişilerin ruhen dinç olmaları için yalnız kalmamaları şarttır. Din görevlilerimizin organize ettiği bu ziyaretler sayesinde toplumdan ayrı olmadıklarının bilincine ulaşmakta ve moral bulmaktadırlar.

2.5.3.4.4. Aile Ziyaretleri

Din görevlileri gerekli olduğu hâllerde aile ziyaretlerine de gitmektedirler. Din görevlileri yurtdışında, yurtiçinde görevleri ile mukayese edilemeyecek kadar yoğun hizmet vermektedirler. Onlar burada hemen hemen her konuda danışmanlık yapmaktadırlar. Vatandaşlarımız hem üzüntülerini hem sevinçlerini onlarla paylaşmaktadırlar.¹⁸⁸

Avrupa kültürünün etkisiyle kendi başına bağımsız yaşamaya alışan eşler arasında zaman zaman büyük sorunlar yaşanmakta; bunun sonucunda yuvalar yıkılmakta, çocuklar ortada kalmaktadır. Din görevlilerimiz ailenin tekrar birleşmesi konusunda da yoğun çaba sarf etmekte, gerekli olan moral-motivasyon verilmekte ve İslam'ın aile yapısına bakışı konusunda gerekli dini eğitim hem aile ziyaretlerinde hem cami sohbetlerinde hem de çeşitli toplantılarda sürekli dile getirilmektedir.¹⁸⁹

¹⁸⁷ <http://www.diyenet.gov.tr/turkish/DIYANET/avrupa/2008/mayis>.

¹⁸⁸ <http://www.diyenet.gov.tr/turkish/DIYANET/avrupa/2008/mayis>.

¹⁸⁹ <http://www.diyenet.gov.tr/turkish/DIYANET/avrupa/2008/mayis>.

2.5.3.4.5. Okul Ziyaretleri

Din görevlileri diğer din mensuplarıyla okul açılışlarında toplu dua programlarına katılarak öğrencilere manevî destek olmaktadır. Çevredeki okullardan istek olduğunda veya din görevlisinin programı dahilinde okul ziyaretleri yapılarak İslâm dini, camiler ve İslâm'daki ibadetler konusunda bilgiler vermektedirler. Bazı günlerde de öğretmenleriyle öğrenciler camiye ziyaret etmekte ve din görevlisinden bilgi almaktadırlar.

Yurt dışında özellikle de Türkiye'den öğretmen gönderilmeyen İskandinav ülkeleri gibi yerlerde yaşayan vatandaşlarımızın çocuklarının büyük bir bölümü Türkçeyi anlama, konuşma hele hele dini terminolojiyi kavrama konusunda büyük sıkıntı yaşamaktadırlar. Bu sebeple belediye ile yapılan karşılıklı anlaşmalar sonucu akşamları zaman zaman dini içerikli Türkçe eğitim verildiği olmuştur.

2.5.3.4.6. Konferans, Seminer ve Toplantılara Katılım

Din görevlileri vatandaşlarımız için nemli konularda konferans ve toplantılar tertip etmektedirler. Başka kişi ve kurumlar tarafından organize edilen bu tür aktivitelere gerektiğinde katılmaktadırlar.¹⁹⁰

2.5.3.4.7. Diğer Din Mensupları ile Diyalog

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın talimatları gereğince, din görevlileri ile yapılan toplantılarda bölgelerindeki din adamları (papazlar), mahalli idareciler, idareciler ve cami komşuları ile tanışmaları ve iyi komşuluk ilişkileri içinde bulunmaları tavsiye edilmektedir.

Vatandaşların da aynı konularda, bilhassa komşuluk ilişkilerinde anlayış, hoşgörü, iyi arkadaşlık, geleneksel Türk misafirperverliği, temizlik, doğruluk hususlarına gerekli titizliği göstermeleri vaaz ve hutbeler yoluyla tavsiye edilmektedir.

Ramazan öncesi “Herkese Açık Kapı Günü” uygulaması, camileri ziyaret eden pek çok kişiye İslamiyet hakkında doğru bilgi verme imkanı sağlamaktadır. Özellikle hemen hemen bütün camilerde düzenlenen toplu iftar yemeklerine cami komşuları ve

¹⁹⁰ <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/DIYANET/avrupa/2008/mayis>.

mahalli yöneticiler davet edilmekte ve bu vesile ile her iki din mensupları arasında bir kaynaşma olmaktadır.¹⁹¹

Diyalog konusu ne yazık ki, din görevlilerimizin zorlandığı alanlardan birisi. Bunun en büyük sebebi olarak, diyalog için en nemli unsur olan yabancı dilde iletişimin yeterli olmamasıdır. Bunun yanında kendi toplumumuza sunulan sosyal, kültürel ve din hizmetlerine oldukça fazla zaman harcayan din görevlimizin arta kalan zaman diliminde diyalog çalışmasında bulunması çok zor görünüyor.¹⁹²

Ancak yurt dışında gerek yurttaşlarımızın bulunduğu ülkenin kurallarına uyum konusunda ve gerekse her geçen gün artan uyuşturucu başta olmak üzere bir kısım sosyal ve ahlaki problemler sebebiyle din adamları arasında diyalog toplantıları yapılmaktadır. Bununla iç huzurun temini hedeflenmektedir. Bu toplantılara dil bilen din görevlilerimizin katılımı önemle arzu edilmekte ve toplumsal yansımaları da gayet müspet olmaktadır.

¹⁹¹ Kahraman, a.g.tez, s. 36

¹⁹² <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/DIYANET/avrupa/2008/kasim>.

SONUÇ

İnsanlık tarihi boyunca din ve dini kurumlar en önemli bir ihtiyaç olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Buna bağlı olarak her din, kendisine özel dini kurumlar oluşturarak din hizmetlerini bazı kurumlar vasıtasıyla yürütmüşlerdir.

İslam dini, ilk yıllarından itibaren din hizmetleri noktasında kurumsallaşmaya yönelmiş, bunu Osmanlı Devleti hem İslam dininin yapısı hem de bünyesinde barındırdığı milletlerin özel durumlarını dikkate alarak orijinal bir yapı içerisinde oluşturmuştur.

Osmanlı Devletinde din hizmetlerini yürütmekle sorumlu temel kurum Şeyhülislamlık kurumudur. Dini konularla alakalı bütün iş ve hizmetler, bu kurum vasıtasıyla yürütülmekteydi. Eğitim, adalet ve dini idare gibi bütün işlemler Şeyhülislamlığın görevleri arasında gösterilebilir.

Osmanlı Devleti'nin çöküşüyle beraber Şeyhülislamlık makamında, diğer bütün kurumlarda olduğu gibi bir gerileme süreci yaşanmıştır. Birinci Dünya Savaşından sonra Ankara'da kurulan yeni hükümetle birlikte bu kurumun din hizmetlerine yönelik görev ve yetkileri, Şeriye ve Evkaf Vekâleti'ne devredilmiştir.

Şeriye ve Evkaf Vekâleti, temel olarak din eğitimi din hizmeti ve dini yayınlar alanında hizmet sunmuştur. Cumhuriyetin geçiş sürecinde çok önemli görevler yerine getiren bu Bakanlık ilga edilerek Başbakanlığa bağlı Diyanet İslam Reisliğinin kurulmasına karar verilmiştir.

Başkanlığın kurulmasında gözetilen temel ama bütün vatandaşları kucaklayan din, mezhep, siyasi görüş ve düşünce ayrımı yapılmaksızın din ve devlet işlerinin ayrılığı esasına dayanan bir dini hizmet sunma esasına dayanır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, 1924, 1938, 1950, 1965, 1982 yıllarında yapılan kanuni düzenlemeler yapılmak suretiyle hizmetlerine devam etmiştir. Özellikle 1965 yılında çıkan ve 633 Sayılı Teşkilat Kanunu, günümüze kadar Başkanlığın görev alanı belirlenmiştir. Bu süreçten sonra kurumsallaşmanın da etkisiyle anayasa ve kanunlara dayanarak teşkilatlanmaya başlamasıyla hizmette koordinasyon sağlanmıştır.

Bu tarihi şartlarla kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın en önemli faaliyet alanlarından biri, yaygın din eğitimidir. Bu eğitim verildiği temel kurumlar, Cami, Kur'an Kursu, Cezaevi ve Islahevi, Eğitim Merkezi ve Yurtdışı Din Hizmetleridir.

Bilindiği gibi Camiler Peygamber (sav) döneminden itibaren yaygın din eğitiminin en etkin bir şekilde yapıldığı mekânlardır. Günümüzde de bu fonksiyonunu büyük oranda yerine getirmektedir.

Camilerin eğitim fonksiyonlarına ek olarak Kur'an kursları, Kur'an ve dini bilgiler ile ilgili eğitim verildiği mekânlar olmuştur. İslam tarihi boyunca Kur'an merkezli eğitim faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Günümüzde de Başkanlığın bünyesinde uzun süreli Yaz Kur'an Kursları ve Hafızlık Eğitimi şeklinde faaliyetler sürmektedir.

Başkanlığın diğer bir eğitim faaliyet alanı, personelin yetiştirilmesi amacıyla açılan Eğitim Merkezleridir. Eğitim Merkezleri Hazırlayıcı ve Hizmet İçi olmak üzere temel iki alana sahiptir.

Cezaevlerindeki mahkûmlara yönelik din eğitimi hizmeti, yine Başkanlığın en önemli hizmet alanlarıdır. Suç işleyen insanları topluma kazandırmak bütün hukuk sistemlerinin temel amaçlarından. Bu nedenle Başkanlık, Adalet Bakanlığı ile beraber bu hizmeti yürüterek mahkûmların ıslahı faaliyetine katkıda bulunmaktadır.

Yaklaşık 40 yıl önce Avrupa'ya yapılan göçler sonucunda buradaki vatandaşlarımıza din eğitimi sunma ihtiyacı kendisini göstermiştir. Bu nedenle Başkanlık 70'li yıllardan itibaren Avrupa'da yaşayan insanımıza cami ve cami dışı din hizmeti sunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- Abay, A.Rıza, *Cumhuriyet Dönemi Diyanet İşleri Başkanlığı Organizasyonu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1989.
- Abdurrazzak, Ali, *İslam'da İktidarın Temelleri*, Birleşik Yayınları, İstanbul, 1995.
- Adıvar, Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982.
- Aksoy, Mehmet, “*Diyanet İşleri Başkanlığından Önceki Dini Müesseseler*”, *Diyanet Aylık Dergi*, S.159, Mart 2004.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul, 1997.
- Altaş, Nurullah, “*Diyanet İşleri Başkanlığında Görev Yapan Müftülerin Yeterlikleri*”, (Yayınlanmamış tebliğ), *Din Görevlilerinin Yeterlilikleri Konulu Tartışmalı İlmi Toplantı*, 11-12 Mart, Kayseri, 2004.
- Altıkulaç, Tayyar, “*Nasıl Bir Diyanet*”, *Diyanet Aylık Dergi*, S.11, Ankara, 1991.
- Andaç, Muzaffer, *Almanya’da İki Terbiye Arasında Bocalayan Türk Çocukları, Atatürk’ün 100. Doğum Yılında Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri*, İlahiyat Vakfı Yayınları:1, Ankara, 1981.
- Aslanpay, Nail, *Diyanet İşleri Başkanlığı, 1924-1973, (Kuruluşu, Çalışması ve Birimlerinin Tanıtılması)*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1973.
- Ateş, Süleyman, “*Nasıl Bir Diyanet*”, *Diyanet Aylık Dergi*, S.11, Ankara, 1991.
- Aydın, M. Şevki, “*Diyanet İşleri Başkanlığınca Yürütülen Eğitim Hizmetlerini Yeniden Düşünmek*”, *Yarınlar İçin Düşünce Platformu*, Türk Milli Eğitim Sisteminde Din Eğitim ve Öğretimi Sempozyumu, Ankara, 2004.
- Ayhan, Halis, *Eğitim Bilimine Giriş*, Şule Yay., İstanbul, 1995.
- Ayhan, *Türkiye’de Din Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul, 2004.
- Aytürk, Nihat-Çelik, Yaşar-Şahinaslan, Enver, “*Diyanet İşleri Başkanlığının Teşkilat Tarihçesi*”, *Diyanet İlmi Dergi*, C.25, S.1, Ankara, 1989.
- Bardakoğlu, Ali, “*Diyanet 80. Yıl*”, *Diyanet Aylık Dergi*, S.159, Ankara, 2004.
- Bardakoğlu, “*İslam’da Ilımcılık: Türkiye Tecrübesi, Diyanetin Bir Kamu Kuruluşu, Bağımsız Bir Sivil Kurum Olarak Misyon ve Vizyon’u*”, [www. Diyanet.gov.tr/bildiri](http://www.Diyanet.gov.tr/bildiri).
- Başaran, İbrahim Ethem, *Eğitime Giriş*, Gül Yay., Ankara, 1992.

- Bayraktar, M. Faruk, “Yaygın Eğitimde Din Öğretimi”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, S. 5, İstanbul, 1998.
- Berke, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1978.
- Bilgin, Beyza-Selçuk, Mualla, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, Aktif Yayıncılık, Ankara, 1991.
- Bilgiseven, A. Kurtkan, *Sosyoloji Açısından Tasavvuf ve Laiklik*, İstanbul, 1977.
- Bulut, “Osmanlı Devletinde Dini Teşkilatlanma ve Yaygın Din Eğitimi”, *Diyanet İlmi Dergi*, C. 35, Sayı: 2, Ankara, 1999.
- Bulut, “Şer’iye Vekaleti’nin Din Eğitimi Hizmetleri”, *Diyanet İlmi Dergi*, C. 31, Sayı:1, Ankara, 1995.
- Bulut, “Şer’iye Vekaletinin Dini Yayın Hizmetleri”, *Diyanet İlmi Dergi*, C. 30, Sayı: 1, Ankara, 1994.
- Bulut, Mehmet, “Birinci Meclis Dönemi Din Hizmetleri”, *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı: 28, Ankara, 1993.
- Buyrukçu, Ramazan, *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü*, Ankara, 1995.
- Cebeci, Suat, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996.
- Cin, Halil, Akgündüz, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1988.
- Çakır, Rıdvan, Diyanet İşleri Başkanlığı, 3. Din Şurası, Tebliğ ve Müzakereleri, Ankara, 2005.
- Çakır, Ruşen-Bozan, İrfan, *Sivil, Şeffaf ve Demokratik Bir Diyanet İşleri Mümkün mü?*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2005.
- Din Eğitimi Alt Komisyonu Raporu*, Ankara, 1983.
- Din Eğitimi Çalışma Grubu, Milli Eğitim Bakanlığı*, Ankara, 1981.
- Din ve Ahlak Bilgisi Müfredat Programı*, Adalet Bakanlığı Yay., Ankara, 2002.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2003 Yılı İstatistikleri*, Ankara, 2004.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 2005 Genelgesi*, Ankara, 2005.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Çalışma Yönergesi*, Ankara, 2005.
- Diyanet İşleri Başkanlığı İhtisas Eğitim Programı, Ankara, 2007.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Mevzuatı, DİB Yay., Ankara, 1989, K-1/1.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Mevzuatı, Genelge 2005, 9-2005/1.*

- Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur'an Kursları ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmenliği ve Kur'an Kursları Yönergesi*, Ankara, 2002.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, *Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi Hakkında Rapor*, Ankara, 1981.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, *Yurtdışı Din Hizmetleri Raporu*, Ankara, 1993.
- Dursun, Davut, *Yönetim İlişkileri Açısından Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din*, İstanbul, 1989.
- Dursun, Siyasi İdari Sistemlerin İlişkileri Açısından *Din Bürokrasisi*, İşaret Yayınları, Ankara, 1992.
- Düstur, 3. Tertip, C. 2, (1953).
- Ergin, Osman Nuri, *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul, 1936.
- Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C. 1, İstanbul, 1977.
- Ertürk, Selahattin, *Eğitim Program Geliştirme*, Meteksan Yay., Ankara, 1993.
- Geray, Cevat, *Halk Eğitimi*, Ankara Ün. Eğitim Fak. Yay., No:73, Ankara, 1978.
- Gözübüyük, A. Şeref, *Açıklamalı Türk Anayasaları 1961 Anayasası Madde 154*, Turan Kitapevi, Ankara, 2000.
- Güriz, Adnan, *Hukuk Başlangıcı*, A.Ü. Hukuk Fak., Yay., Ankara, 1987.
- Halaçoğlu, Yusuf, *"Osmanlı Devleti Teşkilatı" Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. XII, İstanbul, 1986.
- Halife, F. Mehmet, *Silahtar Tarihi*, İstanbul, 1928.
- <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/DIYANET/avrupa/2008/kasim>.
- <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/DIYANET/avrupa/2008/mayis>.
- <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dinegitimi/dinegitimi>, 25.12.2009.
- <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dinegitimi/dinegitimi.asp>, 18.12.2009.
- <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dinegitimi/dinegitimi.asp>, 25.12.2009.
- http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dinegitimi/w/ihtisasegitimi_programi.doc, 25.12.2009.
- <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dy/Diyanet-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-yurtdisi-teskilati>-18.12.2009.
- <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dy/Diyanet-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-merkez-teskilati>, 18.12.2009.

- <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/dy/Diyamet-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-merkez-teskilati>,21.12.2009.
- <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/dy/Diyamet-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-tasra-teskilati>,21.12.2009.
- <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/dy/Diyamet-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-diyamet-isleri-baskanligi-yonergeleri>, 21.12.2009.
- <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/dy/Diyamet-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-merkez-teskilati>,25.12.2009.
- <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/dy/Diyamet-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-merkez-teskilati>-26.12.2009.
- <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/dy/Diyamet-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-yurtdisi-teskilati>- 26 Aralık Cumartesi, 2009.
- http://www.diyamethaber.com/haber_detay.asp,19.12.2009.
- İkinci 5 Yıllık Kalkınma Planı*, DPT, Ankara, 1972.
- Jaschke, Gotthard, *Yeni Türkiye’de İslamlık*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Selçuklular Tarihi*, MEB. Yay., İstanbul, 1992.
- Kahraman, Fatma Zalıka, *Diyamet İşleri Başkanlığının Yurt Dışı Din Hizmetleri, Danimarka Örneği*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2007.
- Kara, Mustafa, *Hizmet içi Eğitim İhtisas Kurslarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, Bursa, 2006.
- Karatepe, Şükrü, “Osmanlıda Din ve Devlet İlişkisi”, *Din Devlet İlişkisi Sempozyumu Bildirileri*, Beyan Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- Kaya, Kamil, *Sosyolojik Açıdan Türkiye’de Din-Devlet İlişkileri ve Diyanet İşleri Başkanlığı*, İstanbul, 1998.
- Kazıcı, *Osmanlı’da Eğitim-Öğretim*, Bilge Yay., İstanbul, 2004.
- Kazıcı, Ziya, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, M.Ü. İlahiyat Fak. Yay., İstanbul, 2003.
- Kılıç, Ahmet Faruk, *Türkiye’de Din Devlet İlişkilerinde Yönetici Seçkinlerin Rolü*, DEM Yayınları, İstanbul, 2005.
- Koç, Ahmet, “*Diyamet İşleri Başkanlığı, Yaygın Din Eğitimi*”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, S.8, İstanbul, 2001.

- Komisyon, Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı, Tarihçe, Teşkilat, Hizmeti Faaliyetler, (1924-1997), DİB. Yayınları, Ankara 1999.
- Komisyon, Mecelle (Sad. Ali Hikmet Berki) Ankara, 1959, md.1811.
- Kongar, Emre, *21. Yüzyılda Türkiye 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006.
- Koşoğlu, Orhan, *Avrupa'nın Kıskaçında Abdulhamit*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- Koştas, Münir, "Türkiye'de Laikliğin Gelişimi (1920'den Günümüze Kadar), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Özel Sayı, -Cumhuriyetin 75. Yıldönümüne Armağan-, Ankara, 1999.
- Kramers, J. H., "Şeyhül-İslam", *İA*, C. 11, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979.
- Kütükoğlu, Mubahat, *1869'da Faal İstanbul Medreseleri*, İstanbul, 1977.
- Levis, Bernard, *Moden Türkiye'nin Doğuşu*, TTK Yayınları, Ankara, 1988.
- Lewis, Rabhacela, *Osmanlı Türkiye'sinde Güdülerle Hayat* (Çev. Mefkure Doroy), İstanbul.
- Mardin, Şerif, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, İletişim Yay, İstanbul, 1990.
- Mert, Hamdi, "Diyanet İşleri Başkanlığının Türkiye'nin Manevi Hayatındaki Yeri, Resmi Statüsü ve Fonksiyonu" *Din Eğitimi ve Din Hizmetleri Semineri*, DİB Yayınları, Ankara, 1991.
- Milli Eğitim Bakanlığı, *Yaygın Eğitim Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, 1966.
- Milli Eğitimin Temel Kanunu*, MEB Basımevi, Ankara, 1987.
- Nasr, Hüseyin, *İslam ve Bilim*, (Çev. İlhan Kutluer), İnsan Yayınları, İstanbul, 2006.
- Nicholson, R. A., *A Litarary History Of The Arabs*, *Cambrrige University Press*, Edinburg, 1981.
- Oğuzkan, A. Ferhan, *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, Emel Matbaası, Ankara, 1983.
- Okumuş, Ejder, *Türkiye'nin Laikleşme Serüveninde Tanzimat*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1999.
- Onay, Ahmet, *Türkiye'nin Cami Profili*, DEM Yay., İstanbul, 2008.
- Önkal, Ahmet-Bozkurt, Nebi, "Cami" mad., *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., VII, İstanbul, 1993.
- Özcan, Mevlüt, *Din Görevlisinin El Kitabı*, Sabır Yay., İstanbul, 1989.

- Özdemir, Kaya, “Yurt Dışındaki İşçi Çocuklarının ve Ailelerinin Din Eğitimi”, *Atatürk’ün 100. Doğum Yılında Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri*, İlahiyat Vakfı Yayınları:1, Ankara,1981.
- Özdemir, Müftülerin Gözüyle Din Hizmetleri, DEM Yayınları, İstanbul, 2007.
- Özdemir, Şuayip, *Cezaevlerinde Din Eğitimi*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Öztuna, Yılmaz, *Büyük Osmanlı Tarihi: Osmanlı Devletinin Siyasi, Medeni, Kültür, Teşkilat ve Sanat Tarihi*, Ötüken Yay. İstanbul, 1994.
- Parladır, Selahattin, “Eğitim”, *Asr-ı Saadette İslam*, (ed. Vecdi Akyüz), Beyan Yay., İstanbul, 2006.
- Parmaksızoğlu, İsmet, *Türkiye de Din Eğitimi*, Ankara, 1966.
- Polat, Abdulkadir, “Almanya’da İşçi Çocukları”, *Atatürk’ün 100. Doğum Yılında Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri*, İlahiyat Vakfı Yayınları:1, Ankara, 1981.
- Sarıkoyuncu, Ali, “TBMM Hükümeti Döneminde Türkiye’de Din Hizmetleri” (1920-1924)”, *Diyanet Aylık Dergi*, S.159, Mart 2004.
- Sebilü’r-Reşad, C.13, S. 325.
- Sencar, Muzaffer, *İnsan Hakları Ana Kuruluşlar ve Belgeler*, TOPAİE Yay., Ankara, 1986.
- Sezen, Yümni, *Sosyoloji Açısından Din*, İfav Yayınları, İstanbul, 1992.
- Show, Stanfort, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 1983.
- Şaylan, Gencay, *Türkiye İslamcı Siyaset*, Verso Yayınları, Ankara, 1992.
- Şibli, Mevlana, *Büyük İslam Tarihi* (Çev. Ömer Rıza Doğrul), Eser Neşriyat, İstanbul, 1977.
- Tarhanlı, İftar B., *Müslüman Toplum Laik Devlet-Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı*, İstanbul, 1993.
- Taş, Kemalettin, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- Taşköprülüzade, Şekaikün-Numaniye, Beyrut, 1975.
- Taymaz, Haydar *Hizmetiçi Eğitim, Ders Notları*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara, 1978.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 1, C.1, (13.5. 1336).
- Tetik, Gaffar, “1924’ten 1994’e Diyanet İşleri Başkanlığı”, *Diyanet Aylık Dergisi*, S. 39, Ankara 1994.

- Tosun, Cemal, “Yetişkin Din Eğitiminin Önemli Merkezi Cami”, Diyanet Aylık Dergi, S.148, Ankara Ekim-2003.
- Tosun, *Din ve Kimlik*, TDV Yay., Ankara, 1993.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 1982, Madde: 136, Kurtiş Matbaası, İstanbul, 1990.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara, 1988.
- Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara, 1982.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Eğitim Felsefesi*, İstanbul, 1967.
- Varış, Fatma, *Eğitim Bilimine Giriş*, Ankara, 1981.
- Yavuz, Fehmi, *Din Eğitimi ve Toplumuz*, Ankara, 1969.
- Yavuzer, Hasan, *Çağdaş Din Hizmetleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı (Dini Otorite ve Teşkilatların Sosyolojik Analizi)*, Laçın Yayıncılık, Kayseri, 2006.
- Yazıcı, Nesimi, “Eğitim Merkezi Olma Yönüyle Camilerimiz”, Diyanet Aylık Dergi, Ekim-2007, Ankara.
- Yazıcıoğlu, M. Said, “Nasıl Bir Diyanet” *Diyanet Aylık Dergisi*, S.11, Ankara, 1991.
- Yıldız, Hakkı Dursun ve diğerleri, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, C.XII, İstanbul, 1986.
- Yılmaz, Hüseyin, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, İnsan Yay., İstanbul, 2003.
- Yurdaydın, Hüseyin Gazi, *İslam Tarihi Dersleri*, AÜİF Yayınları, Ankara, 1971.
- Yücel, “İmam”, *DİA*, C, XXII, İstanbul, 2000.
- Yücel, İrfan, “Diyanet İşleri Başkanlığı”, *DİA*, C.IX, İstanbul, 1994.
- Zabit Ceridesi, C:7/1.

ÖZGEÇMİŞ

1960 yılında Elazığ'da doğdu. 1978 yılında İmam Hatip Lisesini Elazığ'da bitirdi. 24.07.1978 tarihinde Elazığ'da İmam-Hatip olarak göreve başladı. 08.10.1986 tarihinde İstanbul Küçükçekmece'de Kur'an Kursu öğreticiliğine atandı. 1986 -1989 yılları arasında İstanbul Beyazıt Camii İmam-Hatibi İsmail BİÇER hocadan özel kıraat dersleri aldı. 1994 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 1997 yılında Haseki Eğitim Merkezi Arapça ihtisas kursunu bitirdi ve Elazığ Keban İlçe Vaizliğine atandı.

1998-2003 tarihleri arasında İsveç'te din görevlisi olarak bulundu. Yurtdışı görevini sürdürürken 1998 yılında açılan Müftülük sınavına katılarak Gaziantep Kargamış İlçe Müftülüğüne atandı. 2004-2006 yılları arası Başkanlık tarafından Elazığ Harput Eğitim merkezi Müdürlüğünde Öğretmen olarak görevlendirildi. 27.07.2006 tarihinde Elazığ Harput Eğitim Merkezi müdürlüğüne müdür olarak atandı. Halen bu görevini sürdürmektedir. F.Ü İlahiyat Fakültesi bünyesinde Din Eğitimi alanında" Diyanet İşleri Başkanlığı ve Eğitim Faaliyetleri " konulu Yüksek Lisansını Tamamlayan Celal SÜRGEÇ, Arapça, İngilizce ve İsveççe bilmektedir. Evli ve üç çocuk babasıdır.